

in alle openheid

gesprekken over tien jaar omroepwet en tien jaar nos

G2

IN

nederlandse omroep stichting

G2
611.3

E 1979-225

BMS001000667
E 1979-225
Grijze Literatuur

IN ALLE OPENHEID

omroeppodium 5 / **acht vraaggesprekken en twee inleidingen over 10 jaar Omroepwet en 10 jaar NOS door Jo L.H. Bardoel en Renso H. van Bergen.**

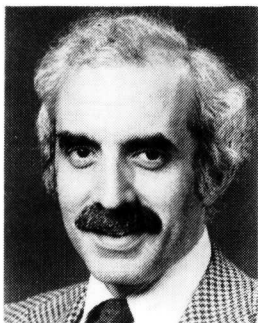

Boekmanstichting-Bibliotheek
Herengracht 415 - 1017 BP Amsterdam
Tel.: 243736/243737/243738/243739

inhoud

Voorwoord	3
De Omroepwet is dood, leve de Omroepwet. Drs. Jo Bardoel	4
N.O.S. contra NOS Renso van Bergen	23
DR. MARGA KLOMPE: 'Ik was niet bang voor ze. Dat was maar goed ook, anders heb je geen leven'.	36
JAN BROEKSZ: 'Als er in de wet staat dat er een criterium is van tellen en wegen, dan kun je het criterium wegen - hoewel het vreselijk moeilijk is - niet opzij schuiven'.	42
MR. JOOP LANDRE: 'Broeksz heeft eens tegen me gezegd: de C-status zal nog wel lukken, maar daarna zul je eens zien hoe moeilijk het wordt'.	50
MR. DR. JACOB OZINGA: 'In het klimaat van vandaag is het bijna niet meer voor te stellen dat de omroepkwestie zo belangrijk is geweest'.	56
MR. HARRY VAN DOORN: 'Ik denk dat je je langzamerhand moet afvragen of het toch niet de hoogste tijd is om dit hele omroepsysteem tegen het licht te houden'.	62
MR. MOLLY GEERTSEMA: 'Ik ben veel gelukkiger met het toetreden van de EO dan van de TROS'.	72
EMILE SCHUETTENHELM: 'Da NOS krijgt nu te veel een technisch gezicht, wat ik in hoge mate betreur'.	80
DRS. JOOP VOOGD: 'Wat is overgebleven van de NOS, is toch een beetje de rest die de anderen niet willen hebben'.	88
Kolofon	96

voorwoord

Vergeleken met vele andere West-europese landen met een zeer roomse traditie telt de Nederlandse kalender vrij weinig officiële feestdagen, gepaard gaande met sluiting van fabrieken en kantoren en met files feestgangers op de autowegen. Maar wel hebben wij een goed historisch geheugen en we herdenken graag. Alles is betrekkelijk, tegenover 400 jaar na de Unie van Utrecht steekt 10 jaar Omroepwet Madurodam-achtig af. Toch vond de NOS dat de datum van 29 mei 1979 niet geheel onopgemerkt voorbij moest gaan, al was het slechts om het feit dat ons bestel enig is, in de zin van uniek.

Hoe die datum te vieren, bleek een vraag met veel vijven en zessen. En in ieder geval geen prijsvraag, in NOS-verband, over een nieuw bestel. Maar er zijn andere vormen waarin een decennium Omroepwet kan worden belicht. Deze brochure - met als kern acht vraaggesprekken - is er één van. Wij geloven dat de bijdragen elk voor zich en tezamen de titel waarmaken die aan dit boekje werd gegeven. Want 'in alle openheid' en met een grote mate van openhartigheid spreken degenen die bij de wet-in-wording en bij de wet-in-werking waren betrokken zich uit over hun idealen en hun ervaringen en, soms, teleurstellingen. En het is niet louter een terugblik van een pluriform gezelschap uit de politieke en omroepwereld, want verschillende bijdragen bieden een

boeiende doorkijk naar toekomstige ontwikkelingen. De bijdragen van de beide samenstellers zijn bedoeld om bepaalde lijnen nader uit te diepen.

Maar waarop men ook de nadruk wil leggen, wie zich interesseert voor een recent stuk maatschappelijke ontwikkeling binnen de Nederlandse samenleving zal in deze discussie met en tussen een aantal spelers op het omroeppolitieke toneel zeker iets van zijn gading vinden. Het hoort tot de doelstellingen van deze podiumbrochurereeks een verscheidenheid van visies en opvattingen over een bepaald onderwerp te bundelen. Tien jaar Omroepwet is een gelegenheids-aanleiding, die we gaarne hebben aangegrepen om het podium te bevolken met mensen die over die gelegenheid wat te zeggen hadden. Wij hopen dat u, 'hooggeëerd publiek', de scènes op dit podium boeiend zult vinden.

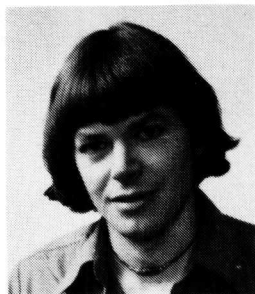
Met dank aan de kontribuanten voor hun bijdragen aan dit 'gezamenlijk programma' bevelen wij u deze brochure graag ter lezing aan.

Erik Jurgens
Voorzitter NOS

Boekmanstichting-Bibliotheek
Herengracht 415 - 1017 BP Amsterdam
Tel.: 243736/243737/243738/243739

De Omroepwet is tot stand gekomen als een kompromis tussen diverse bestaande opvattingen over de maatschappelijke inrichting van het bestel. Maar de achteloos ingevoegde 'openheid' heeft ruimte geboden aan nieuwe ontwikkelingen die het bestaansrecht van deze wet tien jaar later alweer op de helling zetten. Deze inleiding geeft, naast een terugblik, ook de persoonlijke visie van de auteur op onze 'mediatoekomst' en de nieuwe keuzen waarvoor de omroep gesteld wordt.

Drs. Jo Bardoel (27) is als wetenschappelijk beleidsmedewerker verbonden aan de NOS-afdeling Studie en Dokumentatie.

de omroepwet is dood, leve de omroepwet

Het ontwerp-Omroepwet legt, aldus de indianers Vrolijk en Suurhoff in hun Memorie van Toelichting, 'de basis voor een bestel dat past in de Nederlandse verhoudingen en opvattingen van vandaag en biedt mogelijkheden voor een ontwikkeling die aansluit bij die in de maatschappij in de naaste toekomst'.

Meer dan veertig jaar heeft het geduurd voordat er een aparte wettelijke regeling voor de omroep was, minder dan tien jaar na de inwerkingtreding worden alweer prijsvragen uitgeschreven en commissies ingesteld om een nieuw bestel te ontwerpen.

Ons omroepverleden dat op het eerste gezicht afdoende getypeerd kan worden met het slagwoord 'verzuiling', blijkt bij nader inzien een voortdurende strijd geweest te zijn om de inrichting van het bestel. Daarin hebben zich, naast de voorstanders van een stelsel van bijzondere omroeporganisaties, ook mensen geroerd die in de omroep liever het streven naar nationale eenheid c.q. samenwerking gerealiseerd zagen. En op de derde plaats waren er groepen die het partikuliere bedrijfsleven meer ruimte in de omroep wilden gunnen, zoals dat ook bij de andere massamedia het geval was.

Door de hele omroephistorie heen hebben - hoewel op verschillende tijdstippen en in wisselende sterkte - drie modellen een rol gespeeld: de verzuilde, de nationale en de kommerciële omroep.

De Omroepwet, die door de indianers stellig een lange levensduur was toegedacht, blijkt eerder een momentopname geweest te zijn tussen oude verhoudingen die daarvoor gegroeid waren en nieuwe ontwikkelingen die sneller dan verwacht toegeslagen hebben. Daarom lijkt het het beste om dit inleidend verhaal niet te laten gaan over alle ins en outs van de jarige maar om een schets te geven van de voortdurende strijd om de maatschappelijke inrichting van de omroep. Hierin kunnen we ruwweg drie perioden onderscheiden:

1. het *tijdperk van de radio*, van de twintiger tot in de vijftiger jaren, dat het beste aangeduid kan worden als de periode van de '*beslotenheid*';
2. het *tijdperk van de televisie*, vanaf de vijftiger tot en met de zeventiger jaren, dat - in contrast met de tijd ervoor - het beste te typeren is als een periode van '*openheid*';
3. het *audiovisuele tijdperk*, dat met de tachtiger jaren intreedt en dat gezien alle voortekenen de periode belooft te worden van de '*veelheid*'.

Vanuit deze blik in de toekomst van de omroep komen we tot de konklusie dat de huidige Omroepwet geen houvast biedt om adequaat te reageren op de nieuwe technologische ontwikkelingen en dat daarom de roep om nieuwe wettelijke kaders zal toenemen. Vandaar ook de titel van dit verhaal.

1. DE RADIOPERIODE: 'IEDER VOOR ZICH EN GOD VOOR ONS ALLEN'

Het begin van radio in ons land wordt gekenmerkt door persoonlijk hobbyïsme en commerciële initiatieven. Terwijl Laurens Janszoon Coster alleen voor onze schoolkinderen nog de vader van de boekdrukkunst is, wordt het universele pionierschap van Hanso Henricus Schotanus à Steringa Idzerda op het gebied van de radio-omroep nauwelijks betwist. Draadloze telegrafie als communicatiemiddel van het ene naar het andere punt was al langer bekend, maar Idzerda ontdekte de mogelijkheid om doelbewust vanuit een station naar een in principe onbepaald publiek uit te zenden. 'Iedereen die in het bezit is van een eenvoudig Radio-ontvangsttoestel kan deze muziek rustig thuis horen', zo meldt hij in een advertentie in de Nieuwe Rotterdamse Courant van 5 november 1919 waarin hij een 'Soirée Musicale' voor de volgende avond aankondigt. Idzerda's PCGG-zender ('Pracht Concerten Gratis Geven') verdwijnt al vijf jaar later wegens geldgebrek uit de lucht.

Intussen waren ook anderen gaan 'broadcasten', zoals dat toen heette. De enige die na korte tijd overbleef, was de Nederlandsche Seintoestellen Fabriek, die haar werknemers Vogt, White en Van der Woord met de leiding van haar omroep belastte. Deze fabriek, die nauwe kontakten had met Philips, wilde op deze manier een nieuwe markt voor radio-onderdelen aanboren, toen de verkoop ervan voor koopvaardij-schepen stagnerde.

'Een groep fabrieksemployés, schrijft Vogt later,' die uit oogmerken van zelfbehoud van hun fabriek een activiteit begonnen waren die de fabriek redde, maar tevens een aantal problemen in de maatschappij opriepen, die een beleid

vereisten dat zij niet mochten voeren. Het beleid verlangde terughoudendheid in het bevorderen van het aantal zendgemachtigden, opdat een gezonde organisatie uit het fabrieks-begin kon opbloeien; de fabrieksbelangen eisten uitbuiting van het initiële succes tot het uiterste.

Desondanks deed de HDO pogingen tot een organisatorische eenheid te komen door Van der Deure (de eerste NCRV-voorzitter-jb) samenwerking voor te stellen op basis van: één instrument, beheerd door een gezamenlijkheid van gebruikers en vrijheid van programmering voor iedere groep'.¹⁾

Maar het mocht niet zo zijn, Vogts plannen kruisten al spoedig met die van maatschappelijke groepen die de radio voor eigen doeleinden wilden gaan gebruiken. Met enkele Hilversumse radio-amateurs had Vogt de Hilversumse Draadloze Omroep (HDO) opgericht. De uitzendingen werden betaald uit inzamelingen onder 'luistervinken', door verhuur van zendtijd aan bedrijven voor het maken van reclame en aan kerken voor godsdienstige uitzendingen. De HDO zag zich van meet af aan als nationale omroep; de programma's moesten 'universeel' zijn 'met vermijding van al datgene wat andersdenkenden zou kunnen kwetsen'. Of in de woorden van baron Tindal, de voorzitter van het Comité van Luistervinken, in de Radio Luistergids: 'Wij kunnen, behalve in zeer speciale gevallen, alléén rekening houden met het meerendeel der stemmen'.

Sterk in het isolement

Mr. van der Deure geloofde niet in neutrale uitzendingen: 'Wanneer de HDO op Zondagavond Speenhoff voor de mikrofoon laat optreden, vloekt dit met de sfeer waarin wij gewoonlijk den Zondagavond doorbrengen. Wanneer Mevrouw van Dijk in haar kinderuurtje opdracht geeft de stoelen en tafels weg te ruimen omdat zij den kinderen een nieuwen dans zal leeren en voorspelen en de kleinen die kunnen beproeven, dan bewerkt zij daarmee dat in onze huizen de radiolampen wordt uitgedraaid'.²⁾ De achtergrond van het streven van vooral orthodox-protestanten en

rooms-katholieken naar eigen, bijzondere omroepen was niet verwonderlijk. Zij wilden de recentelijk met het beslechten van de schoolstrijd verworven 'sovereiniteit in eigen kring' niet prijsgeven. Daarmee hadden zij de 'verzuiling' geïntroduceerd als principieel uitgangspunt voor de organisatie van het maatschappelijk leven. Deze uitbouw van de eigen zuil door katholieken en orthodox-protestanten was hun antwoord op de opmars van de 'moderne stromingen in de maatschappij': het liberalisme en meer nog het socialisme. Uit vrees dat veel schapen de eigen kudde de rug zouden toekeren, koos men zijn sterkte in het isolement. Men besefte spoedig dat het nieuwe medium radio, afhankelijk van de te kiezen organisatievorm, hiervoor een waardevol hulpmiddel of een enorme bedreiging kon zijn.

'Men was vastbesloten hier de bus niet te missen', zo mijmert Vogt. 'Zoals met de film was gebeurd, en met de grote dagbladen, die immers waren overmeesterd door het liberalisme en het kapitalisme.

Dit kon *hier* niet door vooruitgeschoven slimheid aan te wenden, want de eigenaardige 'kanaal'-eis (golf lengten) van de radio, verleende de overheid regelingsbevoegdheid. Het vrije spel der krachten kon *hier* niet toegelaten worden. Deze konstellatie van onontkoombaarheden bracht de radio onvermijdelijk in de politieke strijd'.³⁾

Overheidsingrijpen

Het toenemende gedrang in de ether maakte overheidsingrijpen noodzakelijk. De verschillende aanspraken waren onverenigbaar: protestanten en katholieken wilden eigen omroepen, terwijl burgerlijk-liberalen, vrijzinnig-protestanten en socialisten meer voelden voor een nationale oplossing. Erg snel is de regering niet tussenbeide gekomen. Een reden daarvoor is stellig geweest dat overheidsbemoeienis op het gebied van cultuur altijd een omstrede zaak is. Maar een ander punt was dat de tijd in het voordeel van KRO en NCRV werkte ten koste van de HDO, die via ANRO in 1928 tenslotte AVRO ging heten. Deze ontwikkeling was de

konfessionele regeringsmeerderheid in Den Haag niet onwelgevallig en men had er geen belang bij deze voortijdig te stoppen. De eerste wettelijke regeling van de omroep uit 1928 is daarom louter technisch van aard: een simpele wijziging van de Telegraaf- en Telefoonwet van 1904 in plaats van een afzonderlijke wet met daarin de hoofdlijnen voor de inrichting van een toekomstig omroepbestel.

'Wilde men alles in de wet regelen', zo verdedigde minister Van der Vegte dit beleid, 'de gisting in de materie zoude te zeer blijken de rekbaarheid der wet te buiten te gaan'.

'Wat op het ogenblik aan gisting is op te merken', zo stelden een aantal Kamerleden daartegenover, 'vloeit niet voort uit evoluties in de techniek, doch uit strijd tusschen een aantal groepen van belanghebbenden'. Volgens hen diende de wet duidelijke regelingen te bevatten 'ten einde te voorkomen, dat door het optreden van het steeds toenemende aantal zendverenigingen een betreurenswaardige splitsing op dit gebied in ons volk ontstaat'.

Zendtijdenbesluit

De wet die in mei 1928 in het Staatsblad verscheen, hield alle opties open en bood de mogelijkheid een aantal zaken bij algemene maatregel van bestuur te regelen.

Eén van die maatregelen was het Zendtijdenbesluit van 1930 dat in feite de vooruitgeschoven vraag beantwoordde hoe de macht in radioland verdeeld moest worden. Daarin kregen de vier grootste omroepen, AVRO, KRO, NCRV en Vara, elk twintig procent van de totale zendtijd. Van de resterende twintig procent werd vijftien procent gereserveerd voor een algemeen programma en vijf procent voor kleinere omroeporganisaties, waarbij alleen de VPRO met name genoemd werd. Minister Reymer had zich weinig gelegen laten liggen aan de adviezen van onder meer de staatskommissie Ruys de Beerenbrouck en de Radioraad, die beiden een groter aandeel aan het nationale element in het algemeen en de AVRO in het bijzonder hadden toegekend. Reymer's besluit vertoonde aldus Van den Heuvel, 'een

opvallende gelijkenis met een door Van der Deure opgesteld schema voor de zendtijdverdeling dat hij na een persoonlijk onderhoud met de minister deze laatste, bij brief van 24 april 1930 van NCRV en KRO gezamenlijk, ter vertrouwelijke kennisneming had aangeboden'.⁴⁾

De AVRO is furieus over het Zendtijdenbesluit dat haar eerstgeboorterecht niet erkent en brengt de grootste vooroorlogse demonstratie op de been, maar het helpt niet. De konfessionele meerderheid steunt KRO en NCRV die inmiddels gezamenlijk een tweede zender in Huizen in gebruik genomen hebben. Ook de socialisten in het parlement hebben zich uitgesproken voor een bestel met partikuliere omroeporganisaties omdat de omroep met nationale pretenties steeds meer een behoudend bolwerk bleek: 'Onder het mom van neutraliteit zouden wij een liberalistisch-konservatieve omroep krijgen, waarin allicht de werkgeversbelangen den toon zouden aangeven', aldus de SDAP-woordvoerder in het parlement.

Gebrek aan samenwerking

De strijd is gestreden en de uitslag was duidelijk. De radio-omroep die door zijn nationale bedekking een medium voor openheid en samenwerking had kunnen zijn, diende nu de beslotenheid en afzondering van verschillende maatschappelijke groepen en heeft daarvoor - het moet gezegd - grote betekenis gehad. Iedere omroep bracht een programma dat vrijwel volledig de levensbeschouwelijke sfeer ademende van de eigen zuil. Dat gold niet alleen voor politieke en informatieve uitzendingen, maar ook voor amusements- en muziekprogramma's. Het algemeen programma dat als laatste rest van het nationale omroep-ideaal uit de strijd tevoorschijn was gekomen, werd eerder het symbool van het gebrek aan samenwerking. Samenwerking tussen omroeporganisaties kon wel tot stand komen op gebieden die de eigen autonomie onverlet lieten, dus buiten de programmasfeer. KRO, NCRV en Vara hadden in 1927 al het 'Comité van Omroepverenigingen' opgericht. In 1936 ontstaat daaruit het 'Centraal Bureau

voor den Omroep in Nederland', waarin nu ook de AVRO meedoet. Dit omdat, zoals ze aan haar leden uitlegde, er 'een noodzaak van kontakt (is) over zaken die een gemeenschappelijke bedreiging inhouden of waarbij bepaalde belangen gemeenschappelijk het best kunnen worden gediend'.

De 'gemeenschappelijke bedreiging' voor de omroeporganisaties in de tweede helft van de dertiger jaren school in twee kwesties die nog op regeling wachtten: de oprichting van een Nederlandse wereldomroep en de financiering van de omroep. De omroepen waren bang dat hen onwelgevallige oplossingen hun zelfstandigheid zouden kunnen aantasten. Deze vrees was niet ongegrond omdat - onder invloed van de economische crisis - de discussie over de inrichting van het bestel en vooral het gebrek aan eenheid daarbinnen weer was opgelaaid.

Bezetting en kollaboratie

De druk op de omroep om tot meer eenheid te komen, nam in het begin van de bezetting nog aanzienlijk toe, eerst van Nederlandse kant, later van Duitse zijde. De omroepen waren, uit vrees voor hun voortbestaan, bereid tot vergaande vormen van kollaboratie. Vogt was, aldus na de oorlog oud-AVRO-voorzitter De Clercq, 'zozeer voorstander van een 'Nationale Omroep' dat hij van het feit dat Nederland bezet was, gebruik zou willen maken om de AVRO dien eenen Nationalen Omroep te laten zijn'. De andere grote omroeporganisaties bleven ook in de lucht zolang ze konden, al gold het enthousiasme waarmee dat gebeurde in aflopende mate voor KRO, NCRV en Vara. KRO-voorzitter Dito toonde zich wel erg lankmoedig: 'Het moet evenwel een ieder duidelijk zijn, dat hieruit voor deze organisaties, dus ook voor de KRO, de verplichting voortvloeit om ook met de Duitse belangen rekening te houden. Dat de Duitse autoriteiten de behartiging ervan niet zonder meer in eigen handen hebben willen nemen, is een blijk van vertrouwen geweest, dat op loyale wijze dient te worden beantwoord. Dit kan niet geschieden door deze belangen te negeren. Zou dat onze gedragslijn zijn,

dan zouden wij de konsekwenties moeten trekken en onze plaats in de aether inruimen. Zolang onze hoogste principes niet in het gedrang komen - en daarvoor koesteren wij geen vrees - denken wij daar echter niet aan. Wij achten het beter, een door de bijzondere omstandigheden uitgebreide taak te vervullen dan in het geheel geen taak, en wij weten, dat wij door dit standpunt in te nemen de belangen van onze luisterluisteraars dienen.'⁵⁾

Toen de 'Rundfunkbetreuungsstelle', die namens de bezetter op de omroep toezag, de winterschema's 1940/41 van KRO en Vara binnen had, schreef deze aan de Hauptabteilung für Volksaufklärung und Propaganda: 'Die KRO-Planung zeigt wertvolle Ansätze zur Mitarbeit im Sinne der kulturelle Verständigung zwischen Deutschland und Holland; der Arbeitsplan der Vara bringt dagegen keinerlei positive Angabe, sondern nur Planungen allgemeiner Art die erkennen lassen, dass zwar viel Gedanken da sind, aber keine klare Linie'.⁶⁾ Uiteindelijk komt op 9 maart 1941 'rijksradio' De Nederlandse Omroep in de lucht die de taak van bestaande omroeporganisaties overneemt.

Herstel of vernieuwing

In de meidagen van 1945 is het druk in Hilversum, een drietal groepen staat op de stoep van de studio's om de positie van de bezetters over te nemen. Allereerst de 'Federatie van Omroepverenigingen', op 15 mei 1944 ontstaan uit een contactgroep van AVRO-, KRO-, NCRV- en Vara-vertegenwoordigers die op initiatief van Broeksz al sinds 1943 bijeenkwam en die gericht was om herstel van de vooroorlogse omroepverhoudingen. Op de tweede plaats waren er drie werknemers van de Nederlandse Omroep, Enserinck, Weitzel en Tolk, die door de Duitsers gemachtigd waren om na de kapitulatie het beheer van de studio's over te nemen. Een wat wankel basis en daarom is het begrijpelijk dat ze zonder slag of stoot het beheer aan de Federatie hebben overgedragen. De Federatieleden werden op hun beurt door de derde partij, het Militair Gezag, de

studio's uitgezet. Dit handelde ingevolge het Tijdelijk Telegraaf-, Telefoon- en Radiobesluit dat het Londense kabinet-Gerbrandy op 16 september 1944 genomen had. Dit hield in dat in de overgangperiode, totdat het parlement over een nieuwe wettelijke regeling voor de omroep beslist had, het Militair Gezag de programma's zou verzorgen: 'Inhoeverre en in welke mate daarbij onmiddellijk van de op 10 mei 1940 bestaande omroeporganisaties zal worden gebruik gemaakt, kan thans niet worden beslist'.

De strijd om het herstel van de oude omroepverhoudingen of naar vernieuwing in de richting van een nationale omroep is een hard gevecht geweest dat pas begin 1947 voorbij was. In het verlengde van de doorbraakgedachte waren er veel voorstanders van meer eenheid in de omroep, minister-president Schermerhorn en O, K en W-minister Van der Leeuw (beiden PvdA) van het eerste na-oorlogse kabinet voorop. Schermerhorn in een radiopraatje: 'Het omroepbestel van vóór 1940 is een vorm waarvan wij gerust durven zeggen dat de overgrote meerderheid van het Nederlandse volk deze niet blijvend zoude wensen'. Ook de synode van de Nederlands-Hervormde Kerk had zich voor een nationale omroep uitgesproken. Het pleit werd pas beslecht ten gunste van de oude omroeporganisaties toen de verkiezingen van mei 1946 het herstel van de restauratieve krachten en de mislukking van de doorbraak aangaven. De achtergrond hiervan was onder meer dat de katholieken - daartoe gemaand door een kerstboodschap van de bisschoppen - en de protestants-christelijken - onder aanvoering van AR-voorzitter Schouten - deze doorbraak naar nieuwe verhoudingen niet wilden. Van den Heuvel stelt in zijn proefschrift dat het restauratie-proces binnen de omroep zich moeizamer voltrokken heeft dan in het politieke leven en binnen andere maatschappelijke organisaties. Dit 'rechtsherstel' van de omroeporganisaties krijgt zijn beslag tijdens het kabinet-Beel met de oprichting van de NRU op 10 februari 1947 volgens een plan dat in hoofdlijnen al tijdens de

bezetting door de Federatie was opgesteld. Er kwam een gezamenlijk programma, dit als reactie op de kritiek op de vooroorlogse verdeeldheid. Omdat elke omroep daarin echter een vetorecht hield, is dit nooit van de grond gekomen. Alleen op technisch nivo ten aanzien van de 'pooling' van studio's, muziekbibliotheken, koren en orkesten werkte de samenwerking. Omdat het luistergeld dat tijdens de oorlog door de bezetters was ingevoerd, bleef bestaan, kwam er ook een regeringskommissaris voor met name het financieel toezicht op de omroep. Van den Heuvel: 'De rijen waren weer gesloten. Het omroepbestel eveneens'.

2. HET TELEVISIE-TIJDPERK: 'LIVING APART TOGETHER'

Terwijl in de radioperiode vooral de nationale omroep als alternatief voor het verzuilde bestel naar voren gekomen was, wordt met de introductie van televisie in ons land de druk in de richting van een commerciële omroep steeds sterker. De strijd in deze periode speelt vooral rond plannen en voorstellen vanuit de overheid, die zich voorgenomen heeft - tegen de zin van Hilversum die handhaving van de status quo preferereert - om met een aparte wettelijke regeling voor de omroep te komen.

Invoering van televisie

De televisie is, anders dan de radio, niet uit het amateurisme voortgekomen, maar van meet af aan gepusht door onze grootste elektronika-fabrikant. Philips eksperimenteerde al ruim voor de oorlog met dit nieuwe medium en de regering had naar aanleiding daarvan in 1938 zelfs besloten televisie in te voeren. De oorlog onderbrak echter deze ontwikkelingen en daarna moesten opnieuw beslissingen genomen worden. De Gooijer heeft in zijn proefschrift 'Beheersing van technologische vernieuwing'⁷⁾ de invoering van televisie in ons land als case-study genomen. Hierin zien we hoe een zelfverzekerd Philips met steun van de PTT haar zin kon doorzetten. De tegenkrachten waren een in zichzelf verdeelde regering die niet wist te kiezen tussen economische groei en werkgelegenheidsargumenten

enerzijds en de noodzaak van bestedingsbespreking anderzijds met daarnaast een zig zaggende omroep die zijn standpunt ten aanzien van de televisie vooral liet afhangen van zijn toekomstige betrokkenheid bij dit medium. Een afweging van maatschappelijke prioriteiten heeft, zoals vaak bij de introductie van nieuwe technologieën, nauwelijks plaatsgevonden. Op 2 oktober 1951 werd het eerste TV-programma uitgezonden.

De televisie is betrekkelijk gemakkelijk in het bestaande radiobestel gegleden. Hoewel de Televisieraad onder voorzitterschap van Gerbrandy, ingesteld om de regering te adviseren ten aanzien van een wettelijke regeling voor televisie, in 1952 met een voorstel kwam waarin het woord 'koöperatie' en de reminiscenties aan een nationale oplossing centraal stonden, koos Cals voor toewijzing van de televisie aan de bestaande omroeporganisaties.

Wel werd op grond van het Televisiebesluit van 1956 veertig procent van de zendtijd toegewezen aan de Nederlandse Televisie Stichting voor een 'algemeen programma'. Net zoals bij de NRU hadden de omroeporganisaties daarin een vetorecht. Door het ruime programma-aandeel van de NTS en doordat de TV-faciliteiten veel sterker dan bij de radio gekoncentreerd werden, heeft de NTS naar buiten toe meer gezicht kunnen krijgen dan de NRU ooit gehad heeft.

Hoewel al sinds de oorlog de organisatievorming op levensbeschouwelijke grondslag geleidelijk desintegreert en ook het radioprogramma-aanbod minder zuilgebonden wordt, brengt de televisie in deze ontwikkeling een versnelling teweeg. Terwijl de radio-omroepen voor de oorlog elk hun eigen publiek gehad hebben, gebruikte het televisie-publiek dit medium niet selectief - mede omdat de aanschaf van een toestel duur en de kijkmogelijkheid beperkt was. Daardoor sloeg de beslotenheid om in zijn tegendeel, in openheid. Deze grotere openheid naar buiten werd verder versterkt door de wens van de minister 'voor allen aanvaardbare programma's uit te zenden' en doordat bij televisie de programmaformules van meet af aan

universeler waren dan bij de radio het geval was.

Kommerciële initiatieven

Televisie werd door al deze eigenschappen het eerste medium met een echt landelijk bereik. Voor het bedrijfsleven bood het daarmee interessante reclame-mogelijkheden. Dit bevindt zich juist in de naoorlogse expansie-periode en reclame en PR spelen daarbij een steeds grotere rol. Wanneer een tweede TV-net mogelijk wordt en bovendien in Engeland en West-Duitsland vormen van reclame-televisie worden ingevoerd, komen in ons land initiatieven in deze richting van de grond.

Kort nadat in Engeland het BBC-monopolie doorbroken was ten gunste van een kommercieel net diende ten onzent de OTEM (Onafhankelijke TV Exploitatie Maatschappij) zich aan. Deze streefde naar een volledig uit advertentie-inkomsten gefinancierd 'onafhankelijk' programma, eventueel te integreren binnen de bestaande programmering. Tot de oprichters behoorden de grootste Nederlandse bedrijven, zoals Philips, Unilever, AKU, Heineken, C&A, V&D, de Amsterdamse en Rotterdamse Bank en vijf grote dagbladen, in een Vara-nota eens aangeduid als het 'bank- en bierkapitaal'. De OTEM zal een zeer machtige pressiegroep worden, die daarom door de bestaande omroepen als een rechtstreekse aanval op hun voortbestaan gezien werd.

Het politieke getij voor een kommerciële omroep werd veel rooskleuriger toen in 1959 de konfessionelen de socialisten als regeringspartner inwisselden voor de liberalen in het kabinet-De Quay. En inderdaad kwamen de staatssecretarissen Scholten en Veldkamp in februari 1961 met een nota 'Reclame-televisie' waarin werd voorgesteld het tweede televisienet kommercieel te exploiteren op een manier die erg op het Britse systeem leek. Van de vijf organisaties die inmiddels een aanvraag ingediend hadden om kommerciële televisie te gaan verzorgen, was deze oplossing de OTEM op het lijf geschreven. De argumentatie in de nota was vooral economisch:

'Bij de vraag, of in Nederland reclame dient te worden toegelaten in de televisie, moet de positie van ons bedrijfsleven ten aanzien van het buitenland terdege in aanmerking worden genomen. Indien individuele ondernemingen in tegenstelling tot hun concurrenten niet met hun tijd meegaan, zullen zij hun afzetmogelijkheden ten gunste van hun concurrenten zien verminderen', aldus Scholten en Veldkamp in hun nota.

Tegen reklametelevisie, voor televisie-reklame

Al eind 1961 bleek uit een commissievergadering in de Tweede Kamer dat de grote meerderheid van het parlement tegen een commerciële opzet was en dat men vernieuwingen alleen binnen de bestaande kaders wilde realiseren. Het eigenlijke Kamerdebat vond pas in maart 1963 plaats en eindigde met de verwerping van de motie Van Someren-Downer die zich voor de kabinetsplannen uitsprak. Alleen de VVD was unaniem voor, verder waren alleen het merendeel van CHU, een derde van de KVP en een paar PvdA'ers voor. Het plan voor een commercieel tweede net was daarmee van de baan. De economische argumentatie had niet aangesproken, evenmin als alle kulturele en democratische rimpel waarmee Scholten in tweede instantie probeerde de plannen te redden: 'Het gaat om onze democratie. Het niet toelaten van commerciële televisie is eigenlijk een vorm van geestelijke dwang. Het is ondemocratisch'.

Het Kamerdebat maakte tevens al duidelijk hoe de contouren van een toekomstig omroepbestel eruit zouden gaan zien, middels de aangenomen motie van de socialist Kleijwegt. Daarin werd aangedrongen op:
- spoedige realisering van het tweede TV-net ter vergroting van de keuzemogelijkheid voor de kijkers. Gezien de kosten die dit met zich mee zou brengen, betekende het impliciet tevens een keuze voor televisie-reklame, omdat anders het kijkgeld veel te hoog zou worden;
- instelling van een overkoepelend orgaan, dat met inschakeling van kulturele en maatschappelijke organisa-

ties in eigen zendtijd zelf programma's zou kunnen maken. Het is niet moeilijk hierin al een eerste vooraankondiging van de NOS te lezen;
- ook nieuwe gegadigden moeten zendtijd kunnen krijgen, indien zij aan bepaalde criteria kunnen voldoen. De konklusie was duidelijk: tegen reclame-televisie, maar niet tegen televisie-reklame als additionele inkomstenbron, voor een open bestel en voor meer samenwerking in de omroep.

Kabinetsskrisis

Het zal echter nog de nodige politieke ontwikkelingen geven voordat deze hoofdlijnen in een wetsontwerp konden worden omgezet. Het hoofdprobleem hierbij was dat de konfessionelen regeerden met de liberalen, terwijl ze het op omroeppolitiek gebied juist meer eens waren met de socialisten. Het konfessioneel-liberaal kabinet Marijnen, dat na de verkiezingen van mei 1963 tot stand kwam, gaf in het 'Akkoord van Wassenaar' het tweede TV-net voorlopig aan de NTS en de omroeporganisaties. Tegelijkertijd werd een zg. 'Pacifikatiecommissie' aan het werk gezet om te adviseren omtrent de uiteindelijke exploitatievorm voor dit tweede net. Tot een eindadvies is deze commissie nooit gekomen, omdat het kabinet al in december 1964 - middels de motie Baeten - onder druk werd gezet om snel met een nieuwe omroepwet te komen. Tevens drong de motie erop aan om 'reeds vóór de inwerkingtreding van de nieuwe omroepwet' te regelen dat nieuwe gegadigden een voorlopige zendmachtiging konden krijgen en dat reclame in radio en/of televisie mogelijk zou worden. Het kabinet zegde toe snel met een standpunt te komen, nu de discussie met de REM-affaire (in de tweede helft van 1964) en met het afkomen van steeds meer omroepplannen uit Hilversum en Den Haag een nieuw hoogtepunt bereikte.

'In het besef dat het uur der waarheid gekomen was, verenigden zich onder leiding van Ir. A.G. Maris (voorzitter van de Akademische Raad) hals over kop de belangrijkste aanvragers voor een zendvergunning: OTEM, Open Bestel

(Televizier), TVN (Van Walsum) en TROS in de zg Coördinatiecommissie.

Als reactie op het initiatief-Baeten had minister Bot (O, K en W) toegezegd voor 1 maart 1965 in een nota de regeringsplannen over de omroep te zullen ontvouwen. Hij gaf daarmee vrij nauwkeurig het overlijdensuur van het kabinet Marijnen aan. Bij aanhoudende halsstarrigheid van VVD- en CHU-bewindslieden zou het eind februari bezwijken. De doodsstrijd werd verhevigd doordat ir. Maris van de Coördinatiecommissie minister Bot en de andere bewindslieden tot het laatste bleef bestoken met eisen waarvan de meerderheid van het kabinet wist dat daarvoor nooit een meerderheid in het parlement te halen was.

Maar een 'nee' tegen Maris konden de VVD- en CHU-ministers niet meer verkopen aan hun door de De Telegraaf opgezweept achterban. Men zat aan alle kanten klem. Bijna dagelijks vergaderde men. Veertig jaar omroepstrijd concentreerden zich in enkele uren'.⁸⁾ Vrijdagavond 26 februari viel het kabinet-Marijnen over de omroepkwestie. 'Ik had nooit gedacht dat er zo veel aan die televisie vast zat; dat die zaak zo moeilijk was', moest Marijnen voor de televisiekamera toegeven. De knelpunten waren: het functioneren van het open bestel, het gemeenschappelijk NTS-programma, de inpassing van reclame en de compensatie die aan de dagbladers gegeven moest worden.

Ontwerp-omroepwet

Minder dan een maand later bereikte formateur Cals met de fracties van KVP, PvdA en AR overeenstemming over de grondslagen voor een nieuw radio- en televisiebestel. De VVD, die zich tezeer aan de voorstellen van Scholten en Veldkamp verbonden had, viel buiten de boot. Nu een commerciële opzet definitief schipbreuk geleden had, kon weer worden aangehaakt bij de ideeën in socialistische en konfessionele kring. Die kwamen neer op erkenning van de bestaande omroepen, openheid voor nieuwe gegadigden en - als tegemoetkoming aan de voorstanders van een nationale omroep - versteviging van de samenwerking binnen de omroep in een

gezamenlijk programma. Hierbij kon Cals voortbouwen op eerdere wetsontwerpen voor regeling van de omroep die al vanaf 1953 door hemzelf als staatssecretaris en zijn opvolger Höppener zonder sukses waren voorgesteld. Hoofdpunten uit dit nieuwe 'Plan Cals' zijn openheid, zowel bestuurlijk als naar mogelijkheden om nieuwe zendgemachtigden toe te laten, de toelating van de reclame in de ether en een gezamenlijk programma met een nationaal en algemeen karakter onder toezicht van een Programmaraad. Deze hoofdpunten worden vliegensvlug door minister Vrolijk van het nieuw gekreëerde departement van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk uitgewerkt in een nota die hij op 28 mei 1965 aan de Tweede Kamer presenteert. Als in het Kamerdebat van juli 1965 blijkt dat het parlement in meerderheid met deze opzet akkoord gaat, gaat het 'Overgangsbestel' in. Dit loopt in veel opzichten op de latere Omroepwet vooruit, reden waarom wij op deze nota niet apart ingaan.

Ook werden tijdens dit overgangsbestel enkele praktische maatregelen getroffen die tegelijkertijd voorschot en proefballon voor de latere Omroepwet zouden zijn. Zo kregen NRU en NTS ieder voor zich hun zg. gezamenlijke programma's, waarvoor ook al programmaraden werden ingesteld. Als voorproef van het open bestel krijgt de TROS, opgericht door 'vrienden van de REM', in oktober 1966 de aspirant-status. Een aanvraag van de RTN wordt afgewezen. Tenslotte worden alvast reclamespots op radio en TV toegelaten.

Eind april 1966 komt het ontwerp-Omroepwet van de ministers Vrolijk en Suurhoff af. Een snelle behandeling ervan in het parlement wordt vertraagd doordat het kabinet-Cals stukloopt op financieel-ekonomische kwesties. Eind november 1966 treedt het nieuwe kabinet-Zijlstra op, een alleen uit KVP en AR-ministers bestaand overgangskabinet dat op de winkel mag passen tot de vervroegde Tweede Kamer-verkiezingen van 15 februari 1967.

Vrolijks opvolger, dr. Marga Klompé, is vastbesloten het ontwerp voor die tijd door het parlement te sleuren. Anders zal de omroepkwestie in de volgende

verkiezingsperiode en, erger nog, bij de regeringsvorming weer een rol spelen; een coalitie met de VVD is dan vrijwel uitgesloten. Om die reden zijn KVP, VVD, AR en CHU - zo blijkt bij een stemming in de Kamer - sterk vóór een snelle behandeling. PvdA, CPN en een paar KVP'ers en CHU'ers willen het om dezelfde reden kalm aan doen. Maar de minister slaagt in haar opzet. Op 18 januari 1967 gaat de Tweede Kamer in grote meerderheid met het ontwerp akkoord, eind februari doet de Eerste Kamer hetzelfde. Zo wordt een wet, waarop meer dan veertig jaar is gewacht, toch nog in grote haast afgehandeld.

Pluriformiteit

Wat was nu de inhoud van de wet? Wat was de voornaamste kritiek erop vanuit politieke partijen en vanuit de omroep? Wij beperken ons hier tot de bespreking van de hoofdpunten uit het wetsontwerp Vrolijk uit 1965 en lopen kort het

commentaar erop na dat in de Tweede Kamer (in 1965 en 1967) en vanuit Hilversum geleverd is.

De drie trefwoorden uit het wetsontwerp Vrolijk-Suurhoff uit 1965 zijn: pluriformiteit, openheid en samenwerking. Uitgangspunt vormt de erkenning van een pluriform bestel, 'van het bestaan van uit de samenleving voortgekomen organisaties, die zich ten doel stellen het verrichten van uitzendingen'. Afgezien van een summier historische inleiding gaat de nota nauwelijks in op de vraag waarom *dit* pluriforme bestel het meest wenselijke is. De verworven rechten van de bestaande organisaties tellen voor de regeringspartijen zwaar, en beide alternatieve modellen - de commerciële en de nationale oplossing - zijn al zo nadrukkelijk weggestreept dat een uitgebreide argumentatie overbodig gevonden wordt.

Openheid

De meeste aandacht gaat daarom uit

naar beide 'toegevoegde' uitgangspunten: openheid en samenwerking. De openheid beschouwt de nota als het ruimte geven aan vrijheid van meningsuiting in radio en televisie voorzover dit verenigbaar is ' met een verantwoord gebruik van deze media'. 'Deze openheid', aldus de Memorie van Toelichting, 'komt in de eerste plaats tot uiting in de toelating van nieuwe omroeporganisaties, voorzover zij voldoen aan de in de wet zelf vastgelegde criteria, die betrekking hebben op de doelstelling en de opzet, alsmede op het ledental van de betrokken organisaties'. Tot de toelatingseisen behoren, volgens artikel 13, het bezit van 'rechtspersoonlijkheid', het uitsluitend, althans hoofdzakelijk (!) ten doel hebben om radio- of televisieuitzendingen te doen', de doelstelling van een volledig radio- of televisieprogramma, dat in beginsel alle categorieën van programmastof bevat', het 'niet gericht zijn op, of dienstbaar zijn aan het maken van winst, voorzover deze niet voor de vervulling van de omroepaak bestemd is'. Tenslotte het meest kwalitatieve criterium, de eis 'in zodanige mate gericht te zijn op de bevrediging van in het volk levende kulturele of godsdienstige dan wel geestelijke behoeften, dat hun uitzendingen uit dien hoofde geacht kunnen worden van algemeen nut te zijn'. Naast deze kwalitatieve criteria komt er het bekende getalskriterium: de A-, B-, C- en aspirant-status die in het latere artikel 27 geregeld zijn.

'Verder', zo vervolgt de Memorie van Toelichting, 'komt de openheid van het bestel tot uiting in de mogelijkheid van toewijzing van zendtijd aan kerken, genootschappen op geestelijke grondslag, politieke partijen en - in bepaalde gevallen - aan andere instellingen, die geen volledige omroepaak nastreven.

Daarnaast voorziet het ontwerp ook in een bestuurlijke openheid in die zin, dat de samenwerking in de omroep belichaamd zal zijn in een overkoepelende instelling, de Nederlandse Omroep Stichting, die haar steunpunten niet alleen in de omroep heeft, maar ook daarbuiten in verschillende culturele en maatschappelijke sectoren van de

samenleving, hetgeen in de samenstelling van de besturende colleges tot uiting komt'.

Samenwerking

Hiermee komen we vanzelf op het derde uitgangspunt van het wetsontwerp: de samenwerking. Deze 'beoogt aan de omroep de brede basis te geven, die een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor het gebruik van de media mogelijk maakt en een efficiënt gebruik daarvan verzekert'.

De samenwerking binnen NRU en NTS is, aldus de ondertekenaars, zeer waardevol gebleken. Zij achten het wenselijk hiervoor één samenwerkingsorgaan in de plaats te stellen: de NOS.

De nieuwe stichting zal de taken van NRU en NTS overnemen en dus in de eerste plaats de verantwoordelijkheid voor het gezamenlijk programma, zowel voor radio als televisie, op zich nemen. Verder zal zij onder meer de programma-koördinatie, de zorg voor de studio's en allerlei andere faciliteiten ten dienste van de hele omroep op zich nemen.

Naast samenwerking omwille van de dubbeltjes en de kwartjes, liggen er ook hooggestemde idealen aan ten grondslag. 'Een bijzonder en belangrijk aspect van deze samenwerking', meldt de Memorie van Toelichting, 'is de uitzending, door de Stichting, van een breed opgezet gezamenlijk programma, zowel voor de radio als de televisie. Dit opent de mogelijkheid van uitzendingen voor gemeenschappelijke verantwoordelijkheid, in de eerste plaats in die gevallen waarin een gezamenlijke voorbereiding of uitzending aangewezen is op grond van de aard van het programma, maar vervolgens ook in die gevallen waarin de inhoud van het programma een gemeenschappelijke presentatie eist of de programmering bevordelijk is voor de uitwisseling van gedachten tussen de verschillende stromingen en groeperingen in ons volk'. In gewone mensentaal betekent dit dat de NOS enerzijds algemene programma's (zoals het Journaal of sportuitzendingen), anderzijds specifieke, zogeheten 'ontmoetingsprogramma's (zoals het latere 'Zienswijze') gaat verzorgen.

Uiteenlopende reacties

Tot zover enkele hoofdlijnen en grondgedachten uit het ontwerp - Omroepwet. De reacties in het eerste debat over dit ontwerp in de Tweede Kamer (in juli 1965) geven nauwkeurig aan welke stromingen meer hun zin gekregen hebben en welke minder.

Het meest tevreden toonde zich PvdA-woordvoerder Voogd. Hij somde nog eens de vier normen op waaraan zijn partij de plannen voor een nieuw omroepbestel getoetst heeft: 1) volstrekte afwijzing van de commerciële omroep; 2) honorering van de culturele verworvenheden die de bestaande organisaties vertegenwoordigen; 3) een faire kans voor nieuwe gegadigden, en 4) een vernieuwing van het omroepbestel in die zin dat er grotere gemeenschappelijke verantwoordelijkheid tot uiting zal komen. Hij verdedigde ook het getalskriterium voor de verdeling van zendtijd: 'Ik acht 'het getal' bepaald niet zo'n vuige zaak als het hier en daar in de pers wel eens is voorgesteld'. Tenslotte hechtte Voogd een groot belang aan het gezamenlijk programma, dat volgens hem meer moet zijn dan een 'aangevuld' programma, zoals hier en daar werd geopperd.

Met dit gezamenlijke programma hadden de konfessionelen, die behalve een verdeelde CHU akkoord gingen met deze plannen, nu juist de meeste moeite. Dit was, zoals AR-woordvoerder Schakel het uitdrukte, het resultaat van een politiek kompromis bij de kabinetsformatie dat ze loyaal aksepteerden. Maar zijn fractie hoopte niet dat dit op een nationaal programma zou uitdraaien. Bij KVP en CHU leefde dezelfde angst. Tegen het hele voorstel was VVD-woordvoerder Geertsema. Volgens hem was voor zijn partij de openheid van het omroepbestel het breekpunt geweest in het kabinet-Marijnen. Het voorgestelde systeem voorzag daarin niet en hij stelde een BBC-bestel, géén 'staatsbestel', voor naast het bestaan van het verenigingsstelsel. Verder gaf volgens hem het voorstel onvoldoende ruimte aan minderheden in de omroep en hij bepleitte een 'droit de réponse'. Tenslotte had Geertsema ook geen vertrouwen in het algemeen programma, dat volgens hem

aan de omroepbesturen werd overgelaten die nog nooit 'ontmoeting' tot stand hadden gebracht. Al met al was hij blij dat de liberalen hun medewerking hadden onthouden aan het tot stand brengen van dit bestel. Ook de PSP-er Burggraaf zag weinig lichtpunten; de nota sloot daarvoor te nauw aan bij de bestaande, verouderde omroepsituatie. Andere hier nog niet genoemde belangrijke discussiepunten in het Tweede Kamer-debat waren de reclame-zendtijd, met name de positie van de pers bij de verdeling van de opbrengsten, en de toelating van de kerken in de samenwerkingsorganen van de omroep.

Omroepwet aangenomen

Ongeveer anderhalf jaar later, op 16 januari 1967, verdedigde minister Klompé het definitieve wetsontwerp in de Tweede Kamer. 'Het omroepvraagstuk heeft bij tijd en wijle ons volk in beroering gebracht. Over de oplossing van dit vraagstuk wordt verschillend gedacht. Er bestaat hierover verdeeldheid, een verdeeldheid die soms tot emotionele reacties, ja in een enkel geval zelfs door mij betreunde onereuze verdachtmakingen in de pers heeft geleid.

Het wetsontwerp dat nu voor de Kamer ligt, is een poging tot synthese van deze tegenstrijdige opvattingen. Gisteren is gesteld dat het compromis is. De Kamer zal weten uit andere betogen die ik hier weleens heb gehouden, dat ik misschien vanuit mijn achtergrond als chemica liever het woord 'synthese' dan het woord 'compromis' gebruik. Ik meen namelijk dat dit ontwerp tracht reëel te zoeken naar een synthese tussen de verschillende opvattingen in ons volk'.⁹⁾ Een bestel met een veelheid aan organisaties zag Klompé als een aansporing tot creativiteit. Als er geen concurrentie is, aldus de minister, dan durft men ook geen risico's te nemen. Het getalskriterium voor de toelating van zendgemachtigden noemde ze, ondanks alle bezwaren, het enige objectieve criterium. Als tegemoetkoming aan alle bezwaren tegen het gezamenlijk programma - dat geen 'neutraal, vlak ding' mocht zijn - wilde ze voor de radio het minimumpercentage op 15 brengen. Voor televisie hield de minister, gezien het betrekkelijk

geringe aantal zenduren, aan een minimum van 25 procent van de totale zendtijd vast.

Na een uitvoerig debat, dat behalve een discussie over het auteursrecht van de omroep op de programmagegevens weinig nieuws opleverde, ging de Kamer met 91 tegen 38 stemmen akkoord met het wetsontwerp. Het was de oude meerderheid van het kabinet-Cals, op 3 CHU-ers en 1 PvdA-er na. Alle andere fracties hebben tegengestemd.

Ruim een maand later, op 23 februari 1967, was eindelijk de Eerste Kamer aan de beurt. Maar het meeste was al gezegd, er was nog wat kritiek op de haast waarmee het wetsontwerp door de Kamers gesleurd werd. En ook de auteursrecht-kwestie kwam nogmaals aan de orde. PvdA-woordvoerder Broeksch bracht nog een recente gebeurtenis ter sprake, de fusie van de AVRO (die onder de nieuwe wet dreigde naar een B-status af te glijden) met RTN-Televisier. Op dezelfde manier zou, zo stelde hij met profetische blik, 'De Telegraaf' een kongsi kunnen gaan vormen met de TROS. Klompé repliceerde dat hij gevaren zag die er niet waren. Maar mocht de geachte gevaardigde gelijk krijgen, dan moet de wet worden bijgesteld, aldus de minister.

Kritiek vanuit de omroep

Ook de omroep heeft in de periode tussen nota en wetsontwerp zijn bezwaren geformuleerd. De Federatie van Omroepverenigingen, nog inclusief de AVRO, vond dat het gezamenlijk programma een te zelfstandige plaats kreeg, waardoor de programma-autonomie van de omroeporganisaties dreigde te worden aangetast. Daarnaast had men grote bezwaren - en deze hadden ook in de Kamer doorgeklonken - tegen de grote overheidsinvloed op de omroep. Op een NCRV-verenigingsraad in 1966 werd voorgerekend dat in tachtig procent van de wetsartikelen de overheid een taak was toebedacht, terwijl de NOS als een omroeporganisatie van de overheid werd afgeschilderd. De besturen van NRU en NTS wezen in hun reactie ook op deze grote overheids-

invloed. Bovendien zagen ze graag de banden tussen NOS en Wereldomroep aangehaald.

Naast deze kritiek op (niet onbelangrijke) onderdelen, kwamen frontale afwijzingen van onder meer de VPRO en de Beroepsvereniging van Creatieve Televisiemedewerkers, Groep B.

Het VPRO-bestuur zag het wetsontwerp als een kompromis tussen de gemeenschappelijkheidsgedachte gerealiseerd in een gezamenlijk programma en het verouderd partikularisme van de omroeporganisaties. De afscherming van de bevoegdheden van het gezamenlijkheidsorgaan tegenover de componenten leek hem onvoldoende.

Het getalskriterium kon volgens de VPRO geen bruikbare maatstaf zijn voor kulturele media als radio en televisie; zij vreesde ongezonde concurrentie die niets met kulturele doelstellingen van doen heeft. Groep B viel de VPRO bij in deze kritiek; zij miste überhaupt elke poging om het omroepbeleid te plaatsen in het kader van een breder cultuurbeleid.

Nieuwe ontwikkelingen

De Omroepwet legde, om het statement van Vrolijk en Suurhoff in de aanhef van dit verhaal te herhalen, 'de basis voor een bestel dat past in de Nederlandse verhoudingen en opvattingen van vandaag en biedt mogelijkheden voor een ontwikkeling die aansluit bij die in de maatschappij in de naaste toekomst'. De wet bestendigde inderdaad grotendeels de oude verhoudingen maar bood ook openingen voor nieuwe ontwikkelingen. Op zichzelf was dat vooruitgang, want het oude bestel waarin een aantal organisaties in 1930 voor eens en voor altijd zendtijd gekregen hadden, was voor de na-oorlogse generatie die de beweging beginjaren van de omroep niet had meegemaakt, niet langer begrijpelijk.

De radio die - zoals we zagen - zijn hoogtepunt beleefd had in de vooroorlogse beslotenheid, was na de oorlog op min of meer dezelfde voet voortgebouwd, hoewel de relatie met de achterban en de luistergewoonten van het publiek gaandeweg veranderd waren. Initiatieven van buiten, zoals het optreden en de

populariteit van radio Luxemburg en van Veronica, drukten hen met de neus op de nieuwe feiten.

Bij de televisie lag de zaak anders. Terwijl radio altijd een verlengstuk van de eigen subcultuur geweest was, keek de TV over de schotten heen en konden publieksgroepen ook in elkaars wereldje kijken. Katholieken zagen nu ook Varan- en VPRO-programma's en de televisie werd meer en meer een nationaal referentiepunt. Deze openheid, die ook werd versterkt door het hele maatschappelijke klimaat van de zestiger jaren, en de groei die de televisie doormaakte, zorgden voor een bloeiperiode in het bestaan van dit medium. Maar de vraag was of deze bloei, net als bij de radio was gebeurd, niet in verstarring zou overgaan, als de organisatievorm niet voor voldoende nieuwe impulsen zou zorgen.

Vertrossing

'De Omroepwet-Vrolijk van 1967 bestendigt ogenschijnlijk nauwkeurig de stand van zaken. Die redt weliswaar de oude omroepen, maar breekt het bestel ook open, met name voor genoemde commerciële invloeden. Terwijl de traditionele omroepen nalaten hun eigen plan te trekken, maakt de TROS een onstuimige groei door. De eerste zien zich dan in een concurrentiepositie geplaatst.

Hun krampachtige antwoord op deze nieuwe uitdaging is terug te vechten met dezelfde wapens. De uitdrukking 'vertrossing' wordt uitgevonden. Andere programma's krijgen de voorkeur, kijkcijfers worden scherprechters, het wordt vechten om de gunst van het grote publiek. Niet de behoeften van een bepaald maatschappelijk deelpubliek, maar de snel inlosbare wensen van de grootste gemene deler van het kijkersvolk worden meer en meer uitgangspunt. Technische perfectie van de programma's, universele smaak en reeds beproefde succesformules staan voorop'.¹⁰⁾

Een veelheid van organisaties is een aansporing tot creativiteit, concurrentie leidt ertoe dat men risico's durft te nemen, horen we Marga Klompé nog zeggen in het parlement. Maar de kloof

tussen hooggestemde politieke verwachtingen en de alledaagse mediarealiteit openbaarde zich snel. De openheid, die de pluriformiteit ten goede zou moeten komen, dreigde teze juist op te slokken. Via het getalskriterium kwamen vooral de nazaten van commerciële zenders opzetten: REM/TROS en later Veronica/VOO.

Terwijl vroeger het bestel van buiten bestookt werd en de omroepen zich daar eensgezind tegen verweerden, groeit nu de concurrentie binnen de omroepmuren. De populariteitsslag beperkt zich niet alleen tot het programmagebied, maar ook in de concurrentie tussen omroepbladen en in het ondernemen van allerlei nevenactiviteiten. De band tussen omroep en publiek is minder een zaak van levenbeschouwing en meer een van marketing.

De derde peiler van de Omroepwet, de samenwerking, bleek vooral op programmatisch terrein een kind van de wetgever te blijven dat door Hilversum niet echt geaksepteerd werd; het gezamenlijk programma wordt in afzondering gemaakt. Verder leven de omroepen met elkaar naast elkaar: 'living apart together'.

Wetswijzigingen

Al zes jaar na de inwerkingtreding van de Omroepwet moet CRM-minister Van Doorn in de bekende 'Nota over het massamediaabeleid' bekennen dat de principes wel aardig zijn, maar dat de praktijk ervan nogal te wensen overlaat. Uit de wetswijzigingen die hij daarop voorstelt, wordt duidelijk waar de schoen wringt. Een groot deel van de voorstellen is erop gericht te bewerkstelligen dat de identiteit van omroeporganisaties en een democratische, niet-commerciële verhouding tussen omroep en achterban weer meer kansen krijgen. Daarnaast wordt in een andere wijziging de 'ontmoetingsfunctie' uit de NOS-programmataak weggesneden. In het aansluitende Kamerdebat werd ook gevraagd op te treden tegen de 'versnippering' die het gevolg was van de openheid in de omroep. Daarnaast bleek een groeiende weerstand in het parlement te bestaan tegen de STER-reklame.

3. HET AUDIOVISUELE TIJDPERK: 'HOREN EN ZIEN VERGAAT'

De Medianota van minister Van Doorn was een stap voorwaarts in het beleid van de overheid op dit terrein. Voor de eerste keer schrok een regering er niet voor terug om vanuit duidelijke uitgangspunten een samenhangende visie ten beste te geven op het gebied van pers en omroep. Toch doet deze nota vier jaar later al weer bijna achterhaald aan, omdat de technologische ontwikkelingen op mediagebied, die momenteel de discussie beheersen, erin niet meegenomen (konden) worden.

Deze feiten illustreren hoe snel de ontwikkelingen op communicatiegebied elkaar opvolgen: tien jaar geleden trad de nieuwe Omroepwet in werking, ruim vijf jaar later komen via de Medianota al een aantal wijzigingsvoorstellen en weer vijf jaar later lijken ook deze niet meer afdoende.

Laten we in dit hoofdstuk de toekomst eens op een rijtje zetten. Eerst een korte schets van de technologische ontwikkeling, vervolgens enkele opmerkingen over de maatschappelijke gevolgen en tenslotte iets over de beleidskeuzen waarvoor overheid en omroep gesteld zullen worden.

Veranderend medialandschap

Allereerst dus een korte exkursie door - wat tegenwoordig heet - het veranderende medialandschap. Voor het gemak groeperen we de nieuwe ontwikkelingen rond de drie fasen in het mediagebeuren: het maken (productie), het verzenden (transmissie) en de weergave (reproductie) van media-inhouden.

'Miniaturisering', 'digitalisering', 'integratie van functies' en 'automatisering', allemaal sleutelwoorden in de ontwikkeling van de elektronika die ook gevolgen heeft voor de productie van audiovisueel materiaal. Net zoals het bekende voorbeeld van de rekenmachientjes wordt ook de opname-apparatuur steeds compakter, makkelijker hanteerbaar en goedkoper. Televisie maakt hiermee dezelfde ontwikkeling door die de radio al eerder beleefde.

Een ontwikkeling die op zich als positief gezien kan worden omdat TV door zijn grotere flexibiliteit aktueller, meer 'on

the spot' programma's kan gaan leveren. Electronic News Gathering (ENG), een eenvoudige video-opname-unit die sneller en wendbaarder is dan de grote reportagewagens, maakt een alertere televisie-verslaggeving mogelijk.

Satellietomroep

Ook op het gebied van de transmissie zijn de nodige veranderingen op til. De schaarste aan zendmogelijkheden, waarvan in het verleden steeds sprake was en waaraan de overheid haar regelingsbevoegdheid ontleende, gaat steeds meer tot het verleden behoren. Op de eerste plaats worden allerlei mogelijkheden gevonden om de bestaande zendernetten optimaler te gebruiken. Een voorbeeld daarvan is 'Teletekst', een soort televisiekrant waarvoor de informatie opgeslagen wordt in enkele ongebruikte TV-beeldlijnen en waarmee de NOS al experimenteert. Er zijn nog allerlei andere mogelijkheden voor een betere benutting van de bestaande kanaalkapaciteit. Deze toepassingen zijn in principe zinnig omdat zij relatief weinig kosten en op elk moment opvraagbare c.q. herhaalbare informatie leveren, hetgeen vooral voor edukatieve doelen nuttig kan zijn.

Hiernaast ontstaan ook nieuwe transmissie-mogelijkheden via kabelnetten en satellieten. Meer dan de helft van de Nederlanders is al op een kabelnet aangesloten en de bekabeling gaat in fors tempo door. Kabelnetten kunnen, behalve voor een betere ontvangst van meer buitenlandse stations, ook benut worden om lokale programma's te versturen, een mogelijkheid waarvan om allerlei redenen nog weinig gebruik gemaakt wordt. Omdat een kabelaansluiting de mogelijkheid biedt tot individuele aanbieding en verrekening van allerlei diensten (zoals betaaltelevisie) liggen hier ook nog allerlei nieuwe toepassingen in het verschiet.

Satellietomroep wordt in de jaren tachtig een realiteit. Nu al wordt er heftig gediscussieerd over de internationalisering van het aanbod die satellietontvangst met zich zal meebrengen. Vooral de ontvangst van Luxemburgse programma's in onze huiskamers

vergroot de kansen voor commerciële pressie en versterking van de Amerikaanse kulturele dominantie.

Beeldplaat

Hetzelfde effect kan het gevolg zijn van de opmars van nieuwe technieken voor de weergave (reproductie) van beeld- en geluidsprogramma's via videorekorder en beeldplaat. De videorekorder biedt nog de mogelijkheid tot de actieve beïnvloeding van het programma-aanbod door zelf programma's op te nemen. In de praktijk gebeurt dit vooral om Hilversumse programma's op een geschikt moment te kunnen bekijken. Hiernaast zal de videorekorder door de steeds eenvoudigere en goedkopere kamera's in toenemende mate ook als familie-album gaan dienen. Van de mogelijkheid om kant en klare video-programma's te kopen, wordt - door het schaarse aanbod en de hoge prijs - nog weinig gebruik gemaakt. In de Verenigde Staten bestaat de verkochte 'soft-ware' vooral uit pornomateriaal. Maar in de huidige promotiekampagnes voor de drie belangrijkste concurrerende systemen (VCR, VHS en Betamax) in ons land wordt vooral de 'time shift'-mogelijkheid aangeprezen.

Eind 1978 is de beeldplaat in de Verenigde Staten gelanceerd. Dit is de videoversie van de aloude grammofoon en kan dus alleen voorbespeelde platen afspelen. Zowel de apparatuur als de plaat zullen bij massale aanmaak goedkoper zijn dan videokassettes. De introductie van de beeldplaat zal de nodige tijd kosten, omdat de fabrikanten ervan - anders dan bij de videorekorder - tegelijkertijd het programmamateriaal moeten aanbieden, anders valt er niets af te spelen. Dat vergt enorme investeringen, waartoe alleen grote ondernemingen in staat zijn.

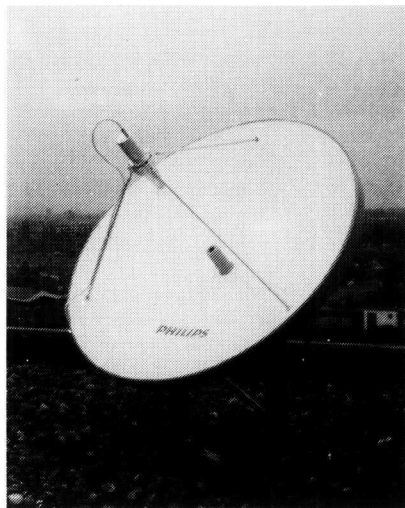
Beleidsinstrumenten

Als al deze ontwikkelingen in de jaren tachtig doorzetten, wordt onze huiskamer steeds meer - zoals het weekblad 'Newsweek' het recentelijk in de coverstory 'TV of Tomorrow' uitdrukte - een 'video communicatie kompleks'. Hoe snel deze ontwikkelingen zich zullen voltrekken, ligt vooral aan de diverse

betrokken partijen: de industrie, de overheid, de concurrerende media en de konsument. Telkens als nieuwe technologische vergezichten opdoemen, worden er pogingen gedaan de nieuwe vindingen in verantwoorde maatschappelijke banen te leiden. Zo heeft de regering onlangs een advies gevraagd aan de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) ten behoeve van een geïntegreerd overheidsbeleid ten aanzien van de massamedia.

'Daarbij', aldus minister Gardeniers, 'zal het nodig zijn een antwoord te krijgen op de vraag welke beleidsruimte, welke stuurmechanismen en beleidsinstrumenten de Regering ter beschikking staan om bepaalde ontwikkelingen mede richting te geven of te kanaliseren, gezien de te verwachten invloeden en effecten, de toekomstige behoefte aan en het huidige en te voorziene patroon van informatievoorzieningen'.¹¹⁾

We helpen de minister hopen dat die sturingsmogelijkheden er nog zijn wanneer over drie jaar het WRR-advies afkomt. Maar dan zal het overheids-optreden anders moeten zijn dan in het verleden, waarin van wezenlijke bijsturing van technologische vernieuwingen nauwelijks sprake geweest is. We noemden al de dissertatie van De

Gooijer waarin deze de introductie van televisie bekeken heeft. Hij constateert dat de overheid zich in een 'struktureel zwakke positie' bevindt. Dit komt omdat:

- 1) haar eigen doelstellingen elkaar tegenspreken: bijvoorbeeld werkgelegenheidsbevordering vs bestedingsbeperking;
- 2) de technische ontwikkeling door het bedrijfsleven gebeurt en de overheid vaak erbij betrokken wordt als ingrijpen in feite al te laat is;
- 3) de effecten van de innovatie onduidelijk zijn. Er zijn zowel positieve als negatieve invloeden aanwijsbaar;
- 4) belangenorganisaties hun invloed aanwenden;
- 5) Nederland mede afhankelijk is van beslissingen in het buitenland.

Overheidsoptreden

Door deze struktureel zwakke positie is de overheid geneigd de ontwikkelingen ofwel geheel op hun beloop te laten (zoals met videokassette gebeurd is en met beeldplaat kan gebeuren) ofwel te zwak weerwerk te bieden (zoals met de televisie gebeurd is en met vieldata kan gebeuren). Het probleem bij dit laatste is namelijk dat de gebruikelijke experimenteervergunning louter als een voorschot op de definitieve invoering gezien wordt, terwijl de al even obligatoire begeleidingscommissie doorgaans grotendeels uit belanghebbenden bestaat. De sturingsmogelijkheden van de overheid worden op deze manier steeds theoretischer. Bovendien verdwijnt door de nieuwe overvloed de aloude legitimatie voor het overheidsoptreden op mediagebied: schaarste aan zendmogelijkheden. Door het wegvallen van dit alibi zal de druk op de overheid toenemen om steeds meer mediagebied over te laten aan 'het vrije spel der maatschappelijke krachten', 'het partikulier initiatief' of andere epitheta achter welke het bedrijfsleven schuilgaat.

De overheid zal er moeilijker dan tot dusverre aan kunnen ontkomen een keuze te maken: of alleen daar optreden waar de schaarste aan zendmogelijkheden regeling absoluut noodzakelijk maakt en de rest overlaten aan het partikuliere initiatief en het marktmechanisme

of onder het motto dat met de kwantitatieve overvloed de kwalitatieve schaarste nog niet voorbij is een vanuit cultuurpolitieke principes onderbouwd mediabeleid ontwikkelen.

Alternatieven voor de omroep

Ook de omroep moet zijn koers opnieuw bepalen. Hilversum zal aan het idee moeten wennen dat haar alleenrecht op de beeldbuis ten einde loopt. Naast de landelijke omroep ontwikkelen zich vele klein- en grootschalige toepassingen, van de lokale kabel tot de geostationaire satelliet. Politieke bescherming vanuit Den Haag baat niet meer - zoals vroeger - om de boze buitenwereld af te houden. De omroep zal zich een plaats moeten verwerven als onderdeel binnen een veel groter audiovisueel pakket waaruit elke konsument kan kiezen. Daarbij is het voor een niet-kommerciële omroep van belang zich te realiseren dat een omvangrijk aandeel van dat grotere media-aanbod van kommerciële aanbieders komt.

Dat wil zeggen dat vooral die programma's gemaakt kunnen worden waarvoor voldoende 'markt' is: hoe hoger de produktiekosten van het programma, des te groter moet het publiek zijn waarop men zich richt. Juist deze produktiekosten, zowel van audio- als van video-materiaal, zijn de afgelopen jaren explosief gestegen.

Op audiogebied (grammofoonplaten en kassettes) ziet men daarom een sterke stroomlijning van de markt middels hitlijsten, multi-mediale promotie en uitbuiting van het sterrensysteem. Als men bedenkt dat de aanmaak van audiovisueel materiaal ruwweg tienmaal zo duur is, is het duidelijk dat dat nog algemener van karakter zal zijn. Daarom is de verwachting dat de software voor beeldplaat en videokassette voorlopig vooral uit oude films en TV-series zal bestaan met daarnaast nieuw geproduceerde entertainment-, sport-, algemeen-educatieve en hobby-programma's. De nadruk zal liggen op gerichtheid op een breed publiek, internationale verkoopbaarheid en tijdsloosheid. Ook kommerciële aanbod dat ons in de toekomst eventueel via de satelliet zal bereiken, zal goddeels aan deze criteria voldoen.

Voor een landelijke omroep die zich ten doel stelt een volledig programma-aanbod te brengen, zal het steeds moeilijker en duurder worden in alle opzichten aan deze opdracht te voldoen. Met name op het terrein van algemeen amusement, sport, hobby en muziek zal de concurrentie van andere, commerciële media heviger worden. Steeds vaker zal blijken dat sportevenementen al door kapitaalkrachtiger rivalen geclaimd zijn of dat artiesten door exclusieve contracten voor de omroep onbereikbaar zijn. Behalve natuurlijk op het moment dat de beeldplaat in alle winkels ligt en de omroep als 'plugger' kan optreden. Of wanneer de omroep voldoende kapitaal-krachtig is om in dit commerciële circus mee te dingen.

Gegeven deze nieuwe situatie zie ik voor de omroep globaal twee alternatieven:

1) de *konkurrentiestrategie*. De omroep kiest ervoor om een zo volledig mogelijk aanbod (inklusief breed amusement, sport, etc.) voor een zo groot mogelijk publiek te blijven brengen. Dit kan zonder veel extra financiële offers wanneer de televisie bereid is steeds meer afhankelijk te worden van de produkten van de AV-industrie, omdat eigen productie steeds minder betaalbaar wordt. De TV krijgt dan vooral een vazalfunctie voor commerciële aanbieders zoals Hilversum 3 die al bij de radio heeft.

Kiest de omroep voor een onafhankelijker opereren, waarin ook plaats is voor meer eigen producties, dan zal ook meer programmageld beschikbaar moeten zijn. Dat kan door drastische verhoging van de kijk- en luistergelden of door de kommersie meer ruimte in de omroep te geven.

2) De *komplementaire strategie*. De omroep kiest voor een aanvullend aanbod binnen het totale audiovisuele pakket en is daarom vooral actief op die terreinen die de andere, meest commerciële producenten laten liggen. Wanneer het brede entertainment door andere media wordt afgegraasd, richt de omroep zich op specifiekere, niet verkommerciële amusementsvormen. Wanneer de commerciële media zich over de hele

linie vooral op verstrooiing richten, specialiseert de omroep zich eerder in informatie en edukatie. Waar de kommersie zich beperkt tot aanbod dat de meeste mensen meestal leuk vinden, brengt de omroep ook programma's die sommige mensen soms leuk of leerzaam vinden.

De financiering van de omroep is in deze strategie een minder nijpend probleem, omdat men zich op terreinen beweegt waar minder concurrentie en dus ook minder prijsopdriving bestaat.

Wel rijst de vraag of een dergelijke omroep via kijk- en luistergelden dan wel uit de algemene middelen gefinancierd moet worden.

Nieuwe omroepwet

Natuurlijk heb ik hier twee extremen geschetst, maar ik geloof dat hierin toch de wezenlijke keuze voor de toekomst ligt: voorkeur voor een maximaal publiek, desnoods ten koste van eigen identiteit en profilering of voorkeur voor een herkenbaar, geprofileerd aanbod, desnoods ten koste van enig publieksverlies. Als we nu de Omroepwet hierbij betrekken, zien we een merkwaardige tegenstelling. De uitgangspunten van deze wet - allereerst pluriformiteit met non-kommerciële als premisse - suggereren een voorkeur voor de tweede strategie. Maar de praktijk die onder deze wet gegroeid is en waarin kwantiteit belangrijker is dan kwaliteit, zal de omroep eerder drijven in de richting van de konkurrentiestrategie. Wil men aan deze schizofrenie van de Omroepwet een einde maken, dan zal men zich voor de zoveelste maal in de omroepgeschiedenis over een andere inrichting van het bestel moeten buigen. Daarbij moet eerst de hierboven opgeworpen vraag aan de orde komen welke functie de landelijke omroep in de toekomst wil vervullen: de slag met de nieuwe konkurrenten aangaan of vooral als aanvulling op het andere aanbod dienen. Vervolgens kan - afhankelijk van deze basiskeuze - bekeken worden welke inrichting van het bestel hieraan het meest tegemoet komt. Kiest men voor het eerste alternatief dan ligt het - zoals gezegd - voor de hand de kommersie meer ruimte te geven binnen de omroep. Dat kan variëren vanaf een simpele

uitbreiding van de STER-tijd, via legalisering van allerlei vormen van kommersie rond de omroep tot het beschikbaar stellen van hele radiozenders en/of TV-netten voor commerciële exploitatie.

Kiest de omroep voor het tweede alternatief - en ikzelf ben daarvan een voorstander - dan ligt een commerciële oplossing minder voor de hand en moet eerder gekozen worden voor een vorm van nationale omroep of voor een variatie op het huidige bestel. Ik kies voorshands voor het laatste, omdat het idee van een nationale omroep in ons land onvoldoende voedingsbodem lijkt te hebben. Bovendien loert bij een nationale oplossing altijd het gevaar van een te direkte politieke inmenging in omroepzaken (zie België, zie West-Duitsland).

Een gedecentraliseerd omroepbestel met verschillende omroeporganisaties, zoals wij dat kennen, heeft dat nadeel minder. Enkele kernproblemen bij deze laatste oplossing blijven wel de toelatingscriteria voor zendgemachtigden en de meting van de aanhang van de verschillende organisaties. Het getalskriterium staat allerwege onder kritiek en het weegkriterium is nog te weinig uitgewerkt en kan politieke willekeur in de hand werken.

Omroepverkiezingen dan? Op het eerste gezicht lijkt dat slechts een variatie op het kwantitatieve criterium met dezelfde bezwaren als het bestaande getalskriterium. Dan maar het VPRO-plan dat een veel drastischer ruilverkaveling in omroepland voorstelt? Het was niet mijn bedoeling in dit artikel om alle alternatieven te bespreken, maar meer om basismateriaal aan te dragen voor de discussie over de toekomst van de omroep. In deze discussie, die nog werkelijk op gang moet komen, zal wellicht blijken dat de huidige Omroepwet - pas tien jaar geleden in brede kring aanvaard als kompromis tussen oude verhoudingen en nieuwe ontwikkelingen - onvoldoende houvast biedt. Parallel daarmee zal steeds vaker aangedrongen worden op nieuwe wettelijke kaders die wel aansluiten bij de ontwikkelingen in het audiovisuele tijdperk. Daarom roep

ik alvast: de Omroepwet is dood, leve de Omroepwet.

NOTEN

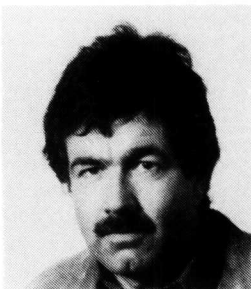
1. Willem Vogt, Een leven met radio, Apeldoorn 1973, pag. 126; 2. Geciteerd uit Ben van Kaam, Het Bestel. Bijdrage aan 'Vrij en Gebonden-vijftig jaar NCRV', Baarn, 1974, pag. 154/155; 3. Willem Vogt, idem, pag. 145; 4. Hans van den Heuvel, Nationaal of verzuild - de strijd om het Nederlandse omroepbestel in de periode 1923 - 1947, Baarn 1976, pag. 36; 5. Uit 'Katholieke Radio Gids', van 12 oktober 1940, Mededeling van den voorzitter van de KRO. Geciteerd bij Hans van den Heuvel, idem, pag. 85; 6. Geciteerd bij Hans van den Heuvel, idem pag. 78/79; 7. W.J. de Gooijer, Beheersing van technologische vernieuwing, Alphen aan den Rijn 1976, 308 pag.; 8. Ben van Kaam, idem, pag. 191; 9. Handelingen Tweede Kamer, zitting 1966-1967 28ste vergadering, 17 januari 1967, pag. 1034; 10. Jo Bardeel, Jan Bierhoff, Ben Manschot, Peter Vasterman, Marges in de Media, Baarn 1975, pag. 9; 11. Geciteerd uit de 'Nederlandse Staatscourant', van 29 maart 1979, pag. 2.

LITERATUUR

Bank, J., Een halve eeuw omroephistorie in hoofdlijnen. In: 50 jaar AVRO, Hilversum 1974, pag. 9-48; Bardeel, J., Bierhoff, J., Manschot, B., Vasterman, P., Marges in de Media, Baarn 1975; Bardeel, J., Onzekere perspectieven voor de beeldplaat, Hilversum (NOS-Studok) 1977; Buddingh', J., Gevolgen van technologische ontwikkelingen bij de omroep. In: Vos, C., Bardeel, J., Van der Haak, K.; Stilte op de vloer, leesboek voor televisiemakers, Hilversum (NOS) 1978, pag. 185-196; De Gooijer, W., Beheersing van technologische vernieuwing, Alphen aan den Rijn, 1976; Van der Haak, K., Broadcasting in the Netherlands, London 1977; Handelingen Eerste en Tweede Kamer 1965 en 1967; Van den Heuvel, H., Nationaal of verzuild, Baarn 1976; Van Kaam, Het Bestel. In: Vrij en gebonden - Vijftig jaar NCRV, Baarn 1974; Van Pelt, H., De omroep in revisie, Leuven 1974; Schaafsma, Geschiedenis van de omroep, Amsterdam 1970; Scholten, Y., Veldkamp, G., Nota inzake Reclametelevisie, 's-Gravenhage 1961 en Stichting Moderne Media, Wijkend Perspektief, internationale ontwikkelingen van audiovisuele media, Amsterdam 1977.

In geschiedenisboeken wordt doorgaans weinig verteld over vreedstijden, maar over oorlogen des te meer. Omdat dit ook een beetje een geschiedenisboekje is, is de schrijver van dit artikel nagegaan of er in de afgelopen periode voor de NOS ook een tijd was met schermutselingen. En inderdaad -, in de periode 1972 - 1974 hing er kruiddamp boven de Stichting. Eerst werd de herstructurering getroffen, vervolgens het gezamenlijk programma.

'N.O.S. contra NOS' werd geschreven door Renso van Bergen, medewerker van de afdeling voorlichting/persdienst van de NOS.

N.O.S. contra NOS

De NOS contra N.O.S.

Voordat op 29 mei 1969 het nieuwe NOS-bestuur werd geïnstalleerd, werden eerst NRU en NTS begraven. Want als het nieuwe komt, lijkt het oude altijd morsdood. NRU-voorzitter mr.

A.B. Roosjen blies de kaarsen uit. Misschien was hij een beetje weemoedig (hij sprak over 'uitvaart-terminen' en over 'heengaan'), maar toch liet 'de oude Roosjen' zich niet kennen. Geheel in zijn stijl citeerde hij enige regels, ditmaal van Bilderdijk. 'Befloersde trom; Noch rouwgebrom; Ga romm'lend om; Bij dit verscheiden'. Ook minister Klompé hield een toespraak. Ze zei dat ze met gemengde gevoelens sprak, omdat er afscheid werd genomen van twee instellingen 'wier faits et gestes allerwegen met aandacht werden gevolgd'. Dat was vriendelijk opgemerkt. Want strikt genomen stonden beide weliswaar op hetzelfde niveau, maar de NRU was nooit een populaire vriend in de huiskamer geworden. De NTS daarentegen was een begrip. In de middagzitting werd de NOS binnengehaald. De grote borden met de emblemen van NRU en NTS links en rechts achter de notabelentafel in Studio II, waren weg. In het midden was de naam verschenen van het nieuwe

samenwerkingsorgaan: de NOS. Pal er onder, sprak minister Klompé behatenswaardige woorden. Eerst kapittelde ze de uitspraak van het woord N.O.S. Er was namelijk een interne oekaze uitgegaan dat er 'EN-OO-ES' gezegd moest worden in plaats van het meer familiale NOS. De minister wees op de Latijnse betekenis van het woord: 'wij, wij samen'. Maar dat mocht dus niet. Minister Klompé: 'Er zijn nog veel meer redenen, maar die houd ik natuurlijk binnen. Ik ben er niet kapot van'. De minister was er dus niet kapot van.

In deze brochure komt mevrouw Klompé zelf aan het woord. Zich dat moment herinnerend, zegt ze erover dit gezegd te hebben omdat ze wel wist dat men in Hilversum in die samenwerking weinig zin had. Verder bond ze de omroepen op het hart dat er nu een Omroepwet was en dat men zich daar wel aan houden moest. 'Ik constateer enerzijds medewerking van de omroeporganisaties bij de realisering van de openheid, maar anderzijds blijkt daar ook weerstand te worden opgeroepen die zich met name uit in wantrouwen ten opzichte van de minister die de wet uitvoert. Nou is het dikwijls zo, dan wil men vriendelijk zijn en zegt daarbij dat dat wantrouwen niet mijn speciaal geldt, maar dat er toch wel

een opvolger kan zijn die zich dan wel anders kan opstellen als ik. Ik betreur het wantrouwen, omdat ik het in wezen zie als een verzet tegen de wet'. En met die woorden ter overdenking, werd de NOS binnengehaald.

Stimuleren en versterken

Wat werd er opgericht op die 29ste mei 1969? Het antwoord stond en staat in de Omroepwet, de bron van alle omroeplicht en tegelijk - als het op de uitleg aankomt - soms duister als een orakelspreuk. Er is een Stichting, aldus de wet, genaamd de Nederlandse Omroep Stichting die het samenwerkingsorgaan is van de omroeporganisaties en van de aspirant-omroeporganisaties die zendtijd hebben verkregen. Om de wederzijdse band te onderstrepen (en om te voorkomen dat enige omroep zou willen beweren met de NOS niks te maken te hebben), zegt de Omroepwet tevens dat iedere omroeporganisatie en aspirant-organisatie geacht wordt de NOS mede te hebben opgericht. En dat geldt ook voor omroeporganisaties die er later zijn bijgekomen.

Veronica, op die dag nog een nagel aan de doodskest van het Bestel, behoort dus inmiddels ook tot de oprichters. Hooggestemde verwachtingen lezen we niet in de Omroepwet. Daar is een wet ook niet voor. Wel in de Memorie van Toelichting en daar krijgt die verwachting dan plotseling iets 'nationale omroep'-achtigs. 'Zij (de NOS) kan een belangrijke bijdrage leveren aan het kulturele leven door de onderlinge gedachtenwisseling van de verschillende stromingen en groeperingen te stimuleren en het bewustzijn van gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor behoud en uitbouw van onze geestelijke waarden te versterken'. Belangrijke elementen van de in de wet omschreven samenwerking waren volgens de indieners van de wet de bestuurlijke samenwerking en het gezamenlijk NOS-programma. Dienstmeisje voor het schrobben van de stoep en uitverkorene tot een hoge zendingstaak tegelijk-, zo komt de NOS (en dat fundament kwam van de NTS) zo'n beetje tot ons.

zo vergaat de glorie der wereld...

De status van de NOS gaf al spoedig aanleiding tot verwarring. Vijf maanden na de oprichting verlangde de Geïllustreerde Pers dat de Stichting alle programma-gegevens zou afstaan en die niet alleen ten behoeve van de omroepen onder zich houden. Toen de NOS schreef dat dit niet mogelijk was, liep men naar de rechter. En die maakte duidelijk dat de NOS geen vrije beschikking had over de programmagegevens, omdat de NOS geen persoon of kollege was met 'enig openbaar gezag in Nederland bekleed'. De NOS was, aldus de rechter, slechts samenwerkingsorgaan van privaatrechtelijke rechtspersonen, ook al waren die dan gebonden aan de regels van de Omroepwet.

NOS CONTRA N.O.S.

'In de anderhalve maand dat ik directeur van de VPRO ben, heeft mij een heleboel verbaasd. Dat komt natuurlijk ook door de overgang van het bedrijfsleven naar hier. Wat mij in de eerste plaats heeft verbaasd is de perscampagne tegen de NOS, die als een 'holle bolle Gijs' wordt afgeschilderd, vooral als men vergelijkingen trekt met het bedrijfsleven. Er worden aanvallen gedaan op het financieel beleid van de NOS, waar mensen die ervaring hebben met het bedrijfsleven, hun wenkbrauwen voor zouden optrekken en waarover zij geamuseerd zouden hebben gelachen'. Aldus de nieuwe VPRO-directeur H.J. ter Schegget in september 1972. Op dat moment lag de NOS zwaar onder vuur van een aantal persorganen (één ochtendblad in het bijzonder), die de Stichting nooit gunstig gezind waren geweest. Maar ook van andere kanten kwam er zwaar weer opzetten. Op de dag dat VPRO-directeur Ter Schegget zijn verbazing uitsprak, voerde ook voorzitter Keyzer van de AVRO het woord. En volgens Keyzer moest de zendtijd van de NOS belangrijk worden teruggebracht. 'De AVRO zit boordevol plannen en ideeën en zou graag haar vleugels breder uitslaan, maar zij voelt zich, wat televisie betreft, daarin beknot door het feit dat zij te weinig zendtijd toegemeten krijgt'. En in het parlement waren twee koalitiepartners, de VVD en DS'70, de NOS al evenmin enthousiast

toegewijd.

Hoe kon het zover komen sinds minister Klompé haar installatietoespraak hield en 'Hilversum' voorhield dat de Omroepwet zonder morren aanvaard moest worden? En zij daarbij 'NOS' wilde opvatten als 'wij samen'. Als we naar de omroepsituatie van 1972 kijken, dan valt het volgende op: de tv-zendtijd was een schaars goed, de 'openheid' was levensvatbaar gebleken door de komst van TROS en EO, de omroep verkeerde in barre geldnood en de 'piraten' zaten nog steeds op zee, ook al was inmiddels duidelijk dat dit wel de langste tijd had geduurd.

Zendtijd = gerechtigheid

De tv-zendtijd als een schaars goed. Als er in die tijd van hoogkonjunctuur (ook al was het kabinet Biesheuvel dan bezig om de buikriem stevig aan te halen) een artikel als het ware 'op de bon' was, dan was dat wel de tv-zendtijd. In de nieuwe konstellatie kregen de A-omroepen niet de portie waarop zij wettelijk recht hadden volgens de verhouding 5 : 3 : 1. Van de 66 uur die er op beide zenders per week te verdelen viel, kreeg de A-omroep ruim 7 uur, een B-omroep ruim 4 uur en een C-omroep 2½ uur. De NOS kreeg voor het gezamenlijk programma 19 uur toegewezen ofwel 29% van de beschikbare zendtijd. Weliswaar moesten ook Teleac en NOT hierin hun plaats vinden, maar de zaak stak de omroepen toch. Indien aan hen de zendtijd-verdeling was overgelaten, zou er voor het gezamenlijk programma zonder twijfel minder zijn overgebleven. In juni 1971 stelde de AVRO dat onder de huidige omstandigheden de omroeporganisaties hun door de wet opgedragen taak niet konden vervullen, omdat er voor de omroepen te weinig zendtijd was en voor de NOS te veel. Het gedrang op de zendtijd-markt werd niet alleen moeizamer door de snelle groei van de TROS en de komende C-status van de EO, maar ook door de aspiraties van AVRO en Vara om over meer zendtijd te beschikken. De AVRO had bij de minister van CRM een verzoek ingediend om meer radio- en tv-zendtijd te krijgen dan de andere A-omroepen. De

Omroepwet bood deze mogelijkheid indien een A-omroep over een uitzonderlijk groot ledental beschikte. Volgens de wetgever moest er in een dergelijk geval van worden uitgegaan dat de kijkers en luisteraars kennelijk meer behoefte hadden aan de programma's van een dergelijke organisatie. Dat komt dan mooi uit, zei de AVRO, want wij hebben meer dan 800.000 leden. In het voetspoor van de AVRO wilde ook de Vara meer zendtijd. De Vara wees op haar groeiende ledental en hanteerde daarnaast het argument dat de promotie van de TROS tot B-omroep het principiële geluid in de ether in een bekaaide positie zou brengen. Tot het neutrale geluid rekende de Vara ook de programma's van de NOS.

De AVRO kreeg (ten dele) het lid op de neus. Uitbreiding van radio-zendtijd werd wel gegeven, maar meer tv-uren zaten er niet in. De minister wees erop dat nog geen enkele A-omroep wettelijk recht was gedaan en dat er daarom geen reden was de AVRO een ekstra voor-sprong te geven. De AVRO boos, want meer radio-zendtijd was wel mooi en aardig maar meer tv-zendtijd was het eigenlijke doel.

Openheid

De openheid was tijdens de wetsbehandeling door de politieke partijen (en door de omroepen) onderschat. Niet door iedereen en overal, maar waartoe het uiteindelijk zou leiden kon ook moeilijk worden voorzien. Er klonken nogal wat bezwaren tegen de te grote overheidsbemoeyenis, maar het gevaar van versnippering werd duidelijk minder onderkend. (Het Eerste Kamerlid Broeks tegen de minister: 'Er is te veel regeringsinvloed. Ik hoop dat de heer De Gaulle geen Nederlands kan lezen, want deze wet zou hem op een aantal ongewenste ideeën kunnen brengen'). Overigens behoorde hij tot degenen die wel nattigheid voelden.

Maar toen de Omroepwet er eenmaal was, bleek tot verwondering van het merendeel van 'Hilversum' die openheid toch levensvatbaar. Eerst kwam de TROS en vervolgens de EO. Beide werden door omroepmedewerkers en het merendeel van de pers wat lacherig ontvangen.

Hoe zou bijvoorbeeld in deze 'verlichte en moderne tijd' een adspirant als EO ooit de C-status (100.000 leden) kunnen halen? Maar de EO haalde het wel en de TROS schoot zelfs na een heleboel groeiproblemen als een komeet omhoog. In hun voetspoor waren er anderen die aankondigden het ook te willen proberen. Een van de bekendste was pater Kotte. Zijn taal leek nog volop geïnspireerd door het Rijke Roomse Leven. 'Jezus wil z'n eigen onafhankelijke omroep. Ook God zelf wil spreken voor radio en tv. Maar de huidige katholieke publiciteitsorganen zoals pers en KRO blokkeren zijn stem'. In februari 1972 liet het NOS-bestuur de Omroepraad dan ook weten verontrust te zijn over het feit dat toelating van nieuwe zendgemachtigden tot verdere versnippering zou leiden. De regering bleek zich bewust van het probleem. Bij de opening van de AVRO-nieuwbouw op 30 mei 1972 zei minister Engels: 'Als er nu te veel kleine omroeporganisaties verschijnen, komen èn de belangen van de kijkers en luisteraars èn de belangen van de werknemers bij de Omroep in het gedrang. De kijkers en luisteraars zijn gebaat bij een goed totaalprogramma dat niet te verbrokkeld is; de werknemers bij de Omroep zijn gebaat bij een zekere continuïteit in de zendtijdverdeling en die continuïteit komt in gevaar als de zendtijd van de omroeporganisaties telkens verminderd wordt ten behoeve van nieuwelingen'.

Geldnood

Op één front hebben de omroepen elkaar steeds binnen de NOS kunnen vinden: het financiële terrein. Gemeenschappelijk is er heel wat gevochten om 'Den Haag' duidelijk te maken dat er iets moest gebeuren, dat langer uitstel onverantwoordelijk was, etcetera. In zijn geschiedenis heeft de omroep waarschijnlijk zelden in een hachelijker financiële positie gezeten dan in 1971 en 1972. Op januari 1969 was de laatste verhoging van de omroepbijdrage ingegaan (gecombineerd tarief f 75,—) en sindsdien niet meer verhoogd. Maar de loonkosten waren inmiddels enorm gestegen en maakten 75% uit van het totale budget.

Vanaf 1971 raakte de verhouding om de geldkwesitie tussen de omroep en 'Rijswijk' gespannen. Het NOS-bestuur richtte zich o.m. rechtstreeks tot de informateur Steenkamp (die toen net door Den Haag tramde om een nieuw kabinet te maken) en liet hem weten dat er verandering moest komen in het systeem waarbij de omroepbijdrage eens in de vier jaar werd verhoogd. Er zou een jaarlijkse aanpassing van de omroepbijdrage moeten komen aan de ontwikkeling van lonen en prijzen. Door een geleidelijke verhoging kon tevens worden voorkomen dat de niet de zaak zelf, maar de omroep 'an sich' steeds in het middelpunt zou komen van de politieke debatten.

Maar hoe de omroep ook rukte en sjoerde, de nood werd door de overheid wel erkend maar het tempo om er een einde aan te maken wekte geen enthousiasme. Geen wonder dan ook dat de omroep steeds aktiever werd om vooral naar de buitenwereld zijn moeilijke positie duidelijk te maken. In juni 1972 ging de NOS naar Den Haag om namens de gehele omroep de pers een inzicht te geven in de grote problemen op financieel gebied. Het werd overigens de gemiddelde Nederlander niet gemakkelijk gemaakt het gecijferd dat van alle kanten op hem afkwam nog te kunnen volgen. De minister van CRM, Engels, had namelijk inmiddels bekend gemaakt de omroepbijdrage tot boven de f 100,— te willen optrekken en dat was zonder meer een zeer forse verhoging.

Maar de NOS argumenteerde dat als men het nu echt goed wilde doen in dat geval de omroepbijdrage tot f 140,— zou moeten worden verhoogd. Dan zou er voor de komende 4 jaar (Engels wilde de verhoging weer voor 4 jaar regelen) geen pijn meer zijn. Later kwam de NOS uit op een bedrag van f 112,—. Maar het kon ook f 105,— worden, maar dan moest er een kleurentoeslag van f 50,— worden ingevoerd.

Het bedrag van f 140,— viel slecht bij de pers. Kijk, zei men, die omroep kan nou wel van alles willen maar op de keper beschouwd moet iedereen het nu zuiniger aandoen. Het Nieuwsblad van het Noorden: 'NOS heeft een aantal plannen ontwikkeld en ingecalculerd

waarbij men zich afvraagt of zij zo broodnodig zijn als men in omroepland meent. Als de omroepbijdragen stijgen, is het gewenst dat de zendtijd ook stijgt, zegt de NOS, maar zo is het niet. Die stijgende verhoging zal immers een verdere verhoging van de omroepbijdragen nodig maken, want voor niks gaat de zon op, maar niet de beeldbuis aan'.

Piraten

Op de Noordzee dobberden de piraten met 'Veronica' als aanvoerder. Hun populariteit verheugde de omroepen niet, maar die zaak leek - na de invoering van Hilversum 3 - nog wel te klaren. In januari 1972 bleek uit een onderzoek van de NOS dat Hilversum 3 de meest beluisterde zender in Nederland was, beter beluisterd dus ook dan de illegale zendstations. Aan de andere kant kon geen mens de immense populariteit van 'Veronica' ontkennen. En dat maakte op het Binnenhof de genadeslag tot een politiek pijnlijke operatie. Het bekende ochtendblad stond achter 'Veronica' (was men ter zee niet een stuk goedkoper dan bij Hilversum 3?), de VVD was evenmin tegenstander. De liberale afgevaardigde dr. K. van Dijk: 'Wij vinden Veronica een sympathieke omroep, ook al doordat het station zich altijd van storingen heeft onthouden en omdat het op charitair gebied het nodige heeft gedaan'. In die sfeer leek iedere poging van de omroep om de overheid te manen eens met maatregelen te komen, op het streven van een knorrige opa die de disco-bar aan het einde van de straat wil laten sluiten.

De NOS als schietschijf

In juni 1972 zette de NOS in Den Haag de financiële nood van de omroep uiteen, op 30 september van dat jaar diende CRM-minister Engels een wetsvoorstel in om de omroepbijdrage te verhogen van f 75,— naar f 108,—. In die tussentijd opende 'De Telegraaf' een persaanval op de NOS, die niet anders dan met de komende omroepbijdrage in verband kon staan. Het bekende kinderrijmpje over 'Holle Bolle Gijs' leverde de slagzin voor 'Holle Bolle NOS'. Het eerste artikel opende als volgt: 'Een pronkstad

bestaande uit miljoenen verslindende studio's, decorruimten, representatieve torenflats, kantoorgebouwen, vergader-ruimten enz. enz., omzoomd door een weelde van bomen, bloemen, planten, groen, restaurants en ondergrondse parkeergarages'. Na het noemen van althans de meest opvallende verspilling, schreef 'De Telegraaf': 'Logisch dat de NOS met de jaarlijkse f 265 miljoen niet uitkomt. Logisch ook dat ze een kijk/luistergeldverhoging wil van maar liefst 74 procent, want dan kan het lieve leven worden voortgezet. Logisch ook dat een groot deel van de Tweede Kamer, bij monde van zijn omroepspecialisten, een organisatie-efficiency-onderzoek eist om te zien of er met dezelfde middelen niet veel meer en beter gedaan kan worden'. En daarmee barstte de zaak los, want niet alleen 'De Telegraaf' maar ook andere bladen maakten de NOS tot onderwerp van hun kritiek. In het vuur van de strijd werd wel eens vergeten dat de verhoging voor de gehele omroep was bestemd en niet alleen voor de NOS.

Op zich zou de wijze waarop de Stichting in de felle schijnwerpers werd geplaatst als zondebok van die forse verhoging niet meer dan een anekdote zijn geweest, indien er toch niet een opmerkelijk feit uit was voortgevloeid. Als we dan over parlementaire gevolgen spreken bedoelen we niet zozeer het optreden van de DS'70-omroepspecialist drs. Verwoert, die iedere publikatie aanleiding leek te vinden voor een vraag aan de minister en vervolgens zelf reeds naar buiten toe commentaar gaf. De wijze waarop hij regelmatig in de pers zijn mening gaf over de NOS (en daarmee haar medewerkers) werd bij de Stichting niet meer als bona fide gevoeld. Het parlementaire gevolg betrof de gezamenlijke aandrang van de VVD, de CHU en DS'70 om een efficiency-onderzoek te laten instellen bij de NOS. Aanvankelijk voelde de minister hier weinig voor, maar toen begin '73 de behandeling van de omroepbijdrageverhoging in zicht kwam en er in het parlement nogal wat bedenkingen waren tegen de verhoging tot f 108,— zoals hij wilde, gaf hij toe. Minister Engels schreef in de Memorie van Toelichting

dat hij een onafhankelijk bureau zou inschakelen 'als een aanvullende waarborg voor kijkers en luisteraars dat er met hun geld niet gesmeten wordt'. Overigens tekende de minister aan dat er noch bij de NOS noch bij de omroepen geld over de balk werd gegooid en dat er sprake was van een vertekende beeld bij het grote publiek, ontstaan door malafide publikaties. De minister trok voor het onderzoek 1 miljoen gulden uit. Het stak de NOS wel dat de minister feitelijk stelde in een dergelijk onderzoek weinig te zien, maar aan de andere kant toch de verantwoordelijkheid nam dit te laten uitvoeren. De NOS wees direkt op de eigen efficiency-onderzoeken bij verscheidene diensten. Zich verzetten wilde de NOS niet, maar de Stichting meende wel dat het veel tijd en geld zou kosten voordat de konklusies gereed zouden zijn.

De Volkskrant schreef er medio februari 1973 over: 'Van dat eigenlijke voordeel moet men iets, maar niet te veel verwachten, omdat de ervaring met McKinsey in het wetenschappelijk onderwijs leert dat culturele en educatieve problemen buiten het denkraam van de organisatiebureaus vallen. Men zal indrukwekkende discussies kunnen verwachten wanneer een waarde vrij efficiency-bureau zich gaat bezighouden met een door politieke compromissen bijeengehouden coalitie als de NOS'. En: 'In het vlak van de oneigenlijke argumenten ligt het politieke karakter van het besluit. De jacht op de NOS-verspilling maakt deel uit van een politiek om wie het in de ether meer voor het zeggen gaat krijgen'.

Het NOS-bedrijf

Was er met een kanon op een mug geschoten of werd hier bijtijds nog ingegrepen? In de aanvallen op de NOS was zonder meer iedere redelijkheid vaak zoek, maar van haar kant kon de NOS moeilijk ontkennen voor grote interne organisatorische problemen te staan. Alle toespelingen van die 29ste mei ten spijt, waren NRU en NTS niet echt overleden. Ze stonden als het ware gescheiden te wachten langs hetzelfde perron op de rangeerder die beide tot één Intercity zou koppelen. Dat was meer

dan een technische zaak, het was een zaak waaraan heel wat menselijke kanten vastzaten. Op het moment dat NRU en NTS in een NOS opgingen, ontstond plotseling een organisatie met ruim 2600 medewerkers. Daarmee behoorde de NOS tot de vijftig grootste bedrijven in Nederland, zoals in het eerste NOS-journaal met ingehouden trots werd vermeld. In de daarop volgende anderhalf jaar kwamen er 678 nieuwe medewerkers bij. Gemiddeld kon de NOS voor iedere nieuwe functie kiezen uit 9 sollicitanten. Vanaf de eerste dag waren reeds enige diensten samengevoegd, zoals algemene zaken, personele en sociale zaken en de interne accountantsdienst. Het ging hier om diensten bij welke dit zonder ingewikkelde rapporten en overleg-procedures mogelijk was. Na de samenvoeging kwam men reeds snel tot de vorming van een financieel-ekonomische dienst. Maar de grootste en moeilijkste klus zou de integratie van het programma- en technisch-facilitaire apparaat worden. In het totaal ging het in deze sektor om ruim 2000 medewerkers. Om de ingewikkelde operatie voor te bereiden tot instelling van één technisch-facilitair bedrijf, was reeds in 1970 de zgn. Blaudrukkommissie ingesteld. In 1972 kwam de werkgroep van deze commissie met een eerste rapport, waarin een aantal alternatieve organisatie-modellen waren opgenomen. De raad van beheer trok een organisatie-deskundige van buiten aan om het projekt te ondersteunen. De verwachting was dat nog vóór 29 mei 1973 een definitief rapport zou verschijnen over de hoofdlijnen van een toekomstige structuur van de technische- en programmatische-facilitaire werkzaamheden. Haast was overigens inderdaad geboden, want het kon niet ontkend worden dat in sommige delen van het bedrijf inderdaad verbazend agressieve taal werd uitgeslagen. Door de snelle schaalvergroting en het ontbreken van een structuur om dat allemaal op te vangen, ontbrak in bepaalde sectoren de arbeidsvreugde. Daarnaast werd door een kleine bestuurswerkgroep gestudeerd op een uitgesplitste structuur voor de gehele

NOS. Aanleiding hiertoe was o.m. een opmerking van Vara-voorzitter Kloos tegen de Vara-verenigingsraad in mei 1972. '... de NOS wordt zo langzamerhand een log en moeilijk te besturen lichaam. Hij is zendgemachtigde, bovendien samenwerkingsinstituut voor alle zendgemachtigden, dan nog verschaffer van de faciliteiten aan de zendgemachtigden en tenslotte het lichaam voor top-overleg tussen de zendgemachtigden over alle belangrijke omroepvraagstukken'. Ook AVRO-voorzitter Keyzer wilde een andere organisatievorm voor de NOS. Omdat binnen de NOS aan verscheidene reorganisatie-plannen werd gewerkt (voorjaar 1973 liepen er 10 deelonderzoeken), leek het Haagse ingrijpen een desavouering van de gezamenlijke en interne inspanningen. Hoe zou het zijn geworden als er geen onderzoek van buitenaf was gekomen? Dat is natuurlijk gissen. Maar een voormalig lid van de NOS-ondernemingsraad vindt het achteraf gezien toch een zegen dat er een Berenschot-onderzoek is gekomen. (Berenschot is het bureau dat de NOS heeft doorgelicht. RvB). 'In de Blaudruk-reorganisatie zagen we op een bepaald moment niet zoveel. Terwille van de samenwerking in de omroep, kon het kind soms moeilijk bij de naam worden genoemd. Dat gaf aanleiding tot misverstanden. Er werden mensen boos. Het is prima dat via deze herstructurering er één facilitair bedrijf met een eigen directie is gekomen'.

Het NOS-programma

Zoals de verhoging van de omroepbijdrage uiteindelijk aanleiding werd tot parlementaire controle op de snel groeiende NOS via een onafhankelijk onderzoeksbureau, zo werd een rapport tot uitbreiding van de taak van het journaal aanleiding tot een parlementaire poging greep te krijgen op de NOS-programma. Om daarop enig zicht te krijgen, moet allereerst worden opgemerkt dat het NOS-programma reeds enige jaren regelmatig werd bekritiseerd. Niet zozeer door de kijkers en luisteraars (de belangstelling voor het NOS-aanbod nam gestaag toe), maar wel door de omroepcomponenten en sommige politieke partijen. De

irritatie van de grote omroepen had te maken met de hoeveelheid zendtijd van de NOS en het daaruit voortvloeiende programma-pakket. Politieke partijen als de VVD en DS'70 noemden NOS-rubrieken als 'Den Haag Vandaag' en het journaal partijdig en vooringenomen tegen hun politieke opvattingen. Mevrouw Van Someren-Downer schreef begin 1972 naar aanleiding van de kabelontwikkelingen: 'De kabel-tv, dat peperdure troetelkind van de PTT, zal nu door de NOS aan de rode boezem worden gedrukt. De NOS heb ik eens een super-Vara genoemd. Ik houd niet van hun doorzichtige, partijdige onpartijdigheid'. Kritiek dus, ondanks het feit dat de Omroepwet het taakgebied van het NOS-programma omschreef en in Hilversum de nota 'Uitgangspunten' was opgesteld om tot terreinafbakening volgens de wettelijke opdracht te komen. In een van de voorafgaande Podiumbrochures (Wie heeft er nog een boodschap aan?; 1977) omschreef programmaraad-voorzitter Van de Laar de situatie als volgt: 'Tijdens het overgangsbestel (1965-1969. RvB) hebben wij destijds richtlijnen opgesteld over 'ontmoeting' en 'bij uitstek geschikt'. (De elementen van het NOS-programma. RvB). Dat is door de commissie Uitgangspunten overgenomen. Maar er wordt toch voortdurend aan getrokken. Er zijn dingen waarvan je zegt, dat is 'bij uitstek geschikt' voor een gezamenlijke aanpak, voorbereiding en uitvoering. Men wil dan in Hilversum wél federatief samenwerken, maar niet via de NOS. Terwijl de wet aan de NOS de taak oplegt om de samenwerking van de omroepverenigingen uit te dragen'. Eind 1971 schreef NOS-voorzitter Schüttenhelm in het NOS-jaarverslag: 'Hoewel zowel door de besturen als door de medewerkers werd gestreefd naar een goede programma-tische samenwerking, kan niet ontkend worden dat de interpretatie van wat in de praktijk tot het taakgebied van het NOS-programma behoort een spanningsveld oplevert'.

Ondermijnende invloed

De NOS wist aan haar kant van de grenslijn van dat programma best was te

maken. Wie zal ooit de Apollo-reizen naar de maan vergeten? De natie keek ademloos en soms geroerd toe en nog tijdens een van de uitzendingen kwam minister Klompé naar de studio om het NOS-team met hun resultaten te feliciteren. Toen in 1971 de koningin een bezoek bracht aan Indonesië, waren de 'news-getters' Enkelaar en Buurman helemaal niet meer te houden. Alles wat de elektronische industrie tot dat moment aan mogelijkheden had opgeleverd om te land, ter zee en in de lucht paraat te kunnen zijn, werd ingeschakeld. De Intelsat III F-3 bracht voor het eerst rechtstreekse beelden uit Azië naar Hilversum. Enige jaren later werd de 'impeachment' rond Nixon een interessante les in internationale staatkunde.

In 1971 werden vier unieke tv-debatten uitgezonden met beroemde filosofen als Popper, Chomsky, Eccles en Naess. Er was een groeiende kijkdichtheid voor programma's als 'Zienswijze' en 'Interpellatie'. In de serie 'De Onvergetelijken' (later 'Markant') werden gesprekken gehouden met Joris Ivens, Hendrik Andriessen en jhr. Sandberg. Series als 'De Dubbeldekkers', 'Floris' en 'Pippi Langkous' gingen er in de huiskamer goed in. Via de radio werd het succesvolle 'Praten met de Minister' uitgezonden, waaruit meermaals nieuws rolde voor de ANP-teleks. De Tour de France werd via Hilversum 3 weer een spannend evenement. De 'Paul Meijer-show' leidde tot bitse vragen in de Kamer. De grote omroepen echter waren over dat programma-aanbod dikwijls 'not amused'. Er werd o.m. op gewezen - zie hiervoor - dat de NOS dat allemaal kon doen omdat aan deze wel de wettelijke portie zendtijd was toegekend en aan de A-omroepen niet. Zo werd de NOS er als het ware een omroep bij; dat was nooit de bedoeling.

De spanningen kwamen op straat toen eind 1972 door de NOS-programma-leiders Enkelaar en Felderhof een brief werd geschreven aan het NOS-bestuur, waarin zijn hun verontrusting lieten blijken over de kritiek van omroepbestuurders op het NOS-programma. Aangezien die omroepbestuurders tevens lid waren van het NOS-bestuur,

kwam de klacht van de klagers mede bij de aangeklaagden op tafel. Toen de behandeling in januari 1973 niet naar wens verliep, reageerden Enkelaar en Felderhof opnieuw namens hun programma-staven. Beiden stelden dat er moest worden aangenomen dat ook de omroeporganisaties loyaal het bestaan van een zelfstandig NOS-programma aksepteerden en dat zij binnen het kader van de Omroepwet oprecht wilden meewerken aan de verdere ontwikkeling van dat programma. Maar de programma-staven van de NOS vroegen zich intussen toch af of deze loyaliteit wel in voldoende mate aanwezig was en of de omroepen niet te vaak het gezamenlijk programma als concurrerend beschouwden. Dit zou dan de indruk kunnen verklaren dat leden van het NOS-bestuur die door hun omroeporganisaties daarin waren aangewezen het belang van de omroepen lieten prevaleren boven dat van het gezamenlijk programma. Enkelaar en Felderhof: 'Wordt het NOS-programma in twijfel getrokken, dan heeft dat bij de programma-medewerkers een ondermijnende invloed in hun vertrouwen in het bestuur en op hun geloof voor een zaak waarvoor zij zich dagelijks inzetten'.

Mijn naam is Chris Stekete

In 1973 trad als opvolger van Rengelink een nieuwe programma-kommissaris televisie aan, mr. C. Stekete. Hij was gelanceerd door de AVRO (programma-kommissarissen zijn doorgaans afkomstig van de omroep-organisaties). Een kundig en aimabel man, die al spoedig zeer bij de NOS werd gewaardeerd. Begin 1974 bracht hij een nota uit over de uitbreiding van de nieuwstaak van de NOS. Een zaak die hij bij de start van z'n ambt op tafel had gevonden. Stekete schreef: 'Behoort het niet tot de taak van de NOS om de nieuwsberichten aan te vullen met achtergrondinformaties en nieuwsanalyses, waarin wordt belicht hoe vanuit diverse maatschappelijke stromingen wordt gereageerd op de nieuwsfacetten?'. 'Histoire se répète. In rap tempo ontwikkelde zich een situatie die sterk deed denken aan de problemen rond het programma 'Scala', die in 1969 hadden geleid tot het vertrek van de programma-kommissaris

Castelijns. Het laatste wat de omroepen wilden, was een journaal dat concurrentie kon betekenen.

Aanvankelijk werd zijn nota onder de tafel gewerkt (de programmaraad-televisie durfde behandeling niet aan), maar doordat de pers er lucht van kreeg kwam de nota uiteindelijk toch in het NOS-bestuur. En daar zei Stekete: 'Mijn naam is Chris Stekete en ik ben afgevaardigde van de AVRO in het NOS-bestuur, afgevaardigde van de zeven omroepen in de raad van beheer en programma-kommissaris. (-). Een van de konklusies die ik uit de gang van zaken heb getrokken, is dat de Omroepwet eigenlijk niet meer hanteerbaar is. Een kompromis dat niet gehandhaafd kan worden en waarvan het noodzakelijk is het op de helling te zetten. Met behoud van de diversiteit in de omroep, met handhaving en versterking van de vijf omroepen plus de NOS. Doen we dat niet dan is een steeds groter wordende polarisatie het gevolg, met terreinverlies naar buiten, verlies van invloed, verlies van plezier in je werk'. Na het uitspreken van zijn rede stapte mr. Stekete op. Hij voelde zich in de steek gelaten door de omroeporganisaties.

Nauwelijks een maand later, bij de behandeling van de CRM-begroting in de Kamer, leidde deze zaak (uitgebreid met het plan van de NOS de ANP-nieuwsdienst in eigen beheer te nemen) tot een soort monsterverbond tussen vijf politieke partijen. Een monsterverbond omdat VVD en KVP elkaar vonden in een motie tegen de NOS, hoewel de omroep nu juist een terrein was waarop deze partijen elkaar zelden hadden kunnen vinden. De motie van de VVD-afgevaardigde Van Dijk die inhield dat de minister werd gevraagd contact op te nemen met de NOS 'teneinde zijn invloed aan te wenden om een ongewenste en polariserende ontwikkeling tussen de NOS enerzijds en welhaast alle omroeporganisaties anderzijds tegen te gaan', kreeg de steun van VVD, KVP, CHU, AR en DS'70. De oude coalitie van het voormalige kabinet Biesheuvel dus. 'De verzuiling viert hier hoogtij', zei een PvdA-Kamerlid.

De pers reageerde in grote trekken anders dan in de dagen van 'Holle Bolle

NOS'. Hier kwam de Kamer aan het eigen terrein', dat van de nieuwsvoorziening. Het Haarlems Dagblad: 'De parlementaire strijd om de NOS vertoont bedenkelijke aspecten die erop wijzen dat de verzuiling zich in ons land blijft weerspiegelen in het parlement en het denken in termen van algemeen belang in de volksvertegenwoordiging belemmert'. Het Nieuwsblad van het Noorden: 'De NOS ziet kans de politieke aktualiteit met een redelijke mate van onpartijdigheid te begeleiden en dat moet de NOS vooral blijven doen, ongehinderd door het gezeuzel van Kamerleden, die vinden dat het allemaal zoveel anders en beter had gekund'. Waarop vonden de politieke partijen elkaar? De konfessionelen waren bang dat achtergrond-informatie en nieuwsanalyse via de NOS ten koste zou gaan van de aktualiteitenrubrieken van de geprofileerde organisaties, de VVD had het vooral op 'Den Haag Vandaag' gemunt die haar partij zou negeren. Daarmee ging zij voorbij aan een onderzoek van de Amsterdamse Universiteit, waarin werd gekonkludeerd dat door de NOS meer spreektijd was gegeven aan de VVD dan aan de PvdA. Minister Van Doorn ontraadde de motie, noemde het ironisch een 'politiek kunststuk' en maakte niet de indruk er op in te willen gaan. Intussen protesteerde de NOS via een perskonferentie in Den Haag en liet de Nederlandse Vereniging van Journalisten de Kamer weten dat aanneming van de motie fnuikend was voor de normale journalistieke vrijheid. De motie, mede ingediend door het KVP-lid Van der Sanden, werd naar verwachting aangenomen en in het Algemeen Dagblad verscheen de volgende ochtend een driekoloms foto waarin een glunderende Van Dijk werd gefeliciteerd. Het Algemeen Dagblad schreef tevens: 'Waarom richtte de KVP bijvoorbeeld zich gisteren tegen de NOS, terwijl ze in feite niet zo geporteerde was voor de motie? Zij stemde natuurlijk voor wegens haar belangen in Hilversum bij de KRO. Zo zit dat in dit land!'. Het KRO-blad 'Studio' bracht de feitelijke angst van de grote omroepen onder woorden: '... het hoeft geen betoog dat de KRO de inhoud van deze motie onderschrijft. De

overvloedige zendtijd van de NOS dwingt dit gezamenlijkeheids-instituut er nogal eens toe zich in haar programma's op een terrein te bewegen, dat bij de wet aan de omroeporganisaties is voorgehouden. Ook de toelating van nieuwe zendgemachtigden zonder evenredige zendtijduitbreiding heeft vooral de grote omroepen in een benarde positie gebracht. Het wordt hun met de dag moeilijker gemaakt in de beschikbare zendtijd hun eigen gezicht te tonen'. Ironie: Minister Van Doorn, voormalig voorzitter van de KRO dus, had juist tijdens de debatten verklaard dat de Omroepwet een aktualiteiten-aanpak als de NOS wilde niet in de weg stond.

Openheid en ontmoeting

Met het commentaar uit 'Studio' zijn we weer zo'n beetje op het uitgangspunt terug: de gevolgen van de openheid en de schaarste aan tv-zendtijd. Het gebrek aan geld was een incidenteel probleem dat de situatie ekstra bemoeilijkte, maar heeft na het optrekken van de verhoging in '73 in die mate nooit meer een rol gespeeld. De 'piraten' deerden Hilversum niet meer rechtstreeks, zoals in de tijd vóór de omroepen een derde radionet kregen en zij dus geen eigen 'popzender' hadden. Maar de piraten waren er al zo lang, dat beëindiging van hun leven onderhand politieke moed vroeg. Toen het bijna zover was, bracht 'Veronica' in Den Haag een enorme demonstratie op de been. De grootste die er ooit om een omroepkwestie is gehouden, zei 'Veronica'. Dat is twijfelachtig -, in 1930 wist Vogt op Houtrust naar alle waarschijnlijkheid meer sympathisanten bij elkaar te brengen.

In die wirwar van zaken heeft de NOS de wind stevig om de oren gevoeld. Hoogtepunten werden de voorgeschiedenis tot de eksterne herstructurering en het terreingevecht rond het gezamenlijk programma. In de eerste zaak was onbehagen om het gerommel met de centen de aanleiding. Op de keper beschouwd was dit de schuld van de overheid, want die stopte de omroep 4½ jaar lang hetzelfde inkomen toe. En toen er dan ook stevig moest worden verhoogd (zelfs in deze tijd zou een dergelijke verhoging niet juichend

het ware gezicht van de omroep: zorgen en problemen

worden ontvangen), werd het prompt evenzeer een politieke als een financiële zaak. Hoewel de NOS hier bij uitstek namens de gezamenlijkheid optrad (dus namens alle omroepen), kwam in het bijzonder de Stichting in de felle schijnwerpers. Ondanks alle onjuistheden en opzettelijke verdraaiingen in zekere perspublikaties - zo werden de salarisvaststellingen van het kantinepersoneel als vergaderdolheid voorgesteld en werd een revisiebeurt van het belichtingsmateriaal in een van de studio's als bewijs van leegstand opgevoerd -, was de Achillespees feilloos gevonden. Snelle schaalvergroting maakt bedrijven kwetsbaar, of dat nu in de omroep of de scheepsbouw gebeurt. De NOS leek een ondoorzichtige moloch geworden en het was niet onlogisch dat het parlement - vanuit zijn controlerende functie - meer inzicht wilde hebben. Geloofde de meerderheid van het parlement dat er bij de NOS met geld werd gesmeten? Zonder twijfel niet, per slot van rekening was er de financiële overheidscontrole. Toch kan achteraf geconstateerd worden

dat de perspublikaties die er vanaf augustus '72 tegen de NOS waren, als een voorzet hebben gediend om in de Kamer tot een kompromis te komen. De minister gaf toe door in te stemmen met een herstructurering door een onafhankelijk bureau, de Kamer stemde in meerderheid in met een verhoging die men feitelijk te fors vond.

Lang heeft de NOS er niet over gemokt. Ook al is er nog een poging gedaan eerst de interne reorganisatie-processen te voltooien om vervolgens het totale resultaat van buitenaf te laten bekijken. Achteraf gezien behoeft de NOS om de gehele afloop niet rouwig te zijn. Men werd verlost van een karwei dat waarschijnlijk op eigen kracht slechts met de grootste moeite volbracht had kunnen worden.

Of de herstructurering zal brengen waar het juist in belangrijke mate om begonnen was (stroomlijning van het dienstverlenende proces ten behoeve van de gehele omroep), is een klemmende vraag nu recentelijk problemen zijn gerezen tussen het facilitaire bedrijf van

de NOS en de zendgemachtigden. Wat schrijft thans de Telegraaf op 22 mei jl.? 'In Hilversum gelooft men dat bij de reorganisatie door bureau Berenschot de specifieke eisen, die het programma maken stelt, door de theoretici volstrekt zijn onderschat'.

Kijken we naar de problemen van het gezamenlijk programma, dan komt onmiskenbaar de Omroepwet in het vizier. Tijdens de parlementaire behandeling is wel opgemerkt dat regeling van de omroepkwestie via deze wet nog een ander doel diende: de weg vrijhouden voor de KVP in de richting van de VVD. Zonder twijfel was die verhouding in 1965 verstoord na het aannemen van de KVP-motie Baeten, waarmee de regering van de KVP minister-president Marijnen geen weg wist. In dat kabinet hadden liberale bewindslieden zitting. Als dit juist is, dan komt de omroepkwestie in ieder geval de eer toe de KVP bijna te hebben beroofd van haar traditionele keuzemogelijkheid tussen links en rechts.

Toen de omroepnota Vrolijk in de Kamer werd behandeld, was de situatie anders dan op het ogenblik dat de Omroepwet eenmaal goed en wel in werking trad. De ruime hoeveelheid tv-zendtijd bijvoorbeeld die voor een gezamenlijk programma was gereserveerd (reeds bij de NTS), kwam voort uit het feit dat binnen de beschikbare hoeveelheid tv-zendtijd er door de bestaande omroepen weinig werd 'ontmoet'. Het leek redelijk en wenselijk een flink deel van de zendtijd te blijven bestemmen voor een gezamenlijk programma, een restant van de nationale omroep-gedachte. Daarnaast was de algemene verwachting dat de openheid van het bestel zeker als principe aanvaard moest worden, maar dat het in de praktijk met de gevolgen wel zou meevallen. De VVD bijvoorbeeld liet bij monde van Geertsema weten dat het plan Vrolijk weinig kans bood aan nieuwe gegadigden. En juist deze openheid, en niet de vraag of er reclame moest komen, was voor de VVD het kardinale punt.

Maar tussen de behandeling van de nota Vrolijk in 1965 en het in werking treden van de wet in 1969, lagen vier jaren. Een

periode waarin nogal wat veranderde. De maatschappelijke veranderingen sloegen fors toe en drongen onmiskenbaar bij de bestaande omroepen binnen. In de ommekeer van de jaren '60 speelde de buis een belangrijke rol. Bij de KRO bijvoorbeeld, waar het Angelus jarenlang voor de eigen parochie had geklept, kreeg men op een dag het lumineuze idee in een programma een tribune met naakte mensen te laten zien. Dat kon nooit op verzoek zijn van de oude aanhang. De grap ging niet door, omdat Van Doorn terdege begreep dat een paar van die salto mortales wel eens in een doodsmaakonden eindigen. Daarnaast toonde de openheid zich levensvatbaar. Tegen de verwachting was de TROS geen overmoedige amateur, die vanzelf weer met de staart tussen de benen afdroop of een mini-AVRO werd. Zelfs in de protestants-christelijke hoek, waar men dit niet verwachtte, bleek toch plaats voor een adspirant.

Nadat de lex Vrolijk/Klompé eenmaal vaart had gekregen op de rails, werd duidelijk dat een paar van de achterliggende gedachten waren achterhaald. Niemand kon nog volhouden dat de 'geprofileerden' alleen nog de eigen achterban bedienden. Sterker nog: de oude aanhang voelde zich vaak bij de eigen klub niet meer thuis. Daarnaast verdroegen de gevolgen van de openheid en de hoeveelheid zendtijd, die voor een gezamenlijk programma was uitgetrokken, elkaar slecht. Ook de wens van de AVRO om meer radio- en tv-zendtijd speelde een belangrijke rol. Wat daarnaast in het kader van de openheid de toekomst voor de omroepen penibel maakte, was dat op iedere straathoek wel iemand aankondigde een eigen omroep te willen beginnen. En omdat de overheid wel kwantitatieve maar geen kwalitatieve criteria in huis bleek te hebben, ging het getalskriterium een overheersende rol spelen. Er werden in die tijd o.m. verwijten gemaakt aan de NOS omdat deze allerlei minderheids-groeperingen geen plaats bood in het NOS-programma, zodat her en der werd aangekondigd dat men het via een eigen zendmachtiging zou proberen. Al met al had de Omroepwet een vreemd patroon opgeleverd: de grote omroepen

kwamen ten opzichte van elkaar in een concurrentie-positie omdat de openheid hoofdzakelijk geen versterking van de profilering had gebracht, maar eerder het tegendeel. Tegelijkertijd hadden ze gezamenlijk een concurrent: de NOS, die een groot deel van de zendtijd had gekregen voor een taak die in de ogen van de omroepen grotendeels reeds naar hen was overgegaan. Dit laatste klemde het sterkst, want de zendtijd was schaars.

Aangezien de zendtijd-uitbreiding geen gelijke tred hield met de promoties van TROS en EO en tevens ontoereikend was voor de wensen van de AVRO, werd dat gezamenlijk programma (steunend op de elementen 'ontmoeting' en 'bij uitstek geschikt') een concurrent en een 'gegenüber'. Zeker toen er moest worden ingeschikt om allemaal in de beschikbare zendtijd te passen. Weliswaar schikte ook de NOS in, maar in de ogen van de omroepen bleef nog altijd een te groot stuk van de koek in handen van de omroepen. In een rapport dat in mei 1974 werd uitgebracht door de commissie Uitgangspunten Gezamenlijk Programma stond dat veel wrijving tussen de omroepen moest worden toegeschreven aan de zendtijd van de laatste. En omdat die zendtijd in een 'blok' was geplaatst en dat pakket voor de kijker een beetje genietbaar moest blijven, zaten er programma's tussen die door de omroepen als 'oneigenlijk' werden beschouwd (geen taak van de NOS dus). En de gedachte van de omroepen volgend: wat moest men met zoveel 'ontmoeting' in het gezamenlijk programma? Zou dat gezamenlijk programma ooit werkelijk als een 'gezamenlijk programma' zijn ondergaan, dan was het waarschijnlijk wel anders gelopen. De wetgever was er ten onrechte van uitgegaan dat het nog best een schone idylle kon worden. Maar dat was dus niet zo, zoals overigens de VVD reeds had opgemerkt tijdens de Nota-behandeling in 1965 omdat de zaak hier in handen werd gelegd van de bestaande omroepbesturen.

De openheid die de (concurrentie)-strijd om het getal opleverde, de ontmoeting die niet meer als een 'claim' werd beschouwd van het gezamenlijk

programma en de zendtijdverhouding tussen de NOS en de A-omroepen, bracht het gezamenlijk programma van de NOS in opspraak. Dit leidde tot de kommotie van 1974, waarbij een programma-kommissaris opstapte en de Kamer een motie aannam tegen het NOS-programma. Over de uitgangspunten van de gezamenlijkheid en daarmee dus over de uitgangspunten van de wet werd vrijwel niet gediscussieerd. Maar anders dan een jaar tevoren nam de minister ditmaal de motie niet over. Wel kwam hij een jaar later met de Media-nota waarin de ontmoetingstaak van de NOS uit de wet werd geschrapt, zodat uiteindelijk die veer toch uit de staart werd geplukt. Mede hierdoor en het door enigermate dichtmetselen van de openheid is er de laatste jaren meer rust gekomen. Daarnaast kreeg het gezamenlijk programma in het weekschema een meer gespreide plaats.

Eén vorm van openheid is sinds 1965 hetzelfde gebleven: de samenstelling van het NOS-bestuur en de NOS-programmaraden. In het NOS-bestuur is de helft van de leden van de omroepen afkomstig (de anderen worden benoemd door de Kroon en maatschappelijk-kulturele organisaties), in de programmaraden komt een-derde deel van de leden uit de omroep. De keuze hiertoe was een van de meest principiële (nationale) hoekstenen van de wet.

dr. Marga Klompé:

'Ik was niet bang voor ze. Dat was maar goed ook, anders heb je geen leven'.

'Bij de opheffing van NRU en NTS heb ik gezegd: jullie willen nu wel zo graag eigen omroepen zijn, maar ik zie weinig meer van jullie profiel. Daar was ik vrij scherp in. Dat werd me niet in dank afgenomen. Niets werd mij in dank afgenomen. De omroepwereld had de natuurlijke neiging om zich af te zetten tegen de overheid'.

Mevrouw dr. Marga A.M. Klompé (geboren 1912) studeerde scheikunde in Utrecht en was tot 1949 lerares in Nijmegen. Zij was daarnaast actief in de vrouwenbeweging. Van 1943 tot 1953 was dr. Klompé vice-presidente van de Unie van Vrouwelijke Vrijwilligers; van 1947 tot 1952 maakte zij deel uit van de Nederlandse delegatie bij de Algemene Vergadering van VN. In 1948 kwam zij in de Tweede Kamer voor de KVP. In 1949 werd dr. Klompé lid van de Raadgevende Vergadering van de Raad van Europa en in 1952 lid van het Parlement van de EGKS.

Dr. Klompé was de eerste vrouwelijke minister in Nederland. In 1956 werd zij in het laatste kabinet Drees minister van Maatschappelijk Werk. Zij bleef minister tot 1971 met een onderbreking - weer in de Kamer - in de periode 1963 - 1966. In 1967 loodste minister Klompé de Omroepwet door beide Kamers. In 1971 trok zij zich terug uit de actieve politiek en werd benoemd tot minister van Staat. Momenteel is zij Europees voorzitter van de commissie Justitia et Pax.

'In het kabinet waren Scholten en Veldkamp voor de commerciële televisie. De VVD was misschien bereid geweest op dat punt iets soepeler te zijn, maar toen ze van die kant steun kregen, is de VVD heel halstarrig gebleven. Toen is door Marijnen de fout gemaakt dat hij niet gezegd heeft: en nou gaan we stemmen om te zien hoe die zaak in het kabinet ligt. Vervolgens heeft de Kamer de minister-president gedwongen om te verklaren waarom het kabinet was afgetreden. Maar er kon geen schuldige worden aangewezen. Dat was een hele mistige situatie. Het was die combinatie Scholten-Veldkamp, het was niet alleen de VVD'.

'Toen ik in het overgangskabinet Zijlstra kwam na de nacht van Schmelzer, was het eerste dat men wilde dat ik ervoor zou zorgen dat de Omroepwet erdoor kwam. Vrolijk had de voorstellen gedaan en een voorlopig verslag was er ook al, maar ik moest de memorie van antwoord schrijven en de wet verdedigen in beide Kamers. Die omroep mocht geen rol meer spelen bij de volgende formatie. Op dat moment kwam net de nieuwe regeringscommissaris Van der Dussen. Samen hebben we toen nog heel wat bijgeleerd. Ik wist er vrij veel van af door de crisis van '65, maar ik moest natuurlijk toch duizenden dingen vragen aan de ambtenaren. Die hebben mij en Van der Dussen geweldig geholpen.

Was de KVP-fractie heel duidelijk tegen een commerciële omroep of was het ook een keuze voor de KRO?

'Er waren mensen in de fractie die nadrukkelijk van mening waren dat het niet allemaal KRO moest zijn. Ik heb zelf nog in de wet verwerkt dat je van meerdere omroepen lid kon zijn. De weerstand tegen de commerciële omroep kwam voort door wat men erover uit Amerika wist en uit zorg om het kulturele nivo van de omroep'.

De KVP heeft de motie Baeten ingediend tegen de commerciële omroep. Men wist dat dit het einde kon betekenen van het kabinet onder leiding van de KVP-minister-president Marijnen. Heeft men

dit ook niet durven doen in de wetenschap dat de KVP in een volgend kabinet toch wel weer present zou zijn?

'Naar mijn gevoel heeft het zwaartepunt gelegen bij die kommercie. Heel nadrukkelijk. Natuurlijk was het zo dat het risico dat men er in een volgende ronde niet bij zou zijn, er eigenlijk niet was. Dat element speelde dan ook nauwelijks een rol. Maar wel het element dat men misschien in een volgende ronde die zaak tegen de kommercie veilig zou kunnen stellen'.

Waren er binnen de KVP ideeën hoe het omroepbestel er wél uit zou moeten zien? Als je naar de PvdA kijkt dan bestonden daar vleugels in de richting van een nationale omroep en in de richting van behoud van het bestaande.

'Bij de KVP lag het zwaartepunt nadrukkelijk op het bestaande. Er waren er in de KVP-fractie inderdaad een paar die liever een nationale omroep hadden, maar dat was een minderheid. En die vonden iemand als Van Doorn, die natuurlijk alleen vocht voor z'n KRO, te eenzijdig. De omroepen vonden toen dat het al te ver ging dat in de wet een zaak als het gezamenlijk programma werd ingebouwd. De omroepwet zoals die uiteindelijk ingevoerd is, heeft op een paar punten gezocht naar een synthese in het volk. Want het volk was verdeeld over de nationale omroep en over het bestaande bestel.

Men heeft toen een gezamenlijk programma ingevoerd om een stuk gezamenlijkheid te hebben en men heeft de zaak opengegoid in die zin dat er nieuwe zendgemachtigden konden komen. Twee zaken die als het ware tegemoet kwamen aan de twee hoofdstromingen'.

'Ik zelf was iemand voor meer openheid. Maar ik heb me verkeken op het gevaar van de versplintering. Ik heb in de Kamer eens gezegd dat als zou blijken dat de zaak te veel zou versplinteren, 'dan moet de wet worden veranderd'. Nou, daar is inmiddels wel iets aan gedaan'.

Tijdens de Kamerbehandeling van de Omroepwet bleek men in hoofdzaak

beducht te zijn voor de toenemende overheidsinvloed. Maar je leest weinig over tegenstand tegen het gezamenlijk programma of tegen de pluriforme samenstelling van het NOS-bestuur. Waren de omroepen, die toch hun verbindingen hadden naar de politieke partijen, het hiermee eens of hadden ze hun verzet toen al opgegeven?

'Als je die vier voorzitters in hun hart had gekeken dan zouden zij het wel uitmaken en als ze maar geld kregen, was de zaak wel rond. Alles wat hieraan knabbelde - een NOS-bestuur waarin zij niet de meerderheid hadden en een gezamenlijk programma -, daar moesten ze niks van hebben. Bij de installatie van het NOS-bestuur heb ik gezegd dat het mij speet dat er N.O.S. gezegd moest worden en niet NOS, omdat dit laatste in het Latijn betekent: wij, wij samen. En ik vond dat 'wij samen' erg belangrijk. Maar ik zei dat omdat ik wist dat die mensen er eigenlijk helemaal geen zin in hadden'.

U hebt toen ook tamelijk scherp opgemerkt dat er nu een wet was en dat Hilversum zich daar wel aan moest houden...

'Bij de opheffing van NRU en NTS heb ik gezegd: jullie willen nu wel zo graag eigen omroepen zijn, maar ik zie weinig meer van jullie profiel. Daar was ik vrij scherp in. Dat werd me niet in dank afgenomen. Niets werd mij in dank afgenomen. De omroepwereld had de natuurlijke neiging om zich af te zetten tegen de overheid. Ik had regelmatig gesprekken met de raad van beheer van de NOS en met anderen uit de omroep. Zodra ik dan wel eens een opmerking maakte in zo'n beraad, maakten ze er de volgende dag gebruik van via hun microfoons en dergelijke'.

'Ik herinner me een geval uit de eerste tijd van Planken. Toen had Planken in 'Den Haag Vandaag' met een paar ministers gesproken en hij gedroeg zich tijdens die gesprekken ontzettend arrogant. Ik heb daarover een vrij rustige brief geschreven naar de NOS. En daar werd me in Hilversum toch een k el

opgezet! Wat ik wel niet dacht. Drie dagen later had ik een vergadering met de omroep en toen zeiden ze binnenskamers: u had natuurlijk groot gelijk. Het was geen stijl zoals die man optrad. Ik zei: juist, lafaards. Maar ik moet zeggen: ik stoeide met ze - ik kon er wel tegen'.

Het heeft u wel gestoord dat men zo afwerend deed?

'Ik vond het erg lastig. Maar ik was niet bang voor ze. Dat was maar goed ook, anders heb je geen leven'.

Misschien waren ze bang voor u?

'Ik weet het niet, maar de omroep is tegenover iedere overheid per definitie vervelend'.

Je zou toch verwachten dat de NTS en later de NOS zich wat anders tegenover de minister zouden opstellen dan bijvoorbeeld de omroeporganisaties?

'Ik had natuurlijk wel eens vergaderingen met de presidia van de omroeporganisaties. Ze hadden wel altijd het hoogste woord. Nadrukkelijk werd onderstreept dat de minister niks te vertellen had. En dikwijls kreeg ik uit het land brieven met klachten over schuttingtaal die was uitgezonden en dat soort zaken. Minister Luns in de ministerraad... Als hij in het land was deed -ie, geloof ik, niks anders dan luisteren respectievelijk kijken naar radio en televisie. In het kabinet had hij altijd tegenover mij wel een opmerking dat hij weer iets schandaligs had gezien en waarom ik er niks aan deed. Ik heb het daar wel eens moeilijk mee gehad. Ook daarom omdat ik wel eens uitzendingen zag waarvan ik het gevoel had: 'dit gaat te ver'. En dan ging ik naar m'n kollega van Justitie en dan zei ik: wil je eens laten onderzoeken door de procureur-generaal van Amsterdam of dat nu werkelijk wel kan. Op basis van de openbare orde, de veiligheid van de Staat of de goede zeden. Dat zijn de punten waarop je als minister iets kunt doen. Ik was er helemaal niet vlot mee'.

(Noemt als voorbeeld een uitzending waarin het portret van paus Johannes

met programma-kommissaris mr. W. J. A. Wagenaar op 29 mei 1969

werd getoond met op de achtergrond copulerend gehijg). 'Dat was geen nivo. En toen heb ik gezegd tegen Polak van Justitie en nog een paar mensen: we gaan dat ding zien. Ik vind dat dit te ver gaat. Maar er kwam toch geen vervolging uit. De moeilijkheid is dat de rechterlijke macht niet meer weet wat ze aanmoet met die zaken. Het was toen een roerige tijd. Ik heb '68 meegemaakt. 't Is natuurlijk ontzettend moeilijk'.

Tijdens uw ministerschap is de omroepbijdrage enige jaren op hetzelfde nivo gebleven. Dat bracht voor de omroep grote problemen met zich mee en men heeft herhaaldelijk om meer geld gevraagd.

'Ik heb toen toch een omroepbijdrageverhoging voorgesteld. Maar toen zei de Kamer dat het niet voor bepaalde categorieën mocht gelden. Bejaarden, bijstandstrekkers...Er zaten ontzettend veel uitzonderingen in de voorgestelde amenderingen op die wet. Daar heb ik me heel nadrukkelijk tegen verzet en ik heb gezegd: als de Kamer op deze manier de wet verfiijnt, dan wordt -ie onuitvoerbaar. Dan heb ik een geweldig controle-apparaat nodig en dat kan gewoon niet. Het was natuurlijk zo dat er wel begrip was dat de omroep meer moest hebben door de inflatie. Maar ik heb me toch wel eens afgevraagd - en ik denk iedere minister - in hoeverre de omroepen, zonder iets aan hun kwaliteit af te doen, wat rustiger met geld konden om-springen. Soms lijkt het of iedere omroep z'n eigen equipe naar de andere kant van de wereld stuurt, terwijl er natuurlijk een heleboel gezamenlijk te doen is. Zo nu en dan zie ik die omroepen toch werkelijk met geld smijten'.

'De grote omroepen zeiden vaak tegen me dat ze veel te weinig hadden aan die 6 of 7 uur tv-zendtijd per week. Daar konden ze absoluut hun zending niet mee waarmaken. Ik had daar altijd een heel eenvoudig antwoord op. We hebben een VPRO die veel minder uren heeft, maar geen sterveling in Nederland weet niet wat het profiel van de VPRO is. U maakt mij niet wijs dat u daarvoor uren nodig hebt, dat is een kwestie van inzet

en inhoud.

Ik was natuurlijk niet aardig voor ze, dat moet ik toegeven. Maar ze vroegen erom. Maar ik ben toch nooit echt boos op ze geweest, ik had het gevoel dat het een spel was. Dat ze me niet kregen waar ze me wilden hebben. En toen ik wegging, toen hebben ze een grote grammofoon-plaat voor me gemaakt. Dat was dan weer aardig'.

Is het gezamenlijk programma een beetje geworden wat u er van verwacht had?

'Ik had er meer van verwacht. En je gaat dan je geweten onderzoeken en je gaat ook kijken naar het wetsartikel dat de criteria geeft voor de gezamenlijkheid. Ik heb toen in de Kamer een aantal ideeën en suggesties naar voren gebracht, waarvan ik meende dat die allemaal mogelijk konden zijn. Dat is er niet uitgekomen. Mede, geloof ik, omdat dit betekende dat er samenwerking moest zijn van de verschillende omroepen, maar iedereen hield het leukste en het beste voor zichzelf. Men had geen zin om dat in de gezamenlijkheid te brengen. Daardoor is het niet geworden wat het uiteindelijk wel had kunnen worden'.

'Ik herinner me het vertrek van regerings-commissaris Van der Dussen. Hij werd 'uitgegeten' in de Hoge Vuursche. Er kwamen vele toespraken en gastheer Van Doorn vroeg mij ook een woordje te zeggen. Toen heb ik Van der Dussen vriendelijk toegesproken en tegen m'n gastheer Van Doorn gezegd: ik heb jou met de grootste belangstelling gevolgd als minister, want als ik mij in mijn tijd tien procent had durven permitteren tegenover de omroep van wat jij je permitteert dan had je dat lawaai in Hilversum en met name je eigen grote waf eens moeten horen. Waarop al die voorzitters riepen: goed zo, goed zo! Ik zei, niks goed zo, want jullie zijn geen laars beter. Hilariteit. Maar het is waar. Van Doorn heeft dingen gedaan die zo strijdig waren met wat hij wilde als voorzitter van de KRO. Dan kun je dus zeggen: nou, dat betekent dat hij een onafhankelijk man is'.

De overheidsinvloed was een belangrijk element in het Kamerdebat. Toen hebt u gezegd: dat moet je niet overschatten, want die wordt nog minder dan op dit moment. Waarom vond u dat?

'Dat lag voor de hand, want die wet legde heel precies vast wat wel en niet mocht. De minister mocht niks, behalve dan als de openbare orde, de veiligheid van de Staat of de goede zeden in gevaar kwamen. Maar dan mocht je nog niet zo maar wat. Vóór '69 waren er de besluiten. En als je die naast de wet legt, dan denk ik dat de wet strakker is geworden'.

Maar heeft de overheid juist aan het NOS-bestuur niet te weinig macht en invloed gegeven? Een oud-omroepvoorzitter heeft tegen ons gezegd: iemand die een stevig stuk vlees nodig heeft, geef je alleen maar melk.

'Ik heb het gevoel dat het bestuur bij de wet wel degelijk mogelijkheden heeft gekregen'.

Er wordt wel gezegd dat het soms zo'n machteloze indruk maakt....

'Maar waar ligt dat aan? U moet niet vergeten, in dat bestuur zitten een aantal mensen die full time zijn en niks anders doen en er helemaal inzitten. Dat heb ik altijd gemerkt. Dat de Kroonleden en de mensen van de cultureel-maatschappelijke organisaties niet opkonden tegen de full-timers.

Je zou kunnen zeggen dat de wet in zoverre een remming is geweest dat de samenstelling van het bestuur verkeerd was. Omdat je met full-timers zit en met mensen die maar zo nu en dan komen. Maar in wezen gezien is het, zeg ik dan, de mentaliteit. De mentaliteit dat die omroepen dat samengaan eigenlijk niet willen'.

'Het zit in de voorzitters van die omroepen die de NOS niet een eigen taak en verantwoordelijkheid willen geven'.

Bij de introductie van de openheid heeft u het getalskriterium nogal verdedigd. Daar was kritiek op, want er waren mensen die zeiden, dat getalskriterium

kan nooit een cultureel criterium zijn?

'Het is niet alleen het getal. Het eerste punt is dat nieuwe gegadigden iets moeten bevredigen in de bevolking dat niet reeds door anderen wordt gedaan. De moeilijkheid is natuurlijk dat die zaak een weerbarstige materie is. Ik geloof dat de TROS er toen gekomen is, als ik mij goed herinner, doelbewust om te laten zien dat die openheid geen fictie was. Toen die TROS vervolgens snel op eigen kracht groeide, werd daarmee kennelijk voldaan aan een bepaalde wens binnen de bevolking. Ik vraag me af hoe het zonder getalskriterium zou kunnen functioneren'.

U hebt de wet een synthese genoemd, geen kompromis.

'Dat woord kompromis heeft voor ontzettend veel mensen een nare bij-smaak. Door de pomp gegaan zijn en de goede dingen hebben laten schieten. En we hebben hier getracht met vallen en opstaan mensen aan hun trekken te laten komen. Ik zie het als een synthese: een combinatie van de openheid die in de wet is gekomen en daarnaast behoud van wat er door groepen in onze samenleving was opgebouwd'.

Als u terugkijkt, hoe denkt u er nu over?

'Het komt er op neer dat ik vind dat de gezamenlijkheid niet voldoende aan z'n trekken is gekomen, dat ik de versplintering heb onderschat en dat ik de pluriformiteit niet verbeterd vind. Als ik een half jaar geleden wel eens keek, zei ik: dat ik toch allemaal één pot nat, die omroepen. Maar ik zie ook dat er bezinning lijkt te komen. Het begint bij de principiële omroepen toch een beetje te veranderen. Vooroplopen doen die omroepen in feite toch nog wel. Neem zo'n uitzending van de KRO over homofilie'.

Jan Broeksz:

'Als er in de wet staat dat er een criterium is van tellen en wegen, dan kun je het criterium wegen - hoewel het vreselijk moeilijk is - niet opzij schuiven'.

'Het was met dit wetsontwerp als met de abortus. Iedereen wil er van af, omdat ze denken, in vredesnaam, laten we de zaak afmaken anders verdeelt het het Nederlandse volk tot in lengte van dagen. Vanaf 1945 moest er een wet komen. Dan is het inmiddels 1965 geworden en dan is er nog geen wet. Intussen is er een kabinet over gevallen, de KVP kan niet toegeven, de VVD wil niet toegeven. Dan zegt men, laten we in vredesnaam maar zo'n wet maken'.

Johannes Bartholomeus Broeksz (geboren 1906) trad al op 22-jarige leeftijd in dienst van de Vara als chef de bureau. Hij was achtereenvolgens reporter en chef van de afdeling sport en aktualiteiten en werd in 1940 benoemd tot bezoldigd bestuurder. Twee maanden later al trad hij af, wegens de komst van NSB-'er Rost van Tonningen; vanaf 1942 hield hij zich bezig met illegale besprekingen over de toekomst van het Nederlandse omroepbestel. In 1944 werd hij voorzitter van de federatie van Omroepverenigingen.

In 1945 werd Broeksz omroepsekretaris van de Vara, en in 1966 voorzitter. Vanaf 1947 was hij tevens bestuurslid van de Nederlandse Radio Unie, en werd als zodanig afgevaardigd naar de Europese Radio Unie. Van deze Europese Radio Unie was Broeksz voorzitter van 1965 tot 1971. In 1956 werd hij lid van de Eerste Kamer voor de PvdA. Sinds 1970 is hij lid van het Europese parlement.

'In de oorlog is het Politiek Comité bij monde van Koos Vorrink op een dag bij mij gekomen. Hij heeft gevraagd of ik met betrouwbare mensen van de andere omroepverenigingen wilden zorgen dat de omroep na de oorlog in vertrouwde handen kwam. Dat was in de zomer van 1942'.

'Ik heb toen tegen hem gezegd dat ik daaraan best wilde deelnemen, maar dat ik niet de mensen wilde aanwijzen. De mensen van AR en CH moesten iemand van de NCRV aanwijzen en de Rooms Katholieke Staatspartij iemand van de KRO. En van de AVRO, nou dat moesten we zelf maar uitzoeken. Pastoor Kaarsgaren (KRO) en ik hebben samen de VPRO uitgenodigd, in de persoon van Spelberg. Dat gesprek vond plaats in de pastorie van pastoor Kaarsgaren in Kortenhoeve. Ik herinner me dat nog als de dag van gisteren. Toen ik binnenkwam, zaten de heren er al. Spelberg zei tegen me: 'Het is goed dat je komt, want hij zegt dat ik geen christen ben'. Ik dacht nog dat heeft hij verdomd gauw uitgevonden. Ik was het er wel mee eens, maar om heel andere redenen, zo bleek. De heren hadden een gesprek gehad over de vraag: ben je nog christen als je niet erkent dat Christus de zoon van God is. Ik heb me daar verder buiten gehouden. Later heb ik van Spelberg bericht gekregen dat hij geen behoefte had om mee te doen. Het merkwaardige is dat hij altijd ontkend heeft dat hij gevraagd was.

Toen moesten we mensen van de AVRO uitnodigen. De voorzitter de Clerq dorst niet. Er zat niet anders op dan Vogt te vragen. Maar omdat van de KRO intussen ook Speet aangewezen bleek, dacht ik, als die de verantwoordelijkheid nemen voor Speet dan zullen wij de verantwoordelijkheid voor Vogt moeten nemen. Wel hebben we Corver (AVRO-red.) erbij gevraagd, omdat we wisten dat hij goed was geweest. Voor de NCRV kwamen De Jong en Hoek. Later nog van Dijk om de Hervormden tevreden te stellen.

Daar zaten wij dus en we hebben gesproken over hoe het nu moet na de oorlog. We hebben de steun gekregen van het hoogste kerkelijke gezag van de

katholieken, de aartsbisschop, en van de Raad van Kerken. Zelf had ik steun gekregen en van de SDAP en van het Verbond van Nederlandse Vakverenigingen (NVV).

Daarbij zijn natuurlijk nogal wat plannen tevoorschijn gekomen. Voortgaan met het bestel zoals we dat kenden, of alleen, op levensbeschouwelijke gronden, of nog anders. Speet kwam met een plan waarin plaats was voor een omroep voor katholieken, een voor christenen en als derde voor de humanisten. Alleen levensbeschouwelijk, dus niet wereldbeschouwelijk - dat vond hij overbodig. Dit hebben we afgewezen. Vogt wilde natuurlijk een nationale omroep, waar wij dan wel onze plaats in konden krijgen. Enfin, alles bleef altijd even vaag.

En tenslotte hebben Bomli (ook Var-vertegenwoordiger - red.) en ik het gewonnen. Wij vonden dat de omroep in principe moest blijven zoals die was, te meer omdat bleek dat de politieke machten die achter ons stonden dat ook wilden. Wel zou er een gezamenlijke technische dienst komen, een orkest- en koorapparaat en dergelijke, alsmede een coördinatie commissie. De Politieke Commissie benoemde later professor Oranje tot vertegenwoordiger.

Op 15 mei 1944 is de Federatie van Omroepverenigingen opgericht in aanwezigheid van de heer Neher als vertegenwoordiger van het 'College van Vertrouwensmannen'. Ik ben toen voorzitter van de Federatie geworden. Dat gebeurde ten huize van Vogt in Blaricum. Van alle plannen is vlak na de oorlog niets terechtgekomen. Er was al een 'Commissie voor de radio-omroep' opgericht met het overgrote deel van het betrouwbare personeel achter zich. We mochten alles doen, maar we hadden geen elektrische stroom. Prachtige toespraken van de aartsbisschop, namens de Raad van Kerken, de SDAP, de Vakbeweging en dergelijke. Dat was allemaal voor elkaar. Maar het enige wat we nog nodig hadden, was er niet: stroom, en dus geen omroep!'.
.

In dezelfde tijd heeft, dacht ik, de regering in Londen het besluit genomen dat de omroep niet onmiddellijk in dezelfde vorm zou terugkeren na de oorlog?

'Na de oorlog kregen we plotseling het Militair Gezag. Ik heb u verteld dat we niets konden doen. We zaten kort na 5 mei te vergaderen met de Federatie in de AVRO-studio. Toen kwam de vertegenwoordiger van het Militair Gezag, majoor Van den Broek, binnen die diezelfde dag was bevorderd. Hij kwam uit Eindhoven om ons te vertellen hoe het moest. Hij kwam binnen om te zeggen dat we wel konden verdwijnen. Ik moest als voorzitter toen de leden aan hem voorstellen. Ik zei toen dat is professor Kors, die zit hier namens de aartsbis-schop, de heer Keunig namens de AR, de heer Van Dijk namens de CHU, ik zit er namens de SDAP en het NVV. Toen dacht hij natuurlijk: ik kan nu wel zeggen, heren, ik heb niets met u te maken, maar misschien is het toch niet zo eenvoudig als wij in Brabant gedacht hadden. Hij begon dus met ons te overleggen. En na een uurtje stak er iemand, met een mooie pet op, zijn hoofd om de deur. Ik weet niet meer of het iemand van Philips was of die kleine, hoe heet hij...'

Landré?

'Ja, Nunes of Landré. Een van die twee stak zijn hoofd om de deur en zegt: Ben je nog niet klaar? Alsof hij wilde zeggen, wat heb je nou, je hoeft alleen maar tegen die kerels te zeggen dat ze eruit moeten. Maar dat dorst Van den Broek kennelijk niet aan. Hij ging weg zonder ons dat gezegd te hebben. 's Avonds heeft hij een paar militairen gecharterd en heeft hij de AVRO-studio in beslag genomen. In z'n dooie eentje. Professor Oranje heeft zich dadelijk met minister-president Gerbrandy in verbinding gesteld, die opdracht gaf de studio's dadelijk aan de omroepverenigingen terug te geven. Het Militair Gezag heeft natuurlijk in die tijd daarna alles in het werk gesteld om een soort nationale omroep te creëren. Tot eind 1945 is er eigenlijk niet zo veel gebeurd. Het Militair Gezag verloor zijn positie in

Nederland en de laatste loopgraaf die ze gehad hebben, was de omroep. Met Van den Broek aan het hoofd hebben ze aldoor geprobeerd om de nationale omroep te vestigen. Met medewerking van bovenaf, van Schermerhorn en het departement en met wat tegenwerking van bovenaf, van Drees.

Wij dachten eind 1945 aldoor, waarom doen Schermerhorn en Van der Leeuw (de toenmalige minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen - red.) niets? Waarom zeggen die niet dat de omroepverenigingen moeten verdwijnen? Zij zijn toch de regering? En wat bleek toen: ik had daar helemaal niet aan gedacht, dom, maar het was het bezit van onze studio's. Want ze dorsten niet in het voorlopig parlement te komen met de onteigening van onze studio's. Want dat had men niet voor elkaar gekregen en dan was men natuurlijk nog veel verder van huis geweest. Dan was er een uitspraak ten onzen gunste gekomen. Al spoedig na mei 1945 hadden wij het volle gebruik van onze studio's terug, al stelde het niets voor.

Toen kwam het beroemde 'Praatje op de brug' van Schermerhorn. Er waren nu, zei hij, twee stromingen en die moesten elkaar vinden. Toen kwam als compromis 'Radio Nederland in den Overgangstijd', in januari 1946. Voor alle zekerheid had men van bovenaf alvast zelf de vier directeuren benoemd. Daar hebben wij

natuurlijk tegen geprotesteerd. Er waren er twee bij die bij de fascistische omroep directeurs waren geweest. De vertegenwoordigers van de omroepverenigingen vroegen om een nieuw onderzoek van de zogenaamde 'Zuiveringscommissie'. Het resultaat was dat ze niet werden geschorst, maar een afkeuring kregen voor hun werk bij de omroep in de oorlog. Ik heb toen geweigerd verder met de heren te werken en heb als lid van het dagelijkse bestuur bedankt. De andere omroepvertegenwoordigers deden hetzelfde. Daar kwam bij dat de regerings-commissaris, de heer Kesper, een ernstig konflikt kreeg met de programma-commissaris, de heer Spelberg. Zo is de klad gekomen in die geschiedenis van Radio Nederland in den Overgangstijd. Die is eenvoudig doodgebloed'.

Daarna, door de verkiezingen van 1946, kwamen de verhoudingen ook weer helemaal in het oude spoor terug.

'Natuurlijk, maar u moet goed begrijpen, in de oorlog bleek duidelijk dat vooral de anti-revolutionairen niet anders wilden dan op het oude spoor terug. En daarbij hadden ze de katholieken achter zich gekregen. En wij socialisten in de omroep waren altijd een beetje bang geweest om eronder door te gaan. Ik was ervan overtuigd dat wij inderdaad in een nationale omroep eronder door zouden gaan. Dat katholieken, christenen en liberalen elkaar zouden vinden en wij het kind van de rekening zouden worden. Nadat de Nederlandse Radio Unie in 1947 opgericht was, wilde men een omroepwet hebben. Wij hadden niet zo'n behoefte aan een wet want het Radio-reglement van 1930' had tot nu toe goed gewerkt. Maar het hele departement wilde een wet en een getalskriterium. Want het departement met alle mensen die daar zaten, was voorstander van een nationale omroep. Begrijpelijk, want ambtenaren hebben bij een nationale omroep veel meer in de melk te brokkelen dan bij omroepverenigingen. Wij zeiden, wij hebben met u niks te maken, wij hadden de kamer achter ons. Maar zo'n nationale omroep heeft niemand achter zich behalve de ambtenaren'.

In de Partij van de Arbeid waren toch nogal wat mensen voorstander van een nationale omroep?

'Meestal waren dat mensen die niet uit de oude SDAP kwamen. Een groot deel van de oude SDAP-ers voelde er niet veel voor. Maar mensen die van de christen-democraten kwamen en in het algemeen van de groeperingen die erbij gekomen waren, waren sterk geporteerd voor de oecumene: we moeten bij elkaar. In het verlengstuk van die oecumene - niet meer die verdeeldheid tussen christenen - ligt de nationale omroep. Voordat de Omroepwet kwam, hebben we allerlei commissies gehad. Dan spreek je met de leden en dan kom je toch dichterbij elkaar. Zodat men op den duur zegt: nou vooruit, geef die mensen dan maar zendtijd via de NOS. Want dat was toen de nationale omroep, althans de restanten van een nationale omroep. Joop Voogd bijvoorbeeld heeft daarvoor altijd gevochten, hij was oorspronkelijk vrijzinnig-democraat. En zij zeggen op hun beurt: we begrijpen wel dat we het zonder die Vara niet kunnen. Dus de Vara moest blijven, daar was eigenlijk geen twijfel over. Alleen was aldoor de vraag: hoeveel geven we voor het restant van de nationale omroep. Nu kun je honderdmaal zeggen: dat is flauwekul, want de nationale omroep bestaat niet. Maar als mensen zeggen: de nationale omroep heeft toch iets, men zegt, het nationale is meer dan de optelsom van de delen, dan zeg ik daartegenover: een deel is meer dan een stukje van het geheel. Beide is waar. Op het ogenblik is de nationale omroep een vergeten onderwerp in Nederland. Hoe komt dat? Omdat zodra je tegen voorstanders van een nationale omroep zei: wat willen jullie nu eigenlijk, dan kunnen ze dat niet formuleren. Ze willen een nationale omroep waarin de geestelijke stromingen tot hun recht komen. Verder zijn zij nooit gekomen. Maar dan vraag je, wat betekent 'tot hun recht komen'. En dan blijkt dat ze eigenlijk zitten te denken aan een sectarische omroep. We mogen wel blijven, maar alleen socialistische lezingen en dergelijke uitzendingen. Of ze zeggen: ik maak een omroep als in het buitenland, zoals de BBC vroeger.

Dat voorbeeld van de BBC ging op totdat het monopolie van de BBC doorbroken moest worden. In Frankrijk moest het monopolie ook doorbroken worden en in België is het nog één voortdurend gevecht. In Duitsland heeft men het doorbroken met het Zweites Deutsches Fernsehen. Dus die nationale omroep blijft niet in stand, die wikt zichzelf op een of andere manier los'.

Het streven naar een nationale omroep zwakt tussen pakweg 1945 en 1960 af, maar aan het begin van de jaren '60 nam de druk in de richting van een commerciële omroep toe. Denk aan de nota Scholten-Veldkamp die voorstelde een tweede tv-net commercieel in te vullen.

'Dat had politiek natuurlijk toch geen betekenis. De enigen die dit steunden, de liberalen, hadden in die zin in de Kamer niet zoveel betekenis dat ze dit door konden zetten.

Ongevaarlijk was het toch niet .

'Nou, de socialisten wilden niet. De ARP wilde niet, de helft van de KVP wilde niet. Het was dus niet wat je noemt een bedreiging. Je wist van te voren dat het geen kans had'.

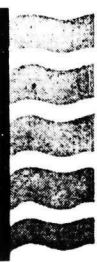
Hoe was het contact tussen de Federatie en de politieke partijen toen?

'Als zodanig bestond dat niet. Dat liep via de omroepverenigingen'.

Er wordt altijd gezegd, de Federatie had de politieke partijen aan de lijn en daardoor was het allemaal heel gemakkelijk.

'De Federatie wendde zich wel een enkele keer tot de politieke partijen, maar het contact liep meestal naar de KVP toe via de KRO. En naar de ARP via de NCRV en naar de Partij van de Arbeid via ons. Omgekeerd werd het Federatie-standpunt natuurlijk ook beïnvloed door wat er in de partijen leefde. Het is altijd een wisselwerking'.

De Omroepwet die er uiteindelijk uitgekomen is, erkent de positie van de

**VEREENIGING VAN
ARBEIDERS
RADIO
AMATEURS**
SECR. HEUVELLAAN 33 HILVERSUM

TELEFOON
N° 2688
POSTGIRO
N° 6040
POSTBUS
50

bestaande omroeporganisaties en neemt tegelijkertijd een stukje nationale omroep mee. Vond u deze wet echt de oplossing of was het een kompromis om maar uit de nesten te komen?

'Een kompromis is het altijd geweest. In dit land kun je niet zonder kompromissen. Als er een nieuwe omroepwet komt, wordt het weer een kompromis. Wat ik van deze wet denk, heb ik indertijd in de Eerste Kamer gezegd. Als u wilt weten, wat ik er nu van vind, moet je maar naar Kloos gaan, die heeft het nu voor het zeggen. Ik heb altijd een gruwelijke hekel gehad aan regeren over je graf heen.

Sidney van den Bergh, de liberaal die er destijds in de Eerste Kamer over gesproken heeft zei, zo in het voorbijgaan, eens tegen mij: zoudt u zo'n wet zoals we nu gemaakt hebben, zoudt u die nog willen aanvaarden? En ik zei, na enig nadenken, nee. Want ik denk, van z'n leven zullen - wat mij betreft - die getallen er nooit meer in voorkomen. Later in zijn levensbeschouwing schreef hij hoe goed ze het wel gedaan hadden (door er tegen te zijn - red.), want Broeks heeft ook gezegd dat hij zo'n wet nooit meer zou maken. Hij draaide wat ik bedoelde precies om'.

In 1967, bij de behandeling in de Eerste Kamer, hebt u gesuggereerd dat de andere politieke partijen dolgraag van de omroepkwestie afwilden. ARP en CHU waren een heet hangijzer kwijt. De VVD kraakte het ontwerp af maar wilde het snel achter de rug hebben om weer aan een nieuwe kabinet te kunnen deelnemen. En ook de KVP wilde weer snel de samenwerkingsmogelijkheid met de VVD openen.

'Het was met dit wetsontwerp net als nu met de abortus. Iedereen wil er van af, omdat ze denken, in vredesnaam, laten we de zaak afmaken anders verdeelt het het Nederlandse volk nog tot in lengte van dagen. Vanaf 1945 moest er een wet komen. Dan is het inmiddels 1965 geworden en dan is er nog geen wet. Intussen is er een kabinet over gevallen, de KVP kan niet toegeven, de VVD wil niet toegeven. Dan zegt men, laten we in vredesnaam maar zo'n wet maken. Misschien zijn we niet tevreden, maar dan is die er. Met die realiteit heb je rekening te houden. Als u mij vraagt: vindt u het leuk om voorgestemd te hebben, dan zeg ik nee, want ik zag de gevaren duidelijk.

Ik zag wat er gebeuren kon. Alleen een goede minister had het kunnen tegenhouden. Ik had nooit gedacht, eerlijk gezegd, dat de radioraad zou adviseren om de TROS zendtijd te geven. Dat vond ik een schandaal. Ik heb aldoor gezegd, het hangt ervan af hoe de minister de wet toepast. Tegen Klompé heb ik gezegd: als u het de volgende keer weer zo doet als met Televizier dan gaat het glad mis. En het is glad misgegaan. We hebben leden geteld en vergeten de rest maar, we hoeven niet meer te wegen. Want we durven het schijnbaar met elkaar over het wegen niet eens worden'.

U zegt in feite dat de wet eigenlijk wel goed is in beginsel, maar dat hij verkeerd is gehanteerd.

'Als er in de wet staat dat er een criterium is van tellen en wegen, dan kun je het criterium van wegen - hoewel het vreselijk moeilijk is - niet opzij schuiven. Zeggen dat het niet bestaat, dat is onmogelijk. Als het duidelijk is dat het

Nederlandse volk niets moet hebben van het wegen, dan moeten we de wet veranderen'.

Het omroepbestel is nog steeds levensbeschouwelijk opgedeeld, terwijl veel mensen de media steeds meer als pure recreatieobjecten zijn gaan zien. Veel PvdA- en NVV-aanhangers zijn ook TROS-lid. Als mensen die verbinding niet meer leggen, kun je dan nog volhouden dat de omroep aan een aantal levensbeschouwelijke stromingen is toebedeeld?

'In het algemeen heeft de mens de neiging om te zeggen: ik wil ontspannen worden door radio en televisie. Dat is normaal. De mens is gemakzuchtig. Nu hebben we ze eerst de mogelijkheid tot gemakzucht gegeven en toen gezegd: zie je wel dat ze het willen. Terwijl we wisten dat dat zou gebeuren. Het is een koud kunstje om te zeggen: als we ze dat geven, zijn ze tevreden. Iedere omroepman hoeft maar de kijk- en luistercijfers na te gaan en hij weet het al. De moeilijkheid is dat een omroepbestuur dat verantwoordelijk is voor programma's niet moet kijken naar die cijfers. Tenzij bij een ontspanningsprogramma. Maar als hij zegt, ik geef geen ernstige muziek of andere cultuur,

want dat geeft lage cijfers, dat mag niet! Ik heb er zelf nooit rekening mee gehouden'.

Maar u had niet verwacht dat de TROS, die er bij de inwerkingtreding van de omroepwet al was, zo'n overdonderend succes zou worden.

'Niet zo'n overdonderend succes, maar dat het een succes kon worden, had ik wel verwacht. Maar je kon moeilijk zeggen: die TROS, daar zit iedereen op te wachten. Dat is politiek fout. Ik heb later ook niet verwacht dat desondanks de principiële omroepverenigingen zo lang stand zouden houden. Dat is natuurlijk de andere kant van de medaille'.

Een ander punt. U heeft indertijd nogal aangevaren tegen de grote overheidsinvloed die de wet gaf van Den Haag naar Hilversum toe. Vindt u dat achteraf een constatering die gebleken is juist te zijn?

'Kijk eens, de wet gaf de mogelijkheid. Maar het realiseren van die mogelijkheden is altijd een gevecht en we hebben ze nooit veel kans gegeven. We zaten als een bok op de haverkist. Bovendien was er een nieuwe man (in de top van het CRM-ambtenarenapparaat) gekomen die minder vijandig stond tegenover de omroepverenigingen'.

U heeft gezegd de NOS te accepteren als een tegemoetkoming aan dat nationale idee. Wat vindt u nu van de samenwerking in het kader van de NOS?

'Ik ben niet tegen de NOS. Ik ben zelf 19 jaar programmakommissaris van de Nederlandse Radio Unie geweest. Een uiterst nuttig apparaat. Als u mijn rapport uit de oorlog doorleest, zult u zien dat wij dat toen al hebben voorgesteld. De kwestie van de samenwerking, de coördinatie-kommissie, dat zijn voorstellen van ons uit de oorlog. Alle verkeerde dingen van voor de oorlog hebben we weggewerkt. De orkestenapparaten, de muziekbibliotheek, de discotheek, de hele technische apparatuur, het is

dwaas om dat naar omroepverenigingen te schuiven. De programma-koördinatie, de gezamenlijke honorering, dat zijn zaken zonder welke de omroep vandaag niet meer zou kunnen leven. Het is dwaas om te denken dat dat soort diensten weer naar de omroepverenigingen terug zou moeten'.

En het gezamenlijk programma?

'Ja, het gezamenlijk programma is nooit een succes geweest. Wat betekent het NOS-programma nou eigenlijk. In het NOS-programma horen alle dingen die men gezamenlijk moet doen, fatsoenshalve. Je kunt niet de Olympische Spelen gaan verdelen. Maar als je vandaag de dag kijkt wat de NOS aan eigen nationale geestelijke stroming naar voren brengt, dan zeg ik: dat programma hoeft niet meer'.

Sommige mensen zeggen dat de NOS van dienstmeisjes tot grote olifant uitgroeid is.

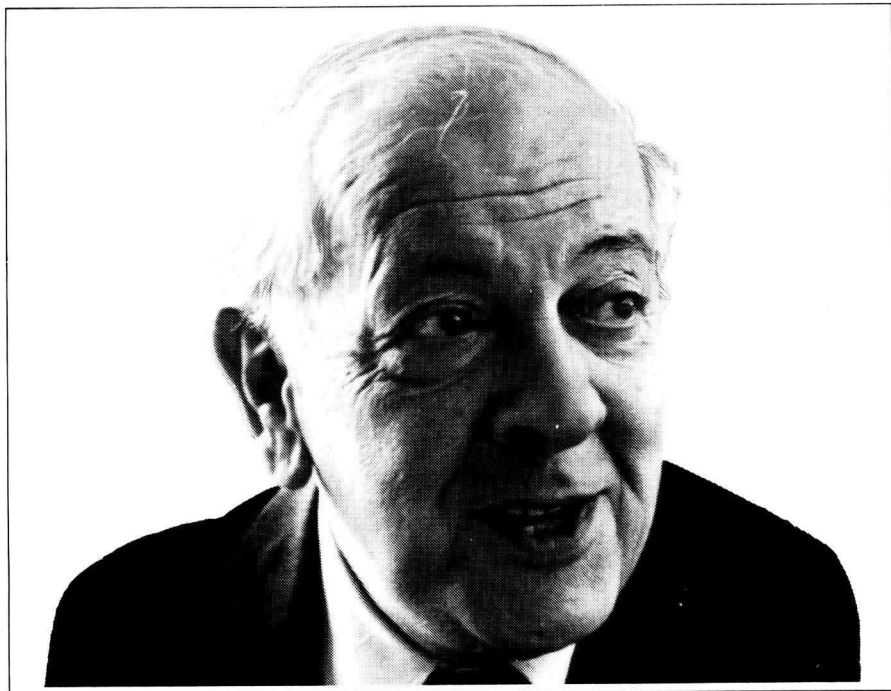
'Het is groter dan wij ooit gedacht hadden dat het worden zou. Maar ja, het zat in Schüttenhelm om te zeggen: ik ben belangrijk als ik veel mensen onder me heb. Wat heeft dat met belangrijk te maken, zeg ik. Kom in vergaderingen en bewijs dat je belangrijk bent. Maar hij zag het meer in het aantal mensen, in uitbreidingen. Het moest altijd groot, grote gebouwen. Nou dat is gebeurd. En wie hebben eraan meegewerkt? Iedereen'.

Schüttenhelm schijnt gezegd te hebben: als dat hele kompleks er staat, krijgen ze de NOS in elk geval niet meer weg.

'De NOS krijg je toch niet weg. Want het overgrote deel van de NOS kan door niemand overgenomen worden. Het is onmisbaar, dat moet u goed begrijpen. Wat we voor de oorlog gehad hebben, kan en mag niet meer. Ik ben nog een enorm voorstander van de samenwerking'.

U ziet die samenwerking vooral uit doelmatigheidsoverwegingen. Sommige mensen die aan samenwerking denken, hebben nog dat idee van de nationale omroep. U heeft dat niet.

'Ik zie niet wat dat programmatisch betekent behalve in voor het land bijzondere omstandigheden. U moet niet bij me komen en zeggen: ik heb zo'n mooi woord bedacht en nu moet u daar maar in geloven. Want dat kan ik niet, tenzij u mij duidelijk maakt wat u bedoelt...'

mr. Joop Landré:

'Broeksz heeft wel eens tegen me gezegd: de C-status zal nog wel lukken, maar daarna zul je eens zien hoe moeilijk het wordt'.

'Tegen Rengelink heb ik wel eens gezegd - en die geloofde het ook wel - : wij hakken aan de wortels van het omroepbestel. Maar we moeten wel eerst sterke benen hebben voordat we een schop kunnen geven. Want wat heb ik eraan als ik iemand een schop geef en ik heb zwakke beentjes'.

Mr. Johannes Mari Landré (geboren 1909) studeerde rechten in Utrecht, waar hij in 1934 afstudeerde. Van 1934 tot 1938 werkte hij op de redactie van De Telegraaf. Tot 1945 was hij vervolgens perschef van Philips. Van 1945 tot 1952 was mr. Landré directeur van de Regerings Voorlichtingsdienst en perschef van de minister-president. In 1952 werd hij president van de Polygoon Profilti werkgemeenschap, tot 1959, toen hij directeur werd van de Nederlandse Film Productie Maatschappij.

In de jaren '60 kreeg mr. Landré nationale bekendheid door de REM-affaire en de oprichting van de TROS. Hij werd in 1966 directeur van de TROS en bleef dit tot zijn pensionering op 1 januari 1975. Mr. Landré is voor de TROS bestuurslid van de NOS.

'Toen Nederland werd bevrijd in mei '45 zijn we al heel snel naar Hilversum gegaan. Hoofdtak van Herrijzend Nederland was de nieuwsvoorziening. We gingen naar Hilversum toe met de bedoeling om te overleggen hoe het daar verder moest. We hadden bij Herrijzend Nederland begrip voor de nationale omroep. Op zondagmorgen had Herrijzend Nederland zowel de rabbi als de dominee als de priester. Dat kon allemaal'.

'Merkwaardig was meteen die hokjesgeest in Hilversum. Dat viel tegen, het viel ook Schermerhorn tegen. Ik herinner me heel goed dat wijlen Vogt me bepaald niet vriendelijk ontving bij het AVRO-gebouw, toen ik daar een paar besprekingen wilde voeren. Zo'n beetje het idee van: wat kom jij eigenlijk doen?'

De stemming bij Herrijzend Nederland was dus dat het bestel anders moest worden dan vóór de oorlog...

'Ja, die stemming was er, een stemming van werkelijke samenwerking. Ik ben daarin erg teleurgesteld. Toen de REM-affaire kwam en daarna de TROS-situatie had ik - maar ik moet dat woord wel heel voorzichtig gebruiken - het gevoel van 'wraak'. Die samenklontering van de toenmalige vier grote omroepen, dat besloten bestel - want het was zo besloten als het maar kon -, daar heb ik toen vreselijk de pé aan gekregen. Dat is ook de reden geweest waarom wij hebben gezegd: dat bestel moet open'.

Vogt had u beter wat vriendelijker kunnen behandelen.

'Waarschijnlijk wel. Het heeft lang geduurd voordat men er achter kwam dat men het misschien toch beter anders had kunnen aanpakken. Hoe dat had moeten, weet ik ook niet. Een feit is wel dat op het ministerie die gedachte aan een nationale omroep altijd sterk heeft geleefd. De hele NOS-situatie is daar toch mede een stukje het gevolg van'.

Daarna gebeurde er nog al wat. Veronica kwam met een illegaal zendschip en

anderen volgden. Scholten presenteerde een nota over commerciële omroep, de REM ging uitzenden. Dat gaf zonder twijfel het gevoel dat 'Hilversum' sterk in de weg stond.

'Dat is duidelijk. Er is toen verschrikkelijk lang gepraat tussen de commerciële gegadigden. Vooral in Den Haag. Met de OTEM, de kranten waren er bij betrokken, het Parool... Er moest toch iets van commerciële radio en televisie komen. Die REM is mede ontstaan doordat een aantal mensen tegen elkaar zeiden: waarom zullen wij het niet eens proberen? Nou, men vond het prachtig dat er iedere avond een programma kwam dat vervolgd werd. Dat gaf voor die tijd een grote kijkdichtheid. En dat voelde men hier in Hilversum als een rechtstreekse bedreiging. Maar in Den Haag hebben we met de OTEM, de RTN en de RTV geprobeerd of we samen niet tot één grote zaak konden komen. Maar daar voelde toen Televisier niks voor. Televisier wilde toen - in die dagen nog geen AVRO - zelf een zendmachtiging veroveren'.

Dus door de samenwerkingsgedachte liep al spoedig een breuk?

'Ja, toen hebben wij gezegd: dat is de bedoeling niet. Toen de REM verdwenen was, heeft men er geen rekening mee gehouden dat geprobeerd zou worden legaal een zendmachtiging te krijgen. Toen zijn we leden gaan winnen. Ik ben naar minister Bot gestapt en heb gezegd: hoe moet dat? Toen zei hij: als u voldoende leden hebt, hangt het verder niet van mijn mooie blauwe ogen af. Dan krijgt u die vergunning'.

'Kijk, die TROS is niet zo belangrijk als such. Maar voor het bestel is het geweldig belangrijk geweest. Het heeft de boel aan het schudden gebracht'.

'Toen wij voldoende geld en leden bij elkaar hadden, kwam de volgende klap. Wij hadden ons weinige geld bij Teixeira de Mattos en Teixeira de Mattos ging failliet. Dus toen was ons geld, op z'n Hollands gezegd, volledig foetsie. Toen hebben we Vrolijk geschreven, dat was

nog steeds in '65. Die zei dat als we voldoende leden hadden we beter per 1 januari '66 een zendmachtiging konden vragen. Maar we hadden toen al 60.000 leden en je moest er 15.000 hebben in de nieuwe opzet. Dus we hadden er meer dan genoeg. Toen is gezegd: we vragen gewoon een zendvergunning aan. Daar zat Vrolijk wel een beetje mee. Die werd natuurlijk zwaar politiek beïnvloed. Het is door de overheid erg lang tegengehouden. We kregen de vergunning pas half mei '66 met de mededeling dat we per 1 oktober zendtijd zouden krijgen'.

Op welke gronden werd het zo lang tegengehouden?

'Omroepraad, van alles. Dit zou nog bekeken worden, dat moest nog uitgezocht worden. En er was natuurlijk een geweldig stuk propaganda om dat bestel open te breken. De Telegraaf heeft daar toen veel aan gedaan. Dat viel politiek niet overal even lekker'.

Is er bij de toelating van de TROS nog geschermd met een kwalitatief criterium of is alleen naar de kwantiteit gekeken?

'Het was puur wegen. Ik heb toen de uitspraak gedaan dat ik nog niet wist of wij ons als adspirant-zendgemachtigde aan alle voorschriften zouden houden. Dat is met name bij Broeksz slecht gevallen. Het was natuurlijk een zekere bluf. Maar toen ben ik geroepen in een vergadering van de raad van beheer. Dat vergeet ik nooit meer. Het was in de NCRV, ik werd er als een soort verdachte aan de tafel gezet, zes heren tegenover me.

Vriend, vertel het maar eens, wat is eigenlijk jouw plan? Je moet goed weten dat die Omroepwet er komt. En het is een zegen dat radio en televisie nu eindelijk goed geregeld zijn. En dan zult u helemaal moeten meelopen. Toen heb ik geantwoord: natuurlijk meneer, zullen we ons aan de wet houden. Dat doen we zeker. Toen zei de oude Roosjen tegen me: ik heb wel vertrouwen in de RTN, maar in de TROS heb ik geen enkel vertrouwen. Nou meneer Roosjen, dat is jammer dan. De RTN was een club waar nogal belangrijke jongens inzaten, die

lagen allemaal tegen de AVRO aan'.

'Televizier heeft ons toen gevraagd of wij met hen mee wilden doen. Dat had natuurlijk verrekt weinig zin, want Televizier dreigde te verdwijnen. We hebben gelukkig 'Nee' gezegd. Want dan waren wij opgegeten, een ondergeschoven kindje geworden. Zo zijn ze bij de AVRO terecht gekomen. Wij hebben toen gezegd: wij gaan met een eigen blad komen. Dat is toen dat kleine TROS-kompas geworden, wat op dat moment toch wel iets nieuws was. Dat hebben we ook heel bewust afgekeken van TV-Guide'.

'Dat blad ging enorm lopen, er zat een snelle groei in. We waren in no time C-omroep. En toen kon je natuurlijk wat doen. Tegen Rengelink heb ik wel eens gezegd - en die geloofde dat ook wel -: wij hakken aan de wortels van het omroepbestel. Maar we moeten wel eerst sterke benen hebben voordat we een schop kunnen geven. Die uitspraak is nogal eens geciteerd. Want wat heb ik eraan als ik iemand een schop geef en ik heb zwakke beentjes. Dan breek ik m'n poten'.

'Broeksz heeft wel eens tegen me gezegd: Landré, de C-status zal nog wel lukken, maar daarna zul je eens zien hoe moeilijk het wordt. Met andere woorden: er kan ons niet veel gebeuren. Daarvan waren ze overtuigd. Ze hebben er geen moment aan gedacht dat de TROS wel eens in korte tijd zou kunnen doorstromen naar de B- en A-status. En toen het wel zover kwam, is men naar argumenten gaan zoeken. 'Kunst, als je zulke programma's brengt, kunst als je dit doet...'

Dat was natuurlijk wel naïef. Men had de populariteit van Veronica gezien, gezien hoe het met het REM-eiland ging.

'Dat paternalistische wat de A-omroepen toen hadden lag fout. Ik heb het altijd zo uitgedrukt: zo'n presentator zei dan - goed gehoord?, goed begrepen? -, en je gedraagt je maar en nou naar bed! En toen zijn wij gekomen met de slagzin: de TROS is er voor u. Die

slagzin heeft natuurlijk z'n effect gehad en misschien ook het begrip 'vertrouwen' in de hand gewerkt.

Na ons heeft ook de EO z'n kans gekregen en toen is het allemaal heel snel gegaan. Dat Van Doorn hard aan de omroepwet heeft getrokken is begrijpelijk. Want als je zo van de KRO komt en je ziet de boel achteruit gaan... En de TROS maar omhoog. Kunst, zei men dan, eigendom van de Telegraaf. Daar hebben we acht jaar tegen moeten vechten om die fabel de wereld uit te krijgen. Er is niets met de Telegraaf, behalve dat de Telegraaf het TROS-kompas vanaf de eerste dag heeft geëxploiteerd. Hadden wij dat destijds met geen geld en te weinig mensen ook nog moeten doen?'

Was het in '66 niet moeilijk om een bestel binnen te stappen waar u de pest aan had en mee te moeten draaien met Hilversum?

'De TROS is begonnen in Amsterdam. We hebben bewust gezegd: laten we nou niet in Hilversum gaan zitten, want dan worden we opgeslokt. Maar in de praktijk bleek al spoedig dat je toch wel naar Hilversum moest'.

Werd de aversie tegen de omroep in die tijd ook niet sterk opgeklopt door sommige bladen en sommige politieke partijen?

'Daar wil ik niet in het algemeen over praten. Dan wil ik liever wijzen op mijn enthousiasme voor de doorbraak na de oorlog. Afgezien van sterk rechts politiek ingestelde mensen, hoorde je bij de doorbraak. En toen ik in Hilversum zo koud, koel en rot werd ontvangen, is er psychisch iets gebeurd. Iets van: ik krijg je nog wel. Misschien heeft dat wel een rol gespeeld, als ik eerlijk ben'.

De TROS was feitelijk de eerste die met succes tegen het besloten bestel ageerde. Maar is er wel echte openheid gekomen?

'Die openheid is er wel, getuige het feit dat een EO kwam en dat recentelijk Veronica gekomen is. Maar op het ogenblik wordt er alles aan gedaan om de dijk zo dicht mogelijk te maken. Nou moet ik toegeven dat die alsmaar doorlopende versnippering ook niet kan. De TROS is toen op het goede moment in de markt gesprongen, maar zoiets kan niet blijven. Maar het principe van de openheid willen wij coûte que coûte handhaven'.

Een van de drie poten van de Omroepwet is het principe van de pluriformiteit. Vindt u dat de TROS een bijdrage heeft geleverd aan de pluriformiteit, zeg maar aan het beeld van verschillende clubs naast elkaar?

'Met name de laatste jaren hebben wij veel over de identiteit gepraat. Dat is niet zo gemakkelijk als je zakelijk omringd bent door mensen die jou liever zien verdwijnen. Het is steeds duidelijker geworden wat wij willen. Wij willen niet algemeen zijn in de zin van: kom binnen en wees welkom. Dat wil zeggen: er is niet voor iedereen plaats bij de TROS. Voor zuiver dogmatische denkende mensen is er in wezen geen plaats. Dat geldt zowel politiek, maatschappelijk als religieus. En dat wordt naar mijn gevoel steeds duidelijker. Er is niemand die zal zeggen: de TROS is een linkse omroep. Is het een rechtse omroep? Dat vind ik een hele domme opmerking. Wij denken erg goed na wat we doen en hoe we iets moeten brengen. Maar een van onze uitgangspunten is dat wij de

vrijheid van ieder mens willen respekteren en dat wij niet willen bedillen en niet willen opvoeden. Daarom hebben wij ook nooit partij-politici in het bestuur genomen'.

Toch zeggen verscheidene mensen: het is een wat behoudende omroep...

'... die de gemakkelijkste weg kiest. Maar vergeet niet, wij hebben op het ogenblik regelmatig besprekingen met allerlei groeperingen. Met het FNV, met het CNV, met werkgevers, met de politieke partijen... De PvdA is een paar maanden geleden met een hele zware delegatie bij ons geweest'.

De PvdA weet natuurlijk dat heel wat leden TROS-kompas hebben...

'Als men ons wil dwingen in een bepaalde richting, dan zeggen wij 'nee'. Wij zullen nooit bij verkiezingen zeggen: stem PvdA, stem VVD, stem CDA, stem SGP. Bewust niet. Je ontkomt niet aan de politiek, maar je kunt niet zeggen dat wij partijpolitiek zijn gebonden. De TROS heeft nooit misbruik van zijn sterke positie gemaakt op partij-politiek gebied'.

De TROS wordt verweten dat haar programmering de klad heeft gebracht in de pluriformiteit.

'Dat wordt vaak gezegd, dat weet ik. Als men zegt dat men wel moet vertrossen, dan vind ik dat men het kennelijk verkeerd heeft gedaan. Waar blijft je principe als je daar kennelijk zo'n bezwaar tegen hebt. Je kunt je nooit beroepen op het sukses van een ander en dan zeggen dat je wordt gedwongen ook zo te doen!'

Eenmaal in het bestel kreeg u te maken met bestuurlijke samenwerking binnen de NOS.

'Je zit daar natuurlijk niet als omroep-organisatie-vertegenwoordiger om jouw eigen organisatie zoveel mogelijk schade te doen. Met die Kroon- en kulturele leden heeft men naar mijn gevoel getracht een soort gelijkheid te

scheppen die onvoldoende werkt. Dat zie je vooral in de programmaraden waar de minderheid wordt uitgemaakt door de omroeporganisaties. Maar het is dan ook een NOS-programmaraad. Je zou haast zeggen: de NOS kan geen kwaad doen. Als je nu als NOS-vertegenwoordiger zegt dat het zo niet langer kan, dan wordt dat meteen gezien vanuit jouw eigen achtergrond. Nooit als een NOS totaalbelang. Dat is wel 'ns vervelend. Ik heb er geen moeite mee als 'Ot en Sien' wordt uitgezonden om tien uur 's avonds, maar wel om kwart voor zeven. Dan zeggen ze dat je ouderwets en behoudend bent'.

De programmatische samenwerking binnen de NOS is ontstaan uit de nationale omroepgedachte. Maar het is nooit helemaal gelukt...

'Bij de omschrijving van het NOS-programma hebben we ons allemaal wel zo'n beetje neergelegd. Belangrijke internationale sportgebeurtenissen, het journaal... daar was iedereen het wel mee eens. En dan zijn er zaken waaraan ook aandacht moet worden besteed, maar die voor een omroeporganisatie weinig aantrekkelijk zijn. Voor de NOS die geen concurrentiestrijd behoeft te voeren om leden en geld ligt dat anders. Die NOS voelde er natuurlijk niks voor - en ik vind dat heel begrijpelijk - om een vervelend programma te maken waarin niemand is geïnteresseerd. Toen is de NOS een beetje omroeporganisatie gaan spelen. En dat heeft met name de aktualiteitenrubrieken geweldig geïrriteerd'.

De oorspronkelijke bedoeling van het NOS-programma was dat het een gezamenlijk programma van de omroepen zou zijn?

'De ontwikkeling van het NOS-programma heeft de omroepen toch weer een stuk naar elkaar toe gebracht. Zeker de grote omroepen. We hebben onderling wel eens gesprekken en dan zeggen we: dat of dat is eigenlijk de NOS-taak niet'.

Is die situatie niet aan de omroepen zelf te wijten? Ze waren ook niet bereid om samen een programma tot stand te brengen.

'Ik vind toch dat er nu meer wordt samengewerkt dan voorheen'.

Zouden er op dit moment meer mogelijkheden zijn voor zo'n gezamenlijk programma als de wet heeft bedoeld?

'Ik zie er wel mogelijkheden voor. Maar de vraag is dan: heb ik die NOS nog nodig? Overigens geloof ik dat een belangrijk stuk van het NOS-programma is aanvaard. Alleen is het zo dat de meeste organisaties de zendtijd van de NOS te ruim vinden. Maar dan kom je bij de problematiek hoe het met al die mensen moet. Ik weet nog steeds niet hoeveel tv-regisseurs de NOS heeft. Ik weet dat ze er heel wat hebben, maar van velen zie ik nooit iets'.

De NOS zendt programma's uit die bij andere omroepen niet zo gauw op het scherm komen. 'Ot en Sien' bijvoorbeeld...

'Dat zullen de meeste omroepen - nu sluit ik de VPRO even uit - inderdaad niet gauw doen. Het is natuurlijk toch goed dat de NOS het doet. Daar heb ik persoonlijk geen moeite mee. Terwijl het voor ons in dit bestel geen prettig programma is om te brengen'.

De NOS wil alle faciliteitsvoorzieningen via de NOS regelen. Hoe kijkt u daar tegenaan? U bent vroeger ook directeur geweest van Polygoon Profilti.

'Wij zullen er wel moeite mee krijgen. En de ondernemingsraad van de NOS zal alles wat even afwijkt van het NOS-standpunt niet in dank afnemen. Dat is begrijpelijk, je moet je eigen stal verdedigen. Maar je moet ook ruimer denken. Wat hebben wij met het vrije bedrijf gedaan? Vraagt iemand zich wel eens af hoe het met de zelfstandige filmproducent gaat? Verdomd slecht! En die jongens hebben toch ook hun investeringen gedaan. Zou er dan geen mogelijkheid zijn hen wat meer in te

schakelen? Maar nee, alles moet via de NOS. Sales? Ook alleen via de NOS. En tenslotte krijg je voor een productie die mensen die op dat moment door de NOS worden toebedeeld. Nou wil ik niet zeggen dat er slechte floormanagers, slechte cameramensen en slechte cutters zijn. Maar de ene ligt een regisseur en een producer nou eenmaal beter dan de andere'.

'Als je nou eens de boel verruimt en de omroepen straks voor de faciliteiten laat betalen. Ik zou tegen toerekenen geen bezwaar hebben. Maar dan moet als klant wel het recht hebben om te zeggen: ik wil Piet of Koos hebben. En dat is tegenwoordig nog altijd een relatiezaak. En de NOS zegt altijd: bij ons is iedereen even goed. Maar dat kan natuurlijk niet. En dan heb je nog de verschillen in karakters. Ik vind het heel belangrijk om die zaak eens op een breed vlak te bekijken en niet alleen vanuit het enge idee dat er anders werkeloosheid dreigt. Want daarvoor hoef je bij de omroep nog het minst bang te zijn'.

'Wij zijn dus als TROS gegroeid, zoekend en tastend waar we terecht wilden komen. En wat de Omroepwet betreft: daar hebben we geen moeite mee. Als ze die wet een beetje veranderen, vinden wij het ook best. Maar je weet nu wat je hebt en niet wat je krijgt. En daar moeten de andere omroepen ook aan denken. In paniek wordt vaak gedacht: als er nou maar dit gebeurt of als dat maar niet gebeurt. 't Gaat toch altijd anders dan je denkt. Die doodsangst voor de satelliet... Naar mijn gevoel wordt er te veel gewerkt vanuit een angstpsychose. Men kan beter gewoon zijn gang gaan en gewoon z'n best doen'.

mr. dr. Jacob Ozinga:

'In het klimaat van vandaag is het bijna niet meer voor te stellen dat de omroepkwestie zo belangrijk is geweest'.

'Als de verkoopbaarheid van je programma's een punt wordt, dan ben je zeker ten dele op een commerciële criterium overgeschakeld.

In de Federatie hebben we met Van Doorn dat punt doorlopend aan de orde gehad toen hij minister werd. Toen leek hij ons zonder meer in de steek te laten. Dat was toen hij tegenover Veronica geen kans heeft gewaagd door te zeggen: nou wil ik uitgemaakt zien of het ook in de wet aanwezige 'weeg-kriterium' iets waard is of niet'.

Mr. dr. Jacob Ozinga (geboren 1910) studeerde in Utrecht Indologie en Indisch recht. Doktoraal in 1932. Verbleef in Nederlands-Indië in de periode 1932 - 1950.

Was aanvankelijk bestuursambtenaar, zat tijdens de oorlog in een Japans concentratie-kamp en was vervolgens enige tijd directeur van het Nederlands-Indisch Rubberfonds. Maakte van 1947 tot 1950 deel uit van de persoonlijke staf van de luitenant gouverneur-generaal Van Mook, eerst als resident en daarna in de rang van gouverneur. Vanaf maart 1947 tevens hoofd van de Regeringsvoorlichtingsdienst in het voormalige Batavia.

Na 1950, terug in Nederland. Op 3 januari 1954 werd hij predikant van de Gereformeerde Kerk te Lunteren en in 1957 directeur van het Convent van Kerken.

In 1966 werd hij voorzitter van de NCRV. Hij trad af in 1978. Mr. Ozinga was tevens lid van het NOS-bestuur.

'Met betrekking tot het auteursrecht van de omroepen en de dwanglicentie aan de dagbladen waren er juristen, zoals De Gaay Fortman, die principiële bezwaren hadden tegen de Omroepwet. Die kregen nog al wat gevolg in de CHU-fractie in de Eerste Kamer. Daar is het kantje boord geweest. En dan de VVD, die een geweldig voorstander was van een algemene omroep. Niet van de AVRO, want daar zat te veel CHU in. Maar toen in de praktijk het journaal kwam en Den Haag Vandaag, draaiden ze om als een blad aan een boom. Vreselijke boel, moesten ze niks van hebben...'

Wilde de VVD in de jaren '60 na de val van het kabinet niet af van die omroepkwestie? Eerst de omroep regelen voordat aan een nieuwe coalitie kon worden deelgenomen?

'De VVD wilde de omroep op een nieuwe wijze regelen, anders dan de praktijk als weer vanaf januari '46. Maar als je vraagt waar dat zwart op wit staat, dan zoek je vergeefs. De VVD en de medestanders waren het onderling niet geheel eens. Wèl het bestaande helemaal weg of ruimte ook voor anderen. Maar geen duidelijke conceptie, die door allen werd gedeeld. Denk aan de figuur Beernink en de commerciële radio en tv. Beernink was, met een grote groep mensen om zich heen, ook juist uit de CHU, voorstander van een commerciële omroep. Er waren in de CHU evenwel ook verklaarde tegenstanders van die gedachte te vinden. Bij de VVD kwamen vooral de nationale omroepgedachte en de commerciële invloeden met elkaar in botsing. Daarom kon het niet meer dan een 'synthese' of 'kompromis' worden'.

Was er bij alle partijen verschil van mening?

'Bij de 'seniores', de mensen die de verantwoordelijkheid droegen in alle grotere partijen, gold in zeer sterke mate dat de omroepen verkregen - en dus noodzakelijk als zodanig te erkennen - rechten hadden. Immers: verkregen rechten *tellen* in Nederland, juist bij mensen die beseffen wat een rechtsstaat is. Dat de omroepwet deze

inhoud kreeg, houdt daarmee ten nauwste samen'.

'Neem bijvoorbeeld Van Riel in de Eerste Kamer, een man naar wie altijd door velen werd geluisterd. Van Riel was voor een nationale omroep. Dat de 'kommercie' een misdaad was, zou je hem nooit horen zeggen. Als je evenwel doorprikte bij dat soort mensen - ik bedoel mensen als de heer Van Riel - en je kwam op de verkregen rechten, dan zou hij daar beslist niet overheen lopen of dat allemaal niks was. Want iemand als Van Riel heeft echt rechtsbesef'.

Uit welke koker is nu eigenlijk de 'synthese' gekomen? Bevestiging van de bestaande organisaties, mogelijkheid voor nieuwe organisaties om er bij te komen, een stuk nationale omroep als je de NOS zo mag beschouwen... Wie heeft dat voorbereid?

'Van de kant van de elkaar opvolgende wetsvoorbereiders. Maar ook veel uit onze hoek. Ik zou willen noemen pater Kors, mr. A.B. Roosjen, mr. Van Doorn en mr A.M. van de Veen. Die hebben bepaald de openheid voorgestaan. Ik heb het vermoeden dat zij die openheid als een principieel punt hebben gezien, maar dat men tegelijkertijd heeft gedacht: wie ter wereld zal er ooit nog binnen kunnen komen! Goed mijnheer Landré was al bezig met dat REM-eiland. Maar dat zijn groep er tussen zou kunnen komen - de kommercie - vond men een dwaze gedachte'.

Blijkt in de praktijk niet dat de kwantitatieve eisen gemakkelijker zijn te bepalen dan de kwalitatieve?

'Hierbij moet u niet vergeten dat in ons land in politicus zeer lang gevochten is voor 'one man, one vote', zeg maar vanaf 1815 tot 1919. Altijd ging het om emancipatie: de politieke rechten van de mens, de vrouw en de man; zoals die rechten samenhangen met de doorbrekende democratische gedachte. Dat brengt het getal, de kwantiteit op de troon. En probeer dan eens naar 1815 terug te gaan.

Daar heeft Van Doorn blijkbaar geweldig tegenop gezien bij de beslissing rond Veronica. Dan glinstert door het hele geval heen dat het 'wegen' daarom zo moeilijk is, omdat je hier hebt 'de gustibus non disputandum'. Ik zie geen mogelijkheid daar in de toekomst verandering is te brengen. Veronica heeft bovendien toch ook verkregen rechten...'

In de jaren '60 blijken de meeste politieke partijen erg beducht voor staatsinvloed op de programma-inhoud, maar niet voor bedreiging van de pluriformiteit. Toch was de TROS al stevig in de weer.

'In het algemeen heeft men - ik ook - de activiteiten van de TROS veel en veel te laag aangeslagen. Men heeft gedacht: 't is een alang-alang brandje'.

Wilde het parlement van die omroep ook niet af omdat het andere zaken in de politiek te veel ophield?

'In het klimaat van vandaag is het bijna niet meer voor te stellen dat de omroepkwestie zo belangrijk is geweest. Vooral gezien de politiek-organisatorische en sociaal-economische problematieken, die er nu hangen. Maar bij de stijgende conjunctuur, die z'n hoogtepunt vond in de jaren '60, was dat zeer goed mogelijk. Daar kwam bij: er was toen nog vrijwel niets bekend - evenmin als vandaag, zegt men - over de invloeden die men aan radio- en tv-uitzendingen moest hechten. Ik begrijp eigenlijk nu nog niet goed waarom het omroepprobleem zo geweldig belangrijk was. Er zijn toen allerlei concessies gedaan. Concessies vooral omdat men zei: laten we er mee ophouden. Ik ken verscheidene politici die hebben gedacht: we stemmen nu maar vóór en zeggen voorlopig niks meer'.

De omroepen dachten waarschijnlijk dat men via de programmaraden toch wel invloed zou hebben...

'Men kreeg helemaal geen echte invloed; vermoedde die immers niet. Een omroepman weet: heb ik eenmaal een staf aangesteld, inclusief de losse medewerkers, dan heb ik daarmee mijn

programma's voor jaren bepaald. Daar helpt geen lieve vader of moeder meer aan: ook geen programmaraad. Het samenstellen van eigen radio- en tv-staf van de NOS is dusdoende het kardinale punt'.

En spoedig kregen de omroepen door dat ze met de openheid in een gevaarlijker nest zaten dan ze vooraf hadden vermoed...

'Zonder twijfel. Wij - als NCRV - hadden nooit gedacht aan de mogelijkheid dat er een Evangelische Omroep zou komen'.

Is achteraf gezien het idee van de openheid een vergissing geweest of had het anders gemoeten?

'Ik voor mij meen, dat de praktijk de echtheid van de openheid heeft bewezen; een onechte openheid zou oneerlijk zijn geweest'.

Had de kwalitatieve eis van de wet niet duidelijker moeten worden gehandhaafd?

'Als u dan maar zegt hoe dat zou moeten. Je komt bij de 'goesting', de 'smaak' terecht. Die beroemde uitdrukking: dat vind ik fijn! Maar wat is 'fijn'? Als ik mijn fijn-vinden soeverein stel, lok ik al de anderen uit hun tent om ook iets soevereins daartegenover te stellen'.

Als die kwalitatieve criteria niet worden gehandhaafd, kom je terecht bij een semi-kommercieel criterium. Hoe meer leden, hoe meer zendtijd.

'Als de verkoopbaarheid van je programma's een punt wordt, dan ben je zeker ten dele - zeg maar ook - op een kommercieel criterium overgeschakeld. Kan ik het verkopen of niet verkopen. Er is geen mens die niet graag veel publiek voor zich ziet. Voor de NCRV zullen evenwel de luister- en kijkcijfers, die toch bepaald weer niet direct doorverbonden zijn met het ledental, nooit heersend zijn.

In de Federatie hebben we met Van Doorn dat punt doorlopend aan de orde gehad toen hij minister werd. Toen leek

hij ons zonder meer in de steek te laten. Niet in zijn wetgevende werk. Maar toen hij tegenover Veronica geen kans heeft gewaagd door te zeggen: nou wil ik uit-gemaakt zien of het toen ook in de wet aanwezige 'weeg-kriterium' iets waard is in de praktijk of niet. Hij kon tegen de Raad van State ingaan. Hij heeft dat niet gedaan. Ik vermoed nu - dat zei ik al - dat hij het stellen van kwaliteitseisen, nu al, naast de kwantiteitseisen, veel te vroeg vond'.

Daarmee is het kwalitatieve criterium definitief uit het oog verdwenen?

'Theoretisch gezien niet door de komende wetswijziging. Maar we komen door die wetswijziging voor de nabije toekomst geen stap verder voor wat betreft de hantering. Wie, welk lichaam, zou je dat moeten laten doen? We hebben alle mogelijke dingen verzonnen om de beoordeling van dat kwalitatieve mogelijk te maken. Allerlei lichamen bedacht die dat zouden moeten doen. Niet de Omroepraad, maar een ander lichaam. Mensenkinderen, ga d'r maar eens aanstaan.

Ik vind dit - dat kwalitatieve, in de wetswijziging toch meer vereist naast het getal - een van de meest boeiende maar ook een van de meest troosteloze vraagstukken op omroepgebied die er bestaan. Hoe creëer ik een lichaam dat beslissingen neemt waarop geen beroep in de zin van een politieke eindbeslissing meer mogelijk is en die zegt wie een zendmachtiging mag hebben op grond van kwaliteit? Kwaliteit, die bevonden is aanwezig te zijn in de programmaplaning? Ik zie dat gewoon niet'.

In feite zijn de ideeën uit de parlementaire democratie ('one man, one vote') regelrecht overgeplant naar de omroep. Rekenen we de omroep tot het terrein van de cultuur, dan kom je onmiddellijk tot de vraag of je daar hetzelfde principe moet toepassen.

'Nu ja: de vraag is dus alleen ontkennend te beantwoorden. Maar de volgende vraag: Maar hoe dan een tweede criterium moet worden ingevoerd, zal,

zie ik het goed, vanwege de historische konstellatie moeten wachten. Voorbeeld: als je eenmaal een Veronica in het omroepbestel hebt, kun je dan iets dat kwalitatief beter lijkt nog wel afwijzen? Dat zou alleen kunnen als alle zendinggemachtigden zich op een vergelijkbare wijze zouden moeten waarmaken. Dan zou hun licentie telkens kunnen worden bekeken aan de hand bijvoorbeeld van wat ze in een bepaald kwartaal hebben gepresteerd. Maar als je gaat vragen waar ik m'n normen voor zoiets vandaan haal, dan zit ik voorlopig volstrekt in de wildernis. Toen ik nog bij de NCRV zat, had ik mijn hoop op het vinden en hanteren van kwalitatieve eisen gewoon verloren. Nee, niet voor onze NCRV uiteraard, maar naar hanteerbare, houdbare, algemene akseptabele vergelijkbaarheid van de kwaliteiten'.

Wat ziet u wel voor de toekomst?

'Pijnlijke vraag. We hebben bij de NCRV een beleidsvoorbereidingsgroep. En die studeren natuurlijk hierop, ook wel in samenwerking met de KRO en de Vara. En 'gelegentlich' ook nog wel eens met anderen over 'hoe het zou kunnen'. Maar ik ben te veel jurist om te weten dat je iemand z'n verkregen rechten niet moet afpikken. Hoe motiveer je dat in een rechtsstaat? We zijn hier niet in Chili of in Rusland...'

Een patstelling?

'Ik vind het wel. Je zit hier met die hierboven nogal uitvoerig aangeduide smaakkwestie. Dingen die uiterst verwerpelijk zijn in theoretisch-kulturele zin worden door de massa gegeten en gedronken als hun dagelijkse voedsel'.

Naast de openheid zit ook samenwerking in de Omroepwet. Die samenwerking heeft z'n uitwerking gevonden in de oprichting van de NOS. Er is thans bij de NOS een groot facilitair apparaat. Is dat niet uit de hand gelopen?

'Nee, ik zie dat als volstrekt onvermijdelijk. Ons omroepbestel is alleen economisch denkbaar als je de tech-

niek in één hand houdt. Je kunt niet volstaan met samenwerking of zoiets. Alle gebouwen, alle apparatuur, alle auto's in één hand; alle faciliteiten-funktionarissen in één verband'.

Wat vindt u van de bestuurlijke samenwerking?

'Ik vind dat het NOS-bestuur nooit echt *bestuurlijk* heeft kunnen functioneren. Dat zit 'm hierin dat de regering praktisch alle belangrijke bevoegdheden aan zich gehouden heeft: toewijzing van zendtijd aan de NOS, financiën, enzovoort. Dan voed je iemand die van tijd tot tijd een biefstuk moet hebben of een schnitzel alsmaar met melk. De verantwoordelijkheden liggen verkeerd; het kind wordt zo nooit volwassen. Daar geeft het bestuur dan ook doorlopend blijk van. Zoals laatst (najaar 1977) over dat éne procent dat niet mocht worden toegevoegd aan de fondsen voor het nieuwe begrotingsjaar. Daar hebben ze zó dramatisch over gedaan! Zo overdreven! Maar daar had je nou eens een keer een onderwerp, waar tenminste wat over gezegd kon worden. Als de regering verstandig was,

dan zou aan dit gezelschap - dat echt wel de moeite waard is - de volle verantwoordelijkheid worden gegeven. Met af en toe wel eens een ingrijpen van de regering als het niet goed zou gaan. Dan zou er op den duur een echt *bestuur* ontstaan. Nu is er geen echt bestuur. Den Haag maakt de dienst uit, op elk gebied. Het is een dwaasheid om dit gezelschap bij elkaar te roepen voor een vergoeding van 4500 gulden per vrouw en per man per jaar, plus nog zittingsgeld. Bovendien zijn ze ten dele part-timers, terwijl alleen ds. Landsman blijkbaar al de stukken leest'.

'Samenwerking? Er is helemaal geen samenwerking. Er is - zie boven - in de programmeraden geen samenwerking tussen de omroepvertegenwoordigers en de vertegenwoordigers van de kulturele organisaties. De staf maakt de dienst uit. Dan kan ook moeilijk anders, want dat is bij de NCRV ook zo. Rengelink heeft het als lid van de Raad van Beheer belast met televisiezaken voor elkaar gekregen dat er een eigen staf kwam. Hij kon ook niet anders. Daar hebben wij weer schuld aan, aangezien de bereidheid van

een onderonsje met prof. S. J. Doorman in het NOS-bestuur

de omroepen om hun beste mensen ter beschikking te stellen vermoedelijk ook op een laag pitje heeft gestaan. Ik dacht eerst dat het oude systeem kon blijven. 'Keuze-programma's' dus. Ieder komt voor de dag met een aantal programma's en de NOS kan hieruit kiezen. Dan had je de programmamakers gedwongen met elkaar om de tafel te zitten en elkaars produkt te beoordelen. Juist dat zou vermoedelijk ook een bijdrage hebben kunnen leveren aan dat vreselijke punt waar we het straks over hadden: de kwaliteit. Maar de hoeveelheid zendtijd - dus de verplichtingen - van de NOS dwong tot een andere koers'.

Nu is het zo dat men die samenwerking maar heeft geïnstitutionaliseerd. Er is een aparte club gekomen.

'Dat zat er dik in. Voor de instelling van het journaal was natuurlijk een eigen staf nodig. Je kunt niet zeggen: laat de aktualiteitenrubrieken maar een paar mensen beschikbaar houden. Dat is niet om te doen. Ook mentaal en psychologisch niet'.

Het is toch moeilijk voor te stellen dat de omroepen hun beste programma's naar de NOS zouden schuiven om die een keuze te laten maken. Als de NCRV bijvoorbeeld een programma heeft waarin men zich helemaal gelegd heeft, 'De Kleine Waarheid' bijvoorbeeld, dan zal men dat toch niet aanbieden bij de NOS?

'Zo'n idee als 'keuze-programma's' moet je uitwerken. Er moeten uitvoeringsbepalingen worden bedacht. Maar ik zou het zeker hebben geprobeerd. Ingebracht door de NCRV, ingebracht door de AVRO. Dat zou er wel bij moeten. Dat zou ook de enige mogelijkheid zijn om kwaliteit ergens in te brengen. Die komt dan wel via een sluipteg naar binnen, maar die zou er gekomen zijn. Er was ook een streven mogelijk geweest naar een partieel keuze-programma van de NOS'.

In een interview heeft een NOS-bestuurslid eens geconstateerd dat er een kloof is tussen full time-bestuurders in de NOS en de bestuurders die vanuit de Kroon

en kulturele organisaties worden benoemd.

'Maar dat is toch geen wonder. Aan de ene kant mensen die gepokt en gemazeld zijn in de omroep. Daarnaast dan - om 't slechtste voorbeeld te noemen - een paar mensen die bijvoorbeeld in de eerste plaats krantenbelangen voorstaan en derhalve alleen hun mond opendoen als die belangen in de knel dreigen te raken. Ik zeg dat niet omdat kranten geen belangen behoren te hebben, maar bij de NOS moet het in de eerste plaats om de omroep gaan'.

Maar waar zit de fout? Komen die buitenleden uit de verkeerde hoek of zou het beter zijn als ze er full-time zouden zitten?

'Eigenlijk zijn de leden van de omroeporganisaties een uitermate ruime vertegenwoordiging van de Nederlandse kijkers en luisteraars. 'Afgevaardigden' van die omroeporganisaties kunnen wel beschouwd worden als representatief voor wat betreft meningen, oordelen, verlangens die positief of negatief zijn. Naast die 'afgevaardigden' een qua getal sterke club 'anderen' te zetten in een bestuur als dat van de NOS is volgens mij volstrekt onverdedigbaar. Wil men een paar gepokte en gemazelde sociaal-ekonomische en financieel-organisatorische organisatie-deskundigen erbij hebben voor de Raad van Beheer dan is dat natuurlijk best. Maar zo maar wat mensen bij elkaar plukken? Je doet ze wat aan!'.

mr. Harry van Doorn:

'Ik denk dat je je langzamerhand moet afvragen of het toch niet de hoogste tijd is om dit hele omroep-systeem tegen het licht te houden'.

'Had ik de tijd wel gehad, dan zou ik die tweede ontkoppeling niet ingeslikt hebben. Dan zou ik het tot en met in de Kamer hebben verdedigd. Ik zou het overigens waarschijnlijk hebben verloren, omdat de omroepen deze verzindelijking niet aandurven. Het is een niet eerlijke gang van zaken dat men een dikke, vette club kan zijn met veel zendtijd en middelen alleen omdat men het nou eenmaal presteert om een lekker blad te maken'.

Mr. Henri Willem van Doorn (geboren 1915) studeerde rechten in Leiden. In 1942 werd hij ambtenaar van het Openbaar Ministerie in Rotterdam. Als zodanig werd hij in 1945 belast met de leiding van de politieke opsporingsdienst in die stad. Kort daarop volgde zijn benoeming tot advocaat-fiscaal bij het Bijzonder Gerechtshof in Den Haag. Van 1951 tot 1956 was hij substituut-officier van Justitie bij de rechtbank in Rotterdam. In 1961 werd hij benoemd tot voorzitter van de KRO, en in 1969 tot vice-voorzitter van de NOS. Van 1956 tot 1966 was hij lid van de Tweede Kamer voor de KVP, van 1954 tot 1962 was hij voorzitter van deze partij. In 1968 trad hij uit de KVP, hij behoorde tot de oprichters van de PPR. Mr. Van Doorn was minister van CRM in het kabinet Den Uyl van 1973 tot 1977. Thans is hij voorzitter van het bestuur van het Nederlands Centrum Buitenlanders.

U hebt de pogingen meegemaakt om te komen tot een nationale en commerciële omroep?

'Ik heb die zaken allemaal meegemaakt en ik mag wel zeggen dat ik daarin heel actief ben geweest. Om bijvoorbeeld de onheilen van commerciële omroep en nationale omroep te weren. Wij zagen dat toen als onheilen.

De motie Baeten is gelanceerd om daarmee aan het toenmalige kabinet Marijnen duidelijk te maken dat er weinig enthousiasme was in de toen grootste fractie voor de commerciële toer. Ik heb zelf in eerste aanvang de gedachte gelanceerd: daar moesten we maar eens een motie over maken'.

In de wetenschap dat u daarmee in het kabinet grote politieke spanningen zou veroorzaken?

'Ik vind het eigenlijk heel vreemd om te zeggen dat over een dergelijke belangrijk gegeven geen kabinetskrisis zou mogen ontstaan. Een kabinetskrisis als toen is uitgebroken, vind ik een verantwoorde zaak als het een geheel verkeerde richting dreigt uit te gaan'.

Er zijn mensen die dit wel voorstelbaar vinden bij een stijgende conjunctuur, maar vinden dat dit bij de huidige economische problemen niet meer kan.

'Dat vind ik een verkeerde kijk op de zaak. Ik zou zeggen dat het het land siert dat men daarover nog een crisis aandurft. Als het een belangrijk gegeven is, dan moet je het er voor over hebben. Bij het opstellen van de motie heb ik destijds wel degelijk ingecalculereerd dat daaruit brokken konden voortkomen. En ik was er in de laatste dagen vóór de crisis stevig bij betrokken geweest om duidelijk te maken dat wij niet mochten wijken'.

Dat was natuurlijk niet niks. Marijnen was van de KVP en die kreeg nu van z'n eigen partij een motie aan de broek, die het einde van zijn kabinet betekende...

'Ja, maar dan had die goeie Marijnen - die een uitstekende man was - in dit

belangrijke geval maar moeten bevorderen dat de heren Veldkamp en Scholten een toentje lager zouden zingen over de commerciële omroep. Maar dat deed hij niet. En ik vond dat anderen dat dan duidelijk moesten maken'.

Wanneer bent u voor het eerst met de omroep in aanraking gekomen? Wist u toen u in de KVP-fractie zat al het een en ander van de omroep?

'Nee, ik was in de Kamer geen omroep-expert of een halve. U weet: tegenwoordig noemt iedereen, die het woord voert over het omroepbeleid, zich omroep-expert.

Toen ik nog bij de KVP zat, ben ik met die omroepzaken wel in aanraking geweest. Naast het Kamerlidmaatschap was ik voorzitter van deze partij. Ik had belangstelling voor het omroepwezen, omdat ik belangstelling had voor de vraag hoe dingen over zouden komen die de KVP had gedaan respectievelijk voornemens was te doen. Het medium was belangrijk voor de verkoop. Ik moest daar aandacht voor hebben en had dat ook.

In de tweede plaats - dat had veel te maken met mijn voorzitterschap - wilde Jan Peters, die destijds de omroepzaken deed in de fractie, nu en dan een paar fractieleden over zijn zaken informeren. En hij vond het nuttig als de voorzitter van zijn partij wist hoe belangrijk de omroepproblematiek was. Hoe belangrijk het was dat er, wat het omroepbestel betrof, een goede richting zou worden gekozen'.

'Ik heb in die tijd nooit specifiek het woord gevoerd over omroepzaken. Dat deed Jan Peters en later Fons Baeten. Toen ik KRO-voorzitter werd, was ik natuurlijk nog sterker er op gebrand dat de omroepzaken in een goede richting gingen. Ik heb me toen - zij het binnen de KVP-fractie - behoorlijk gewerd als er omroepvraagstukken aan de orde waren. Maar ben toen niet omdat ik KRO-voorzitter was bij de omroepdebatten gaan optreden'.

In die tijd werd de commerciële omroep gezien als een regelrechte bedreiging van het bestel. Vindt u die visie nog steeds juist?

'Ik vond dat men toen volkomen terecht heeft gezegd: die richting moet het niet op. Het ging toen niet alleen tegen de gedachte van een commerciële omroep, maar ook tegen de gedachte van het eenheidsmenu dat door één organisatie zou worden gemaakt'.

'Ik zou nu nog geen voorstander zijn van een nationale omroep. Ik vind dat er een duidelijke diversiteit moet zijn en van 'countervailing powers' in het omroep-wezen'.

U behoorde in die tijd niet tot de zgn. progressieve partijen. Maar de PvdA bijvoorbeeld werd bijna doormidden gedeeld door de gedachte aan een nationale omroep. En als je naar het departement keek, dan waren daar de ambtenaren in meerderheid voor de nationale omroep. U kwalificeert dat als een eenheidsmenu?

'Ja. En er waren inderdaad ambtenaren die furieus geprobeerd hebben om dat voor elkaar te krijgen'.

Veel mensen die voor een nationale omroep zijn komen aan met het BBC-model. Dat is op zichzelf natuurlijk geen eenheidsmenu.

'Nee, maar dat is een andere zaak. De BBC maakt een soort non-kommercieel nationaal programma, maar daarnaast staat de zogenaamde onafhankelijke commerciële omroep. Daar heb je dus toch die countervailing-situatie enigszins al ingebakken'.

'Ik vind dat er meer dan één omroep moet zijn. Of het nou wel zo gunstig is om te zeggen: we hebben een kanaal voor de commerciële en een kanaal voor de niet-kommerciële... ik zou toch betwijfelen of dat goed zou zijn. Ik denk dat in Engeland niet in de volledige zin, in de zin dan zoals hier door een aantal mensen wordt bepleit, gesproken kan worden van een nationale omroep.

Daarbij komt dan nog dat de Engelse kijker en luisteraar nu eenmaal niet dezelfde is als de Nederlandse. Ik vind in dit land het gevaar te groot dat je geen nationale omroep zou hebben, maar een grootste gemene deler-omroep. In Engeland is de volksaard zo anders dat dat gevaar daar minder groot is. Ik zeg het genuanceerd, want ook daar is nog al eens ruzie geweest over de inhoud van het BBC-programma. De ekstra dreiging van een nationale omroep is dat het dichter tegen een staatsomroep aankomt. En dan wordt het een affaire zoals in België, waar ze er om beurten een mannetje in mogen zetten'.

Er wordt wel eens gezegd: het zullen-bestel is niet per definitie een pluriform bestel. Het betekent alleen dat bepaalde groepen die ook elders de eerste viool spelen óók in de omroep hun vooruitgeschoven post hebben. Machtscentra dus die er ook nog een omroep bij hebben?

'Het partijstelsel heeft ook iets van verzuiling. Waar het mij om gaat is dat het een cultureel onding zou zijn te denken aan een éénheidsmenu. Aan een instantie die alle zendtijd heeft en als een groot apparaat uiteraard vrij straf georganiseerd is. En waarin van de programmatische ruimte voor mensen misschien ook niet zoveel terecht kan komen, omdat immers die ene organisatie van ons allemaal is en van de regering en van de hele Tweede Kamer, want zo zullen de mensen dat dan gauw gaan opvatten. Reeds daarom zal men aan programma-medewerkers niet de wenselijke ruimte geven en dat betekent dat er een veel te benauwde programmering zal komen. In dit land zal het gauw op het volgende neerkomen: we moeten een bestuur hebben waarin ieder clubje, ieder zuiltje, ieder minderheidje en vooral de grote groepen hun portie hebben. Dat worden dan zware discussies binnen zo'n bestuur en binnen allerlei raden over de vraag of dit er wel en dat er niet in moet. Dat betekent dat men knippen gaat en dat heeft dan weer een preventieve werking voor wat daarna wordt geprogrammeerd.

Dat bedoel ik dan met het gevaar dat er uiteindelijk een grootste gemene deler-programmering uit zou komen. Want zo zijn wij in dit land. In dit land van dominees en pastoors en andere ijveraars zal het vrees ik zo gaan. En dat lijkt me voor een cultuur-medium als de omroep een moeilijke zaak'.

Hoe verliep destijds het contact tussen de Federatie-omroepen en de fracties in Den Haag?

'In die Federatie - toen nog vier omroepen - had elke club zo z'n bijzondere verbindingen en soms zocht je ook als Federatie contact met het geheel van de Kamer of met drie, vier partijen. Maar het was dikwijls zo dat als men bij de NCRV benauwd was over een bepaalde ontwikkeling of dat men iets wilde bereiken, men dan wel contact wist te zoeken met de CHU- dan wel de AR-fractie. Dat gold voor de anderen ook'.

Trad de Federatie in de regel op als een eenheid naar de fracties toe?

'Dat was niet altijd een volstrekte eenheid. Je probeerde natuurlijk binnen de muren van de Federatie de zaak goed door te praten. Maar wanneer dat niet lukte of de zaak zeer genuanceerd lag, ging iedereen z'n eigen gang'.

Na de strijd om de nota Scholten/Veldkamp werd de Omroepwet beschouwd als een overwinning voor de oude omroepen. Die sfeer heerste er. De omroepen hadden hun positie bedreigd gezien, maar het onheil woei over...

'Als het zo wordt voorgesteld, lijkt het of zij die strijd gestreden hebben in verband met hun eigen belang. Dat vind ik niet de aardigste manier van uitleggen. Het was, denk ik, positiever. Men vond het maatschappelijk en geestelijk van groot gewicht dat wij een aantal omroepen zouden houden die vanuit bepaalde uitgangspunten programma's bij de mensen zouden brengen. Dat is mijn motief geweest om die strijd te strijden. Het mag nooit je eerste ideaal zijn om te zeggen: wij hebben nou een A-omroep en

die zal ook z'n levensdagen een A-omroep moeten blijven'.

'Ik vond het toen wel degelijk van groot belang dat we de kommerce buiten de deur hielden en dat we ook niet de nationale toer opgingen. Als grotere omroepen hebben wij inderdaad met recht kunnen zeggen: die strijd hebben wij gewonnen. Maar het was natuurlijk wel de vraag hoe de ontwikkelingen verder zouden zijn en hoe lang wat in de Omroepwet was vastgezet kon beklijven en hoe lang dit systeem het beste zou zijn'.

'Ik wil overigens best zeggen wat ik er nu eigenlijk van vind. Ik zeg dat met enige schroom, want ik ben er de afgelopen jaren niet zo dagelijks mee bezig geweest'.

'Ik denk dat je je langzamerhand moet afvragen of het toch niet de hoogste tijd is om dit hele systeem van nu nog eens tegen het licht te houden. Daarvoor heb ik twee gronden van zeer onderscheiden aard. In de eerste plaats zijn er een aantal ontwikkelingen van technologische aard die een andere situatie zullen scheppen. En in de tweede plaats - en dat zeg ik toch wel een beetje met verdriet - vraag ik mij af of de zendgemachtigden van nu dat goede omroepbestel zó hanteren, dat er ook die positieve dingen uitkomen die wij ermee beoogd hebben'.

'Om concreter te zijn: sedert mijn aftreden als minister heb ik uiteraard wat meer vrije tijd en op het ogenblik kijk en luister ik nogal eens. Nu vind ik dat er in de programma's van de verschillende omroepen zoveel onverplichtend volksvoedsel zit, dat zo weinig te maken heeft met de inspiratie en de uitgangspunten waarvoor zij zich hebben ingezet. Tenzij ze natuurlijk juist zo'n uitgangspunt hebben! Dan vind ik dat volstrekt begrijpelijk en vind ik direkt verwijt niet op z'n plaats. Bij de TROS, die nooit zo duur heeft gedaan over haar eigen schone doelstellingen, mag je niet meteen beginnen te mopperen. Maar wanneer ik daarmee vergelijk wat de omroepen die sinds jaar en dag een grote mond hebben opgezet over het bestaan van omroepen met een profiel, in hun programma's brengen, dan ben ik daar niet verrukt over'.

'Misschien is het omdat ze allemaal in toenemende mate benauwd zijn geworden dat ze onder het getalskriterium komen te zitten. Als dat het verweer is, vind ik dat niet zo'n sterk verweer. Ik ben niet onder de indruk van de wijze waarop men probeert de mogelijkheden van dit toch goede omroepbestel te gebruiken. Als dat een optimale aanpak moet zijn van het doorgeven van informatie, van het laten zien van de grote vragen die er in de wereld en ook nog in dit land aan de orde zijn, dan ben ik niet verrukt'.

'Als ik zou nagaan wie er het laatste half jaar goed heeft geprogrammeerd om duidelijk te maken hoe omgesprongen wordt met de minst weerbaren in dit land door de aanpak die bijvoorbeeld de regering kiest, als ik zie hoe de omroepen daarmee bezig durven te zijn, dan lees ik dat 'durven' wel tussen aanhalingstekens. Dan zeg ik: daar had u toch een prachtig thema om te laten zien wie u bent! En om te laten zien waar u vindt dat u moet staan en om er voor te pleiten dat die minst weerbaren niet gepakt, maar geholpen worden'.

'Als ik zie wat er geprogrammeerd is over de kerkelijke affaires, dan moet ik het zo ongeveer hebben van een goed

preekje op zondagmorgen uit Amersfoort van het Omroepbestel. En als ik dan zie hoe wel eens een monseigneur Gijzen en een kardinaal Willebrands worden opgevoerd - ik heb het nu maar even over m'n eigen nest -, hoe uitermate voorzichtig er geopereerd wordt en er dus veel minder wordt verhelderd dan mogelijk zou zijn, dan zeg ik: maar waarmee toont u nou dat u dit omroepbestel gebruikt voor die dingen waarvoor het gebruikt kan worden? Ik zeg niet dat de Vara en de KRO en de NCRV, dat dat allemaal na mijn tijd niks meer is, maar ik vind wat men doet niet om over naar huis te schrijven'.

Een beetje verraad aan de oude principes?

'Ik wil het woord verraad niet gebruiken. Maar ik vind het op de gemakkelijke toer. Het is niet zo dat men de grote vraagstukken en de grote vragen met enige moed aan de orde durft te stellen. En in de mate waarin dat minder gebeurt, in de mate waarin men geen kleur durft te brengen in die dingen waar het er in gebracht moet worden om verheldering te krijgen, in die mate is natuurlijk zo'n bijzonder systeem als het Nederlandse minder gerechtvaardigd. En dan lijkt het tijd om toch weer eens te gaan wegen tussen dit systeem en een ander, dat niet alleen nadelen heeft maar ook voordelen. Bijvoorbeeld een systeem met twee of drie grote organisaties. Maar dan niet volgens het getalskriterium'.

'Je zou zeggen dat het IKON makkelijk uitzenden heeft, want die behoeven geen leden naar de ogen te kijken. Maar ze hebben wel alle gedonder naar hun achterland, de kerken, om zich te verantwoorden over wat ze nou weer hebben uitgehaald. Als ik dan naar zo'n programmering kijk ... nou, daar durft men nog wel eens wat te doen! Als ik zie wat de gewone zendgemachtigden allemaal van het maatschappelijke en politieke laat liggen, ga ik me afvragen waarom we ooit zo ons best hebben gedaan om zo'n principieel omroepbestel op te zetten'.

Als we bij de Medianota terechtkomen: de gedachte van u was dat in de Omroepwet een aantal goede dingen zijn vastgelegd, maar dat er een paar onverhoedse ontwikkelingen zijn gekomen waardoor het niet zo gelopen is als het zou moeten. U hebt een paar maatregelen genomen om de omroepen die werkelijk maatschappelijke groepen vertegenwoordigen en een bepaald geluid laten horen, om die weer aan de bak te laten komen. Betekent dit dat u vindt dat het moeilijker is geworden om hier en daar via bijstellingen er voor te zorgen dat de oude organisaties hun geluid kunnen laten horen? Omdat die organisaties niet meer de interne veerkracht hebben om inderdaad met een eigen geluid te komen?

'Ik moet vooropstellen dat ik als minister niet bezig ben geweest met de vraag hoe ik bepaalde omroeporganisaties er beter voor kon zetten. In de Medianota en ook in de wetsontwerpen die ik daarna gemaakt heb, ging het om de vraag: wat zit er fout in de tijd waarin we nu zitten. Ik kwam tot de konstatering dat er een korrumperen was van openheid naar versplintering, omdat iedereen maar binnen kon komen als ze maar zoveel leden hadden. Ik dacht: het moet duidelijk zijn dat de nieuwen die zich melden iets anders moeten bieden, want anders krijgen we heel veel van die kleine clubs'.

'En verder heb ik geredeneerd: wat mij ongezond lijkt, wat een vervalsing is, dat is die lidworderij die geen echte lidworderij is. (De zgn. 'tweede' ont koppeling tussen het lidmaatschap van een omroep en een abonnement op het programmablade. Red.) Ik ben daarmee aan de gang gegaan en dat is in een wetsontwerp verwerkt'.

'En als het zo is dat een sanering in de zin van die tweede ont koppeling niet mag, omdat men meent zonder die vervalsing de zaak niet op krachten te kunnen houden, dan is dat een slechte toestand. Dat vind ik dat we ons moeten afvragen of we toch maar niet een nieuwe uitvinding moeten doen. Alleen als u mij vraagt welke nieuwe uitvinding

er dan zou moeten komen, dan zit ik met de mond vol tanden'.

'Het is nodig dat dit systeem, dat op zich een goed systeem is, beter wordt gebruikt en dat men verbeteringen durft toe te laten. En als dat er niet inzit, zou eens moeten worden bekeken of we niet naar een ander systeem moeten. Waarbij dan waarschijnlijk het kernvraagpunt de kwestie van het getalskriterium is, omdat bij andere systemen misschien een aantal nadelen niet zo aanwezig zal zijn als nu klaarblijkelijk het geval is. Die vrees voor ledenverlies die de programmering zo slapperig maakt, het erin willen houden van de vervalsing via die omroepbladen. Het is toch voor iedereen duidelijk dat door een *move* van de kant van de geprofileerde omroepen een deel van de Kamer het heeft laten afweten. En de huidige minister heeft geredeneerd: dat zit er dus kennelijk niet in. Een poging tot sanering is daarmee komen te vervallen'.

'Mijn termijn liep af en ik had tijdens mijn ambtsperiode al vrij gauw laten weten dat ik het voor een keer aardig vond, maar dat nu een ander het maar moest doen. Maar had ik de tijd wel gehad, dan zou ik die tweede ont koppeling niet ingeslikt hebben. Dan zou ik het tot en met in de Kamer hebben verdedigd. Ik zou het overigens waarschijnlijk verloren hebben, omdat de omroepen deze verzindelijking niet aandurven. Het is een niet eerlijke gang van zaken dat men een dikke, vette club kan zijn met dus veel zendtijd en veel middelen alleen omdat men het nou eenmaal presteert om een lekker blad te maken'.

De geprofileerde organisaties hebben feitelijk de door u uitgeworpen reddingsboei afgewezen. Is dat uw teleurstelling?

'Het was natuurlijk niet mijn uitgangspunt om voor die vier (want de VPRO mag je er gerust ook bijtellen) iets gunstigs te vinden, waardoor de anderen wat zouden terugzakken. Ik vond dat ik in die functie volstrekt onbevangen moest opereren. Mijn enige doelstelling was het algemeen belang te bevorderen. Ik heb voor mijzelf geredeneerd dat het ontwerpen van een

nieuw omroepsysteem er niet in zat. Daarom heb ik geprobeerd een paar haalbare verbeteringen aan te brengen. En dat is voor een deel wel gelukt. Maar dat zeer wezenlijke andere punt is gewoon uit angst en vanwege korte baanopvattingen niet doorgegaan'.

Is het korte baan? Velen zeggen dat het omroepbestel berust op sympathieke gedachten, maar niet meer aansluiten op de manier waarop mensen thans dit medium gebruiken. Velen zijn lid van de PvdA en het NVV en hebben bijvoorbeeld TROS-kompas in huis.

'Ik constateer alleen, anders dan ik een aantal jaren geleden meende te kunnen zeggen, dat men een aantal mogelijkheden om het goed te doen niet heeft gepakt. Men heeft zelfs een aantal van de politiek uit beproefde saneringen niet eens aangedurfd. En dat vind ik korte baanwerk. Ik denk dat het net zo gaat als met bijvoorbeeld de gekleurde zender. Men vecht er jarenlang tegen en op een keer komt het toch omdat tenslotte iedereen wel inziet dat het verstandig is. En dat het met name om de konsument gaat en dat die dingen niet gebracht kunnen worden in functie van het belang van de omroeporganisaties'.

Een van de omroepbestuurders heeft gezegd: we erkennen die zorg van Van Doorn wel om de pluriformiteit, maar hij heeft ons eigenlijk verraden op het moment dat hij Veronica toeliet. Dat was het ogenblik geweest om dat wegen uit de Omroepwet eens ten volle toe te passen.

'Die omroepvoorzitter heeft het niet goed begrepen. Ik heb tot twee maal toe 'nee' gezegd tegen Veronica. Men voldeed niet aan de criteria van de Omroepwet. Maar toen men daaraan wel voldeed, kon ik volgens het toen nog geldende omroepsysteem niet zeggen: Veronica lijkt mij geen aanwinst'.

Maar die Omroepwet voorzag toch al in de tweesporigheid van wegen en meten? Beide elementen zaten er toch in?

'Juristen van het ministerie hebben toen heel duidelijk vastgesteld dat wij niet op die andere grond konden afhaken. Dan kun je met de wet in de hand niet zeggen: Veronica heeft niks met cultuur te maken. Die uitspraak zult u van mij niet horen. Ik vond toen dat wij Veronica niet konden en mochten weren'.

Intussen betekent dat wel dat de commerciële gegadigden die 10 jaar geleden tegen het bestel aanschopten, te weten de REM en Veronica, dat die intussen binnen dat bestel zijn gekomen. Die hebben zich binnen Hilversum nu een konkurrentiepositie kunnen verschaffen. Dat is in feite een ondermijning van het beginsel van het bestel...

'Ik denk niet dat ze daar ernstig misbruik maken van de commerciële mogelijkheden. Dat doen ze, als ik het wel heb, niet in zo schandelijke mate méér dan de verschillende anderen dat het daarom duidelijk is dat ze een kwaad zijn nu ze binnen de omroep opereren. Ze hebben zich tenslotte onderworpen aan de spelregels van de Omroepwet. Dan moet er nu erkend worden dat ze een zendmachtiging hebben gekregen en programma's kunnen maken en je moet alleen hopen dat ze ook iets aan die kulturele en edukatieve taak doen. En daar kun je misschien af en toe een vraagteken bij zetten'.

Maar door de komst van de TROS en Veronica zijn de omroepen toch meer in een konkurrentiepositie ten opzichte van elkaar gekomen. De KRO heeft bijvoorbeeld ontdekt dat een deel van de vroegere vaste aanhang thans TROS-kompas leest...

'Als het zo is dat het getalskriterium er de oorzaak van is dat de NCRV nog maar heel bescheiden wat aan de christelijke boodschap kan doen en de KRO met vele afleveringen van 'Centennial' moet komen om te bereiken dat men niet al te veel naar beneden duvelt, dan vind ik dat we inderdaad met elkaar om de tafel moeten zitten om te bekijken of we een andere uitvinding zullen doen. Waar blijven de goede dingen die toch jaar en dag mogelijk zijn geweest? Ik vind ze

wegzakken vanuit het oogpunt van de eigen principiële uitgangspunten'.

Wat vindt u van de ontwikkeling van de NOS? De NOS staat volgens de Omroepwet voor samenwerking. Terugkijkende, wat is daar van terecht gekomen?

'Als de NOS klaarkomt met het ingezette program van het bijslijpen van de organisatie, dan vind ik dat die NOS toch op het punt van de samenwerking veel nuttig werk doet. Klaarblijkelijk is er een goed bestuur met een goede voorzitter. Goede keuze...'

Er zijn omroepbestuurders die vinden dat er eigenlijk geen Kroon- en kulturele leden in het NOS-bestuur zouden moeten zitten. Ze vinden dat die mensen er te weinig verstand van hebben.

'Ik vind dat de omroepleden toch altijd nog een reuze voorsprong hebben, omdat ze er veel meer in zitten. Ik vind dat, ook al is dat een zeer groot deel van het

Nederlandse volk lid van een omroep, er toch voor 50% een zeggenschap moet zijn van anderen die er ingebracht wordt via kulturele organisaties en Kroonbenoemingen. Dat vind ik niet een fout systeem. Dat kan zeker evenwicht aanbrengen dat maatschappelijk gezien wel gewenst is. Ik vind wel dat je een andere vraag over de NOS zou moeten stellen. Namelijk deze: Als de ontwikkeling doorgaat dat er nog meer zendtijd komt, moet je dan komen tot een vermeerderen van NOS-zendtijd voor het eigen programma? Of is er reden om te zeggen: nu is er voldoende zendtijd, laten we die maar grotendeels uitdelen als omroepzendtijdversterking onder de gewone zendgemachtigden? Dat zijn wel vragen die nog aan de orde zouden moeten komen'.

Wanneer je thans naar de programma's kijkt, valt het op dat de NOS soms programma's brengt die door anderen niet worden gebracht en dat zou juist een reden kunnen zijn op de NOS-zendtijd juist niet te beknibbelen.

als minister van CRM met oud-kollega Kloos

'De NOS heeft daarbij natuurlijk het voordeel: geen gedonder met leden. Maar daar zijn we dus niet over uitgepraat, daar komen we nu niet uit. Welke keuze je zou moeten doen? Ik geef toe: toen ik destijds die nota schreef heb ik gezegd dat er geen reden was de NOS-zendtijd steeds te doen groeien. Maar ik geef ook toe dat er intussen programmatisch een verdere ontwikkeling is geweest, die je op dat punt wel tot zekere vragen zou kunnen brengen'.

Toen de Omroepwet er kwam, is er gezegd dat de invloed van de overheid zo groot was via de nieuwe Omroepwet. U bent nu minister geweest: hebt u het idee dat die invloed inderdaad zo groot is als toen werd gesteld?

'Nee, maar ik vind dat het wel een zaak is om steeds waakzaam over te zijn. Want het is wel van twee dingen afhankelijk. Van de vraag of er een minister zit die het goede inzicht heeft dat -ie, zeker voor wat het programma-tische betreft, eigenlijk z'n mond moet houden. En in de tweede plaats dat niettemin de omroep iedere keer, waar ook maar de schijn zou kunnen ontstaan dat de overheid te veel naar zich toe wil halen, op de trom slaat en tegen de minister zegt: kalm aan, moet dat nou allemaal, kunt u het niet aan ons overlaten?'

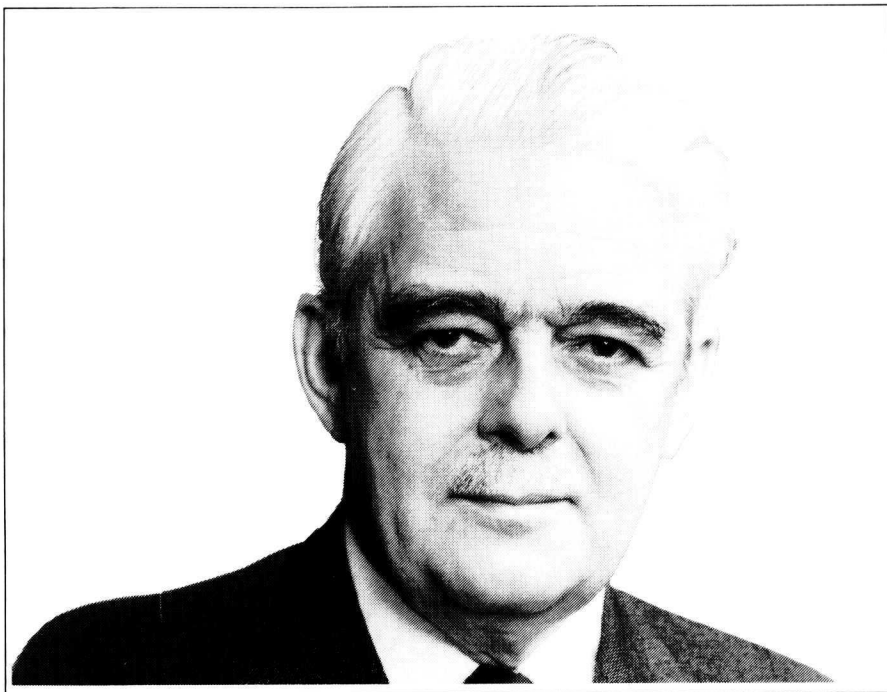
De indruk bestaat dat de macht van de minister op financieel gebied erg groot is, maar naar het programmatische toe heeft de minister ontzettend weinig middelen. Als een omroeporganisatie programma's van alle soorten maakt en de zaak goed doseert, dan zit je goed wat de Omroepwet betreft en dan kan de minister er niks meer van zeggen.

'Ik geef toe dat de Omroepwet waarin de omroepen worden verplicht tot een volledig programma zodanig is dat dat voor een minister niet makkelijk is beet te grijpen. Maar de andere zijde van de medaille is dat de minister vrij veel invloed heeft via het goedkeuringsrecht van de begroting en dus op die manier indirect wel een beetje die omroep zit mee te regeren. Dat lijkt mij moeilijk

anders mogelijk. Want u werkt, of u dat nou leuk vindt of niet, tenslotte toch in feite met algemene middelen'.

Er zijn omroepen die nogal vlak programmeren. Als je bedenkt dat wij dit allemaal betalen en je ziet dan dat een minister, die de goede wil had om wat te doen, ook maar weinig kan beginnen, moet je zeggen dat de mogelijkheden van de minister maar klein zijn?

'U kunt het grootste gelijk van de wereld hebben; als u maar geen gelijk krijgt. Want het gaat hier over precies dezelfde zaken als bij de kranten en ik zou het een onheil vinden wanneer een overheid daar inhoudelijk wat over te zeggen krijgt. Veel erger kwaad is het als zo'n minister, die toch een politieke vrouw of man is, eigenlijk zou kunnen zeggen: dat brengen we in onze kranten, dat brengen we op onze radio, op onze televisie'.

mr. Molly Geertsema:

'Ik ben veel gelukkiger met het toetreden van de EO dan van de TROS'.

'Op het ogenblik zou ik over de omroep hetzelfde standpunt willen innemen als de CPN sinds jaar en dag over de monarchie. We zijn er tegen, maar er zijn op dit moment belangrijker zaken in de wereld en laten we nou niet iets wat minder belangrijk is tot een hoofdpunt verheffen. Naarmate dat vijftal omroeporganisaties zich heeft uitgebreid, is de mogelijkheid om onze gedachten te verwezenlijken steeds geringer geworden'.

Mr. Willem Jacob Geertsema (geboren 1918) studeerde rechten in Leiden. Van 1947 tot 1953 was hij repetitor in het burgerlijk recht. Vanaf 1950 was hij tevens lid van de Leidse gemeenteraad. In 1955 werd hij benoemd tot burgemeester van het Groningse Warffum, in 1957 werd hij afdelingshoofd bij het ministerie van Binnenlandse Zaken en in 1961 werd hij opnieuw burgemeester, ditmaal van Wassenaar.

Van juli 1971 tot mei 1973 was hij minister van Binnenlandse Zaken in het kabinet Biesheuvel. Driemaal was hij lid van de Tweede Kamer voor de VVD; tweemaal was hij de fractievoorzitter van deze partij. Op 5 november 1973 werd mr. Geertsema benoemd tot Kommissaris der Koningin in de provincie Gelderland.

Mr. Geertsema bekleedt een groot aantal bestuursfuncties, waaronder het voorzitterschap van het Koningin Juliana-fonds, bestuurslid van de Stichting Socutera, bestuurslid van de Stichting Olympische Spelen voor Gehandicapten 1980 en bestuurslid van Radio Nederland Wereldomroep.

Toen het plan Vrolijk aan de orde kwam, stond de VVD buiten de regering...

'Wij waren bij de kabinetsformatie duidelijk uit de boot gevallen. En daar speelde de omroepzaak een heel belangrijke rol in. Ik heb daarover zelf gesprekken gevoerd met de informateur Schmelzer. Maar de richting die de andere partijen uit wilden, was voor de VVD niet aanvaardbaar. Daarbij kwam dat wij in onze verkiezingscampagne sterk op die omroepzaken de aandacht hadden gevestigd. En wij vonden dat wij op dat punt niet plotseling een andere koers konden varen. Dan hadden de kiezers ons van bedrog kunnen beschuldigen'.

Wat werd in die verkiezingscampagne het duidelijkst benadrukt?

'De oplossing die de andere partijen wilden, maakte naar onze mening van het omroepwezen vrijwel een closed shop. Dat hele sterke benadrukken van het getalskriterium, het willen tegengaan van de verbrokkeling... Op zichzelf waren wij niet tegen het laatste, maar we zagen niet aankomen dat er voor andere geluiden nog veel plaats zou zijn in de ether. Dat was eigenlijk het voornaamste punt. Verder hadden we nog enigszins andere opvattingen over de gevaren van de commercialiteit, maar dat was op dat moment toch niet het grootste struikelblok'.

Hoe lagen de kaarten van de VVD-bewindslieden bij de val van het kabinet Marijnen over de omroepkwestie?

'De liberale bewindslieden zaten in een geïsoleerde positie. Er was een duidelijke blokvorming: enerzijds de VVD-ministers, anderzijds de rest van het kabinet. Maar als ik naderhand weer op terugkijk, is het toch een zeer typerende zaak geweest. Het heeft me aan het denken gezet, ook over andere zaken in de politiek. Op dat moment namelijk was het voor de VVD absoluut onmogelijk een andere koers te varen dan de liberale ministers tijdens de breuk gevaren hadden. Als we van de omroepkwestie geen breekpunt hadden

gemaakt, zou de partij dat nooit hebben geaccepteerd.

Maar toen vervolgens het kabinet Cals uit de bus kwam, hoorde je onmiddellijk in de partij andere geluiden. 'Als we geweten hadden dat dit het gevolg ervan zou zijn, dan...' Zo'n partij is dan al heel gauw vergeten, dat ze je destijds niet de ruimte hebben gegeven om iets anders te doen. Los van dit onderwerp is dat voor mij altijd typerend geweest, hoe snel de mening in een partij kan omslaan. Maar toen na betrekkelijk korte tijd het kabinet Cals was verdwenen, zei iedereen dat het eigenlijk zo toch maar heel goed was geweest. Een fractie voert gelukkig een konsistenter beleid, maar een partij, zo'n achterban, kan nogal wat op en neer golven'.

Als vanuit de dagelijkse politiek een bepaalde oplossing wordt voorgesteld, is men erg snel in het herinneren aan de principes. Maar op het moment dat het ingrijpende consequenties heeft...

'... dan zegt men: was het nou wel nodig geweest om op die principes zo te hameren. Persoonlijk heb ik daar in die periode geen moeite mee gehad. Ik ben geneigd nogal vrij rechtlijnig te denken als het om principes gaat. Je moet heel grondig overwegen of in een bepaald tijdsbestek iets een uitvloeisel is van de liberale beginselen. Dat moet je niet lichtvaardig doen. Maar als je er eenmaal toe hebt besloten, moet je verder ook niet marchanderen'.

Het was voor de liberalen toch wel vechten tegen de bierkaai. De socialisten en de konfessionelen waren zo verbonden met het bestel dat het ondenkbaar was dat ze daarvan afstand zouden doen.

'Dat mag je niet hinderen als je vindt dat iets tot de liberale beginselen behoort. Dan moet je zeggen: we vallen nou eenmaal uit de boot, maar we kunnen toch niet anders handelen'.

In uw kringen zal sterk het idee geleefd hebben dat het bestel z'n tijd wel had gehad. Hoewel het in de politieke verhoudingen niet zichtbaar was.

'Wij hadden het gevoel - dat heb ik trouwens nog - dat het een heel duidelijke hardnekkigheid vertoonde. Wat is er nou wezenlijk veranderd? Er is een enkele omroeporganisatie bijgekomen. Maar je kunt niet zeggen dat het bestel in al die jaren wezenlijk is veranderd'.

De VVD zei toen: de openheid wordt niet gehonoreerd. Zo langzamerhand krijg je toch het idee dat die openheid toch veel meer is gebleken dan toen werd gedacht. Vindt u achteraf niet dat de openheid die toen werd bepleit, er toch is gekomen?

'Nee. Wij hadden de opvatting dat het veel beter zou zijn wanneer er een totaal nieuw omroepbestel kwam. Eenvoudigheidshalve zeg ik maar volgens het BBC-model. Maar we waren realist genoeg om te erkennen dat er op dat moment vijf omroepverenigingen waren en dat het op grond van verkregen rechten niet aanging om te zeggen: daar halen we een streep door. Maar probeer dan daarnaast - omdat toen een aantal geluiden volstrekt niet aan de bak kwamen - een soort gezamenlijk programma op BBC-basis tot stand te brengen. Opdat er dan langs die weg openheid komt en er andere geluiden tot de ether toegelaten worden. Dat stond toen niet in de nota Vrolijk. Alleen die beroemde ontmoeting die NTS en NRU moesten realiseren, maar daarin was mijn fiducia niet zo groot. Het zou dus alleen moeten komen van anderen die er dan nog via het getalskriterium bij zouden moeten komen. Dat sprak mij bepaald niet aan. Ook heden ten dage ben ik daar nog altijd geen voorstander van, hoewel langzamerhand in liberale kring hier en daar de geluiden wel sterker worden om tot een liberale omroep te komen'.

Nog steeds?

'Ik dacht niet dat het al ter ziele was. Destijds heb ik het verzoek gekregen of ik mijn handtekening voor een soort aanbevelingscomité wilde zetten. Dat heb ik pertinent geweigerd, omdat ik tegen de verzuiling in de omroep ben.

En dan moet je niet op een moment dat dit je te stude komt zeggen: nu gaan we zelf gebruik maken van een methode die we verkeerd vinden. Ik zou nog altijd graag zien dat er een soort gezamenlijkheid was waarin, naar evenredigheid, ook het liberale geluid een kans zou krijgen'.

Er zijn mensen die indertijd zeer tegen dat ontwerp waren, omdat zij de wet een besteding vonden van de oude zuilen. Nu de openheid een onderminning en verzwakking van de zuilen heeft gebracht door de komst van de TROS en de VOO en dit een interne concurrentie heeft veroorzaakt, zijn ze heel wat tevredener geworden.

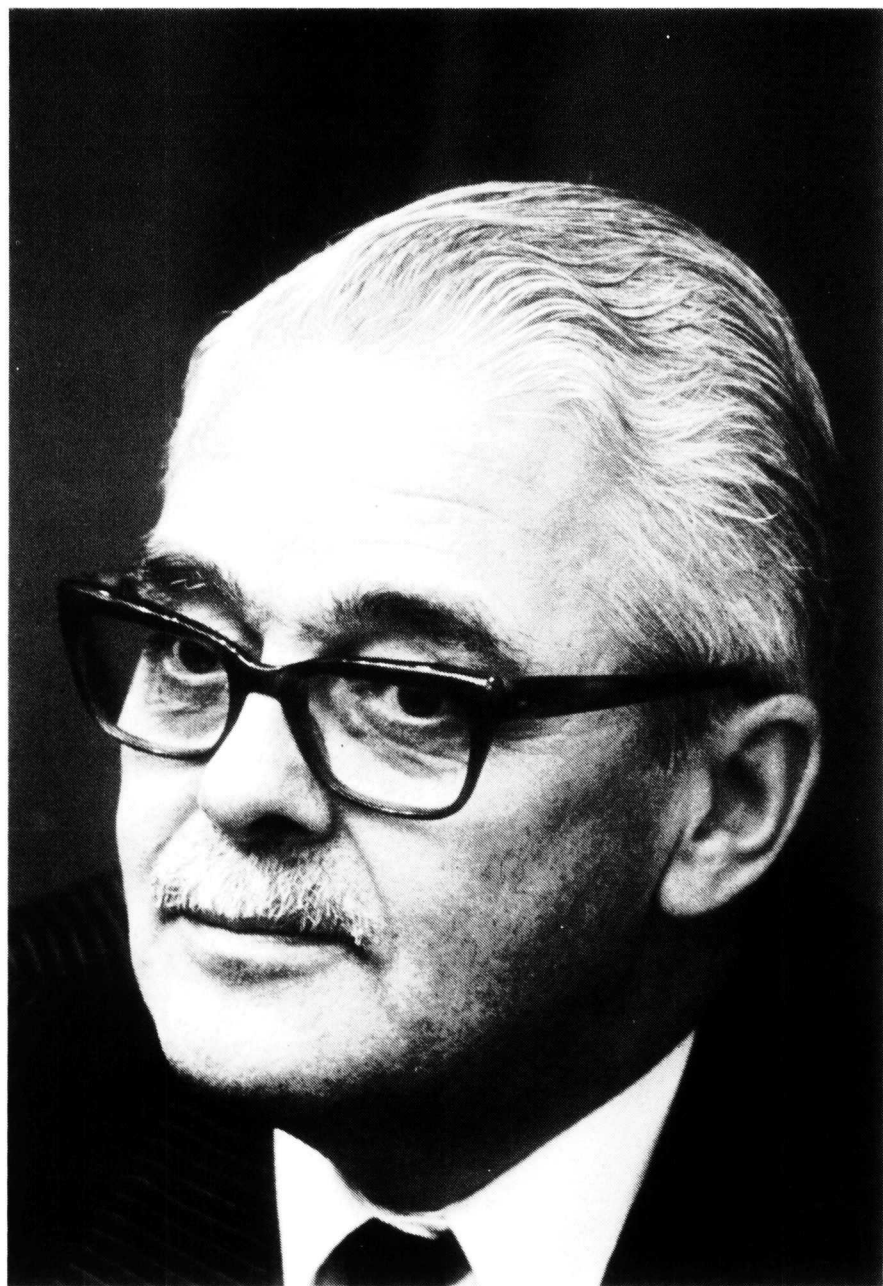
'Ik ben er bepaald niet tevreden mee. Uit het oogpunt van amusement vind ik het heel plezierig dat de TROS er bij gekomen is, maar ik kan niet zeggen dat er wezenlijke andere geluiden tot de ether zijn doorgedrongen. De TROS verwezenlijkt niet iets van datgene wat ik destijds heb bepleit. Het is wel zo dat ik toen niet de verwachting had dat het iemand zou lukken tot het bestel door te dringen gezien het getalskriterium. Het blijkt dat dit toch wel mogelijk is. Maar er is langs die weg niets verwezenlijkt van wat ik toen voorstond'.

Dat gezamenlijk programma volgens BBC-model: had dat ruimte moeten bieden aan verscheidene geestelijke stromingen?

'In mijn ogen had dat meer diepgang moeten hebben. Het was juist de bedoeling dat andere, religieuze en levensbeschouwelijke stromingen ook toegang tot de ether zouden kunnen krijgen'.

Aan welke stromingen en minderheden dacht u toen?

'Ik dacht natuurlijk primair - want het hemd is nader dan de rok - aan de liberale stroming die bepaald niet aan z'n trekken kwam. Maar er waren natuurlijk ook nogal wat andere stromingen. De communistische kreeg toen ook zo'n kansen niet. Ik meen dat ik tijdens het

debat over de nota er toen mijn vreugde over heb uitgesproken dat de CPN voor het eerst ook zendtijd had gekregen in het kader van de politieke uitzendingen. Maar van die gedachte aan een BBC-bestel is helemaal niets verwezenlijkt. Het enige wat een zekere verwezenlijking inhoudt, is de EO. Ik ben veel gelukkiger met het toetreden van de EO dan van de TROS. Van de EO kun je zeggen dat bepaalde religieuze stromingen een kans hebben gekregen die ze bij een NCRV of een VPRO nauwelijks kregen. Maar de echte openheid zit er nog altijd niet in'.

U had dus aan de ene kant het bestaande bestel zo maar willen laten en aan de andere kant, als echte vernieuwing, het BBC-idee willen realiseren?

'Inderdaad'.

Hoe had u dat in de Nederlandse situatie willen realiseren? Als men over een nationale omroep spreekt, is het de vraag welke nationale omroep wordt bedoeld. Een BBC, een BRT, een ZDF? Dat is altijd nauw verbonden geweest met de historie en de kontekst van een land.

'Omdat het geen haalbare kaart was, hebben wij die gedachte niet tot de bodem toe uitgewerkt. De algemene gedachte was dat er een breed samengestelde raad zou komen, die de verantwoordelijkheid zou dragen voor dat gezamenlijke programma. Daarin zouden de diverse stromingen in ons land zijn vertegenwoordigd'.

Verzwakte in die tijd de VVD zichzelf niet doordat een deel voor de nationale omroep was en een ander deel voor de commerciële omroep, zodat deze twee zaken door elkaar gingen spelen?

'Ik kan me niet herinneren dat ik destijds sterk voor een commerciële omroep heb gepleit, maar meer voor een houding om niet zo huiverig te zijn voor de commercie in de omroep. Dat is nog heel iets anders dan een commerciële omroep. Er heerste toen vooral in kringen van de Partij van de Arbeid een enorme angst voor het

binnenhalen van de commercie. De angst heeft in kringen van de VVD altijd in mindere mate geleefd'.

De VVD was voorstander van een nationale omroep. Onder de voorstanders waren ook mensen die wat ambivalent stonden tegenover het begrip winst. Toen kwam de nota commerciële omroep, die toch ook duidelijk werd gesteund vanuit liberale kringen. Heel wat voorstanders van de nationale omroep hebben toen misschien gedacht: wat gaan we nou krijgen? Heeft de VVD zich daarin wel duidelijk genoeg opgesteld?

'Ik dacht het wel, maar in hoeverre je verwarring schept is natuurlijk altijd erg moeilijk uit te maken. Ik heb nooit gepleit voor een echte commerciële omroep. Wij hebben altijd wel gezegd dat als je zo goed mogelijke programma's wilt hebben, er dan over een behoorlijke hoeveelheid geld moet worden beschikt. Als het louter en alleen van de omroepbijdragen moet komen, wordt het een moeilijke zaak. Wil je dus over meer geld beschikken, dan moet de commercie een kans in de omroep krijgen. Maar dat is natuurlijk iets anders dan een omroep die op pur sang commerciële basis moet werken'.

De AVRO heeft altijd gezegd dat zij ook onderdak boden aan de liberalen. Maar voor de oorlog heeft Oud dat al afgewezen...

'Ik heb destijds wel met heren van de AVRO gepraat en die waren juist doodsbenauwd dat de AVRO als een liberale omroep zou worden gekenschetst. En dat leidde er dikwijls toe dat ze minder ruimte gaven aan de VVD dan aan anderen om vooral niet het odium op zich te laden een liberale omroepvereniging te zijn. Men benadrukte altijd heel sterk dat de AVRO een algemene omroep was. Dit leidde er dikwijls toe dat men, om elke schijn te vermijden, de liberalen een beetje naar de achtergrond schoof. Tenminste, zo ervoeren wij dat. Ik vind dat sinds die tijd nog altijd niet het liberale geluid op de zenders van de AVRO kan worden beluisterd. Ik vind wel dat sommige anderen in steeds sterkere mate de politiek zijn gaan bedrijven en tot en met de amusementsprogramma's de politiek er in betrekken. Wat dat betreft vind ik niet dat in de loop van de jaren de situatie er op is vooruit gegaan'.

Waar denkt u dan aan?

'Dan denk ik met name aan de Vara. Ik heb eens een programma van Sonja Barend gezien. Dat vond ik een pur sang partij-uitzending. Dat zijn dan juist de uitzendingen die bij sommige liberalen de gedachte naar voren brengen: dat zouden wij eigenlijk ook wel willen. Laten zien dat we voldoende mensen achter ons krijgen om dan een liberale omroepvereniging te stichten die zich ook met dat soort praktijken kan bezighouden'.

Toch hoor je niet zoveel meer vanuit liberale hoek over een eigen omroeporganisatie. Afgezien van een aantal mensen die er nogal druk mee zijn. Vindt men dat de kwestie niet speelt of dat er andere prioriteiten zijn?

'Ik heb het gevoel dat je niet de Don Quichotte moet spelen en de samenwerkingsvormen die er nu zijn moet bemoeilijken door de omroepkwestie als uitermate belangrijk naar voren te schuiven. Toen kon dat niet anders, omdat het in de verkiezingscampagne als een duidelijk breekpunt naar voren was gebracht. En dan moet je zorgen het zo zuiver mogelijk te spelen. Op dit moment zou ik er geen voorstander van zijn het opnieuw als een belangrijk punt bij de volgende verkiezingen naar voren te schuiven. Er zijn op het ogenblik alleen nog maar meer gevestigde belangen bijgekomen dan er toen waren'.

Grofweg bekeken zitten er in de omroepwet drie elementen: erkenning van de oude omroepen, openheid en versterking van de samenwerking. Dat laatste was een concessie aan het idee van een nationale omroep. Een onderdeel hiervan is het NOS-programma. Wat vindt u er van na 10 jaar praktijk?

'Ik vind niet dat de gedachte die Vrolijk toen als uitermate belangrijk naar voren heeft geschoven, ooit behoorlijk uit de verf is gekomen. En dat kan ook bijna niet. Want wie hebben het bij de NOS voor het zeggen? Dat zijn in feite de heren van de bestaande omroepverenigingen. En die hebben er geen enkel belang bij om een programma tot stand te brengen waarvan het publiek zegt: voor mij kunt u de Vara of de AVRO op de koop toe krijgen, laten we dat algemeen programma maar beluisteren. Alles wat concurrentie oplevert zullen de heren met mekaar wel weren'.

U hebt er destijds zelf nog al op gehamerd dat de NOS ruimte moest scheppen voor allerlei minderheids-groeperingen. Vindt u dat een beetje uit de verf gekomen?

'Ik ben bij een minderheidsgroepering betrokken, namelijk Socutera. Daar ben ik bestuurslid van. Ik had toen het gevoel dat als Socutera - en dat is een verzameling van minderheden - zou worden opgeheven die minderheden geen slag meer in de bak zou krijgen. Een tijdje geleden moest ik weer optreden voor de Omroepraad omdat er aan de zendmachtiging van Socutera getornd dreigde te worden. En toen heb ik opnieuw het standpunt verdedigd dat als Socutera zou worden opgeheven, die minderheden bij de NOS niet aan hun trekken zouden komen'.

Daar komt bij dat Van Doorn de ontmoeting uit de wet heeft gehaald als verplichting voor de NOS. Zijn theorie was: de omroepen zijn opener geworden, dus de NOS hoeft dat niet meer te doen...

'Ik heb Van Doorn altijd beschouwd als iemand die het bestaande een warm hart toedroeg. Er viel van hem bepaald niet te verwachten dat hij een grote kans zou geven aan iets wat voor het bestaan

de concurrentie zou kunnen betekenen. Ik vind in feite dat, met de EO als enige lichtpuntje, er in deze 14 jaar weinig is veranderd'.

De discussie over de omroep van zoveel jaar geleden lijkt toch weer terug te komen. Kijk maar eens naar de kongressen die worden georganiseerd.

'Dat is best mogelijk, maar op het ogenblik zou ik daarover hetzelfde standpunt willen innemen als de CPN sinds jaar en dag over de monarchie. We zijn er tegen, maar er zijn op dit moment belangrijker zaken in de wereld en laten we nou niet iets wat minder belangrijk is tot een hoofdpunt verheffen. Ik geloof dat er inderdaad op dit moment belangrijker zaken zijn die wèl een kans hebben op realisering. En naarmate dat vijftal omroeporganisaties zich heeft uitgebreid, is de mogelijkheid om onze gedachten te verwezenlijken steeds geringer geworden. De enige hoop die ik nog koester is, dat naarmate kabeltelevisie steeds meer netten mogelijk

in de NOS-studio tijdens verkiezingsuitslagen met zoon en mevrouw Van Someren - Downer

maakt, op een bepaald moment onze gedachte van een BBC-net nog eens kan worden verwezenlijkt'.

De hoofdgedachte achter het ingrijpen van de overheid was steeds de schaarste aan frekwenties. Dat wordt steeds minder. Dan valt natuurlijk ook een stuk van die argumentatie weg.

'Daarom is mijn enige hoop dat naarmate de technische mogelijkheden op den duur groter worden, er naast het bestaan- de toch nog eens iets anders tot stand gebracht zal kunnen worden. Maar er zijn natuurlijk veel meer gevestigde belangen en verkregen rechten gekomen dan toen het geval was. Het is irreal om te denken dat je die onder de huidige omstandigheden wegpoetst'.

Is de gedachte die u toen geuit hebt, inmiddels niet een stuk ondergraven doordat de TROS en Veronica er bij zijn gekomen? Sommige aanhangers van Veronica hebben toch vaak duidelijk aangeleund tegen de VVD. Maar nu hebben ze er belang bij te kiezen voor het bestaande in plaats van iets anders.

'Goed, maar je hebt natuurlijk liberalen en liberalen. Er waren natuurlijk ook mensen die het er helemaal niet zo om ging de vrijheid van meningsuiting in de omroep tot z'n recht te laten komen, maar die eenvoudig meer programma's wilden die hen aanspraken. Het ging die mensen er veel meer om om beter amusement te krijgen dan om ook de levensbeschouwing van anderen aan de bak te laten komen. Die mensen zullen nu gelukkiger zijn dan ze destijds waren. Maar waar mevrouw Van Someren en ik destijds voor het veld ingingen, was bepaald niet om beter amusement te krijgen'.

Zit daarin het verschil tussen de VVD van toen en de VVD van een paar jaar geleden? Om 'ns een tenditieuze opmerking te maken...

'Ik heb het gevoel dat langzamerhand de echte politieke discussie in de VVD begint terug te komen. Sinds kort ben ik voorzitter van een commissie die een

nieuw beginselprogramma met de VVD tot stand moet brengen en juist in dat verband heb ik me zitten afvragen, wat we daarin zouden moeten opnemen over het omroepbestel. Daar ben ik nog niet uit en ik wil eens de huidige deskundigen in de partij, o.a. te vinden in de media- commissie, raadplegen om te vragen wat zij er nu van vinden.

Het zou mij uitermate verbazen als tijdens de discussies in de partij over het nieuwe beginselprogramma er ook niet een discussie aan het omroepbestel zou worden gewijd. Ik vind het uitermate boeiend om te ontdekken hoe de huidige partij er over denkt... En denk niet dat iemand zin zal hebben om dat haarfijn uit te werken. Maar ik kan mij best indenken dat er ook nu een grote stroming is, die in algemene zin toch wel in een beginsel- programma zou willen neerleggen hoe het in de toekomst met de omroep moet'.

Er wordt de VVD wel verweten niet echt grondig over die zaken te kunnen nadenken. In de Eerste Kamer heeft Broeks zich in '67 erg boos gemaakt over BBC-gedachte van de VVD. Zomaar iets uit een ander land pakken en dat overplanten naar hier. Uitgewerkt was het plan inderdaad niet. Had dat iets te maken met een soort energie- besparing?

..Het was toen inderdaad wel een kwestie van energiebesparing. Waarom zou je een hele hoop krachten aan het werk zetten, terwijl je zeker wist dat het geen enkele kans maakte'.

Emile Schüttenhelm:

'De NOS krijgt nu te veel een technisch gezicht, wat ik in hoge mate betreur'.

'Hoe feitelijk het televisie-bedrijf werkt, dat weet de overheid niet. Dat weet de overheid tot de dag van vandaag nog niet. De televisie werd steeds gezien als een politiek objekt, terwijl het een kulturele institutie is en geen verlengd ministerie'.

Emile Adrianus Schüttenhelm (geboren 1909) studeerde in Delft en Utrecht. Na de oorlog was hij vooral werkzaam op het terrein van de jeugdbeweging, de sociale jeugdzorg, het vormingswerk voor de bedrijfsjeugd en het sociaalpedagogisch onderwijs. In de periode 1945 - 1948 was hij o.m. directeur van het nationaal hoofdkwartier van de Katholieke Jeugdbeweging en sekretaris van de Nationale Padvinderraad. In 1948 werd hij hoofd van het Bureau Jeugdzaken en waarnemend-hoofd van de afdeling Vorming Buiten Schoolverband van het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

Op 1 november 1959 werd hij benoemd tot voorzitter van de Nederlandse Televisie Stichting. Van 29 mei 1969 tot 1 juli 1975 was hij voorzitter van de NOS. Hij verliet de omroep na een groots afscheid in een luchtballon.

Wat was de reden indertijd om als NTS-voorzitter iemand van buitenaf in de omroep te plaatsen?

'Het televisie-besluit gaf de mogelijkheid om dat te doen. Natuurlijk wilde de overheid bepaalde zeggenschap hebben. Vandaar dat mijn benoeming met veel weerstand door de omroep werd aanvaard'.

Was het wel een werkbare situatie zo?

'Ik zei tegen de pers: ik ben ongehinderd door enige kennis. Ik had mijn voorlichting gekregen van de minister en de staatssecretaris. Dat was niet veel, want die wisten alleen maar of het moeilijk of niet moeilijk was en wat ze voor ogen hadden. Hoe feitelijk het televisie-bedrijf werkt, dat weet de overheid niet. Dat weet de overheid tot de dag van vandaag nog niet. De televisie werd steeds gezien als een politiek object, terwijl het een kulturele institutie is en geen verlengd ministerie'.

Speelde ook niet de gedachte mee aan de nationale omroep die in de top van CRM nogal sterk was?

'De VPRO-gedachte van een nationale omroep die leefde bij het ministerie, met name bij enige ambtenaren. Er is natuurlijk een groot verschil tussen de minister en zijn ambtenaren. Scholten en Cals kwamen gewoon in de bloedbaan van de verzuiling, waar ik ook uitkwam'.

Waarom werd iemand uit de KVP benoemd?

'De verantwoording daarvan was de navolgende. Je had toen de drie kringen: katholieken, protestanten en socialisten. Voor de NRU hadden ze al iemand uit christelijke kring, mr. Roosjen was dat toen. Men wachtte tot twee posten leeg waren, zetten op de een een socialist, Van Veen als regeringscommissaris. En zetten een katholiek op het medium van de toekomst, de televisie. Het werd opgevat alsof ik gedropt was als een parachutist achter de linies. Maar mijn standpunt was heel eenvoudig: ik sta voor deze zaak, ik zal noch

naar de omroeporganisaties buigen, noch mijn oor te luisteren leggen bij de overheid. De afgelopen jaren heb ik ook uitermate weinig contact gehad met het departement. Ik heb me als onafhankelijk en a-politiek voorzitter opgesteld. Maar men dacht dat ik een vooruitgestoken vinger van het departement was'.

'Men is in het begin erg bang geweest dat ik zou optreden als een soort directeur-generaal. Ik was natuurlijk een actief voorzitter. Maar democratisch erbij.

Ik maak altijd een groot verschil tussen macht en invloed. Ik zeg altijd, als voorzitter heb je geen macht. De macht van een voorzitter is nul. Maar zijn invloed kan zeer groot zijn. De voorzitter heeft eenvoudig de zaken niet uit te maken. En ook een bestuurslid niet. Het is een democratisch geval van een aantal mensen die met elkaar tot een beslissing komen. Het is geen eenmanszaak. We waren een club en die clubgeest was noodzakelijk om het voor elkaar te brengen. Het ging zo. Ik zei, ik heb een idee, als we nou eens dit gingen doen. Of heb jij een idee. Hoe kunnen we dat voor mekaar krijgen. Hoe kunnen we die verdomd lastige Raad van Beheer nu omzeilen'.

'Mijn doel was om een goed werkklimaat te scheppen en daardoor grote dingen voor elkaar te krijgen. Mijn evangelie was dat de kracht lag bij de medewerker, bij de ondernemingsraden en niet bij de diensthoofden en de Raad van Beheer. Je moet mensen de ruimte geven om zich in te leven. Je verkooptechniek betekent de anderen 'medeplichtig' maken en zeggen: ik heb dit nou theoretisch uitgedacht, zou dat toepasbaar zijn? En zullen we niet eerst eens dat onderdeel uitproberen? Strategie. Je moet altijd alles mét anderen voor elkaar krijgen. Je mag het ook lobbyen noemen. Maar dat deed ik niet. Er werd enorm veel gelobbyd in de omroep. Dan ging men dat van tevoren bekokstoven en dan zei Roosjen tegen mij in die vergadering: we hebben van tevoren een vergadering van de Federatie gehad. Het systeem is eenvoudig. Laten we zeggen, een man of een organisatie in de Federatie heeft een

idee en gaat lobbyen bij een tweede. Met zijn tweeën gaan ze praten met een derde. Daarna brengen ze het in de Federatie, met zijn vieren. Het idee van één is dan het idee van vier geworden. Dan breng je het in het bestuur van de NTS, waarin maar drie kroonleden zaten'.

Het beeld van u dat steeds in publiciteit naar voren kwam, was: Oom Emile, een figuur in het midden, tamelijk kleurloos...

'Zo hebben ze het wel vertaald in de kranten, als een kleurloze figuur. Ik was ergens kleurrijk, maar niet in politieke zin. Maar ik wist wel verdomd goed wat ik wilde'.

'Als je een doel wilt bereiken, moet je niet niet altijd voorop lopen. Er zijn twee methodes. De ene is dat je een diehard bent, een vurige man met het zwaard in de hand die het wel even zal maken, op zijn eigen conto schrijven. Het kan wel, maar mijn methode die ik in het leven geleerd heb ... kijk, ik ben op plaats numero twee sterker dan op plaats nummer één. Numero 1 pak je in de rug vast en zeg: luister nou, je moet het zó aanpakken. Dat is geen lafheid. Als je in het front staat en aangevallen wordt, is het zaak dat je alle argumenten bij de hand hebt. Als je geobjectiveerd de tweede bent, ben je veel sterker om het idee te bedenken hoe je het moet halen'.

U bent iemand die op een gegeven moment een idee heeft en dat probeert door te drukken. Maar u bent niet iemand met een grote ideologie?

'Daar geloof ik niet in. Als je een beginsel coûte que coûte doorzet, is dat hetzelfde als de vooroorlogse onverdraagzaamheid. Die rolverdeling van onverdraagzaamheid schijnt er altijd in een land te moeten zijn. Die is nu voor een deel door socialisten overgenomen. Die dogmatisch geworden zijn zoals vroeger de AR of de KVP dogmatisch waren. Ik vind dat dogmatismen naar de hel leiden. Kan niet, het leven is anders dan de leer. Je kunt niet zeggen: nu gaan we met zijn allen een mars maken van honderd

kilometer, terwijl je van tevoren weet dat er mensen bij zijn die niet meer kunnen lopen dan vijftien kilometer. Dat is een vertaling van het onverdraagzame'.

'Als type geloof ik niet in absolute waarheden. Dat leidt tot verstarring. Ik vind dat mijn ideeën moeten evolueren, dat kun je dan slapte noemen. Je moet je laten rijden op de golven van de maatschappelijke ontwikkeling. Wat heeft deze maatschappij hiër, op dit moment nodig? Dat bekent dat je je oor geweldig te luisteren moet leggen. Nou geloof ik dat een van de moeilijkheden voor de mensen in de omroep dit was. Dat men in de omroeporganisaties, met de verenigingsraad van de VARA, de 'tiendaagse veldtocht' van de NCRV en de invloed vanuit de katholieke wereld en hun representatie in dat grote bestuur, onvoldoende wist wat er in de maatschappij werkelijk aanwezig was of het niet aanvaardde door hun dogmatisme. Ik had het grote voorrecht te komen uit het jeugd- en volksonwikkelingswerk. Ik kende de kulturele, religieuze en politieke kaart van Nederland vanuit dat werk heel erg goed. Met een groot aantal organisaties bleef ik verbonden. Als voorzitter, als bestuurslid of ik las hun bladen. Ik vind het gewoon noodzakelijk, dat mensen in de omroep niet alleen hun werk doen. Ik vind dat voor iedereen noodzakelijk. Ik heb altijd heel veel dingen gedaan naast mijn broodwinning'.

Als NTS-voorzitter had u indertijd nauwelijks een eigen apparaat.

'Nee. Ik heb dat toen veranderd. Ik ben bij de NTS begonnen een eigen apparaat te creëren. Eerst wou ik een eigen secretaresse. Je moet de stukken eens lezen: Broeksz interpelleert in de Kamer. Die heeft aan Scholten, de staatssecretaris, gevraagd of het wel een dagtaak was, voorzitter van de NTS. Toen heeft Scholten, of het kan ook Cals geweest zijn, geantwoord dat het absoluut een volledige dagtaak was'.

Broeksz had toch ook even kunnen opbellen?

'Nee, daar wou hij een uitspraak over hebben. Ik was al in functie en toen werd die vraag gesteld. Want je begrijpt, in de historische lijn vanuit de omroepen naar dat gezamenlijke lichaam, is er al een strijd van emancipatie aan vooraf gegaan - om dat mooie woord te gebruiken - wat die voorzittersfunctie moest worden. Die voorzittersfunctie is in de NTS gegroeid. Ik was stimulerend ten aanzien van de functie die de voorzitter moest hebben. Ik heb het Kijken Luisteronderzoek opgericht. Volgende fase was het daaruit afsplitsen van Studie en Dokumentatie. Internationale Zaken had nog geen bureau. Voorlichting.. Van Beek was voorlichter bij de KRO en zat hier halve dagen als voorlichter bij de NTS. Toen is de afdeling voorlichting ontstaan en toen moest de NRU ook een afdeling voorlichting hebben'.

De NTS was toen al veel sterker dan de NRU?

'Het enige bij de NRU waarop ze elkaar programmatisch konden vinden, waren de waterhoogten, zeg ik altijd speels.

Bij de radio hadden de omroeporganisaties toentertijd allemaal eigen studio's. Dat waren dus tevens productie-maatschappijen. Maar omdat het allemaal zo kostbaar werd, heeft men bij televisie gezamenlijke NTS-studio's gemaakt. Zo kreeg de NTS dus een veel

sterker karakter, ook programmatisch. De NRU had wel geleidelijk de koren en orkesten gezamenlijk gekregen en het onderhoud en de studio's waren gepoold.

Maar de NTS was naast dienstverlenend orgaan van het begin af aan toch ook een orgaan met een eigen gezicht. Dat zou wel eens hebben kunnen liggen aan de nieuwheid van het produkt.

Als je het bestuurlijk bekijkt, was het natuurlijke een rare zaak. De raad van beheer had toen vier 'kommissarissen', vier vertegenwoordigers uit de grote omroeporganisaties - de VPRO lag er buiten - en ik was de enige outsider. Bij de NRU heette datzelfde orgaan het dagelijks bestuur. In het een zat ik voor, in het andere zat Roosjen voor met dezelfde mensen. En als je Roosjen kent en als je mij kent, dan weet je dat daar gewoon grote verschillen in zijn. Het was een groot voordeel dat (na de oprichting van de NOS - red.) die opzet gewijzigd werd. Toen kwam het systeem dat er in de nieuwe raad van beheer naast twee vertegenwoordigers uit de omroepwereld twee vertegenwoordigers van buiten de omroepwereld zouden komen'.

Heeft u in de hele aanloop tot de omroepwet nog contact gehad met Den Haag, de zaak wederzijds afgecheckt?

'Ik geloof dat ik één gesprek gehad heb. Dat was met Cals. Ik heb erop aangedrongen dat het niet zou heten dagelijks bestuur, maar raad van beheer, en dat de functies niet benoemd zouden worden. Omdat ik die club zag als het in die tijd noodzakelijk dirigerend orgaan, waaronder naar mijn inzicht ook de Wereldomroep moest ressorteren. Het verschil in de constructie voor en na was deze. Eerder had je vier kommissarissen en die voerden elk hun eigen beleid, op financieel, economisch, programmatisch en technisch gebied. De voorzitter had toen nog geen algemene zaken. Die voorzitter was de gespreksleider in het overleg van zelfstandige figuren die ieder hun eigen taak hadden'.

Hebt u ook actief voorstellen gedaan van: zó zou het moeten?

'Ja, dat heb ik gedaan, maar kijk, met die wet was ik helemaal niet zo gelukkig. Voor mijzelf was de vraag of je wel zo'n sterke representatie moest hebben uit de omroeporganisaties. Of dat wel nodig was om een goed beleid te voeren. Als ik naar het Britse systeem kijk waar je bij de BBC zeven *governors* had. Die zeven *governors* waren er vooral mee belast er op te letten dat de invloed van de overheid niet te groot was. Dat kunnen alleen de Engelsen bedenken. Dat kun je niet zomaar overplanten, maar dat vond ik toch wel een systeem. Het bestuur vond ik ook te groot.

Maar het had geen enkele zin, want het kwam uit een historie waarin die omroepen met elkaar de radio hebben verdeeld. Daarna zijn ze tot de NRU gekomen om eenvoudig de dubbeltjes bij elkaar te leggen en niet vanuit principiën. Daarom zijn ze in de televisie bij elkaar gekomen omdat je nu eenmaal niet voor iedere omroeporganisatie een televisiestudio kunt bouwen. Dus uit efficiency-overwegingen, minder vanuit een beginsel. De wet was vanuit de optiek van de omroeporganisaties een noodzakelijk kwaad. Maar geen beginsel'.

Ze beschouwden hem toch als een overwinning?

'De zekerheid van de omroeporganisaties was gewaarborgd. Kijk ook maar naar de samenstelling van de programmaraden. Daar was het in ieder geval toch zo dat er geen overwegende invloed kon zijn van mensen die niet tot omroeporganisaties behoorden'.

Zaten die omroepen teveel op hun terreintje te wieden?

'De mensen die toen aan het roer stonden, waren mensen die uit de verzuiling kwamen. En die verzuiling was in die tijd - zeker een aantal jaren daarvoor - een ontzettend sterke burcht, een onneembare burcht, ontstaan door het scheppen van een eigen identiteit en het hebben of ontwerpen van beginselen. Ondanks dat ze een democratische opzet hebben, hadden ze toch allemaal iets autoritairs. Het autoritaire was namelijk het beginsel. Dat geldt zelfs voor een

Vara. En dan is het duidelijk dat degenen die dan de onderhandelingen voeren alles bemeten met de duimstokken van hun eigen identiteit. De vraag is of de ideeën van hun leden, aangenomen dat die informatiestroom tot hen kwam, nog wel representatief was voor de nieuwe ontwikkeling die noodzakelijk was. Want je moet als omroeporganisatie niet achter de ontwikkeling lopen. Sommige van de omroepen ijlen voor, dat is ook niet zo erg. Maar een gemiddelde omroep moet bij de tijd blijven. Bij de tijd blijven wil zeggen dat je bedienaren, zeg ik maar plechtig, de mensen die er werken, dat die in de maatschappij verbonden zitten. Die verbondenheid met de maatschappij is noodzakelijk wanneer je in een groep van programmamedewerkers tot een idee wilt komen. Dat je dan allemaal beschikt over een informatie die verder reikt dan ervaring van van je gezin, van de vriendjes je kinderen en van je vrienden. Want dat is dan je ervaringsbron. Je moet zorgen dat je informatie-bron jouw referentiekader is.

Ik geloof zelf, pratend vanuit de gemeenschappelijkheid, dat het feit dat er verandering in de omroep mogelijk was, toch wel verschrikkelijk veel goed gedaan heeft aan het geheel van de omroep. Ik geloof in competitie als beginsel. Dat was mogelijk tussen de verschillende omroepen, maar nu werd de mogelijkheid tot competitie eventueel ook aangetast of aangevuld door anderen die niet tot de club hoorden. Je moet niet vergeten dat eigenlijk het wonderlijkste element was, dat er een Federatie was, bestaande uit de grote vier, en dat de VPRO als vrijzinning protestantse club erbuiten lag. Dus je kon wel spreken over een NTS-bestuur en een NRU-bestuur, maar de dienst werd uitgemaakt door de grote vier. Zelfs toen de radio- en televisiebesluiten er waren, werd de omroep toch in feite geregeerd door de Federatie. In de vóórvergadering werd het standpunt bepaald en men had de meerderheid van het bestuur.

Als men die omroepwet zo had gemaakt zoals het in de oude situatie was, dat er nominatief stond opgegeven welke omroepen er mogelijk waren, dan was in

Emile Schüttenhelm bij z'n afscheidsfeest.

de tijd waarover we nu spreken de verstarring ten top gevoerd. Dan was er een breuk en revolutie gekomen. In ieder geval was het voordeel van de nieuwe wet dat zij de mogelijkheden gaf tot evolutie.

Er zaten een heleboel fouten in die wet... Maar om te waarderen wat een organisatie waard is, daarvoor is nog geen betere methode gevonden dan het aantal leden. Die maatstok is niet goed, natuurlijk, maar ik zou geen andere, objectieve weten'.

Naast het kwantitatieve was er toch ook het kwalitatieve criterium?

'Maar dat is zo subjectief, dat zal in elke tijd anders gemeten worden. In de nieuwe wet wordt gezegd, dat een nieuwe omroeporganisatie iets nieuws moet brengen. Dat is niet hanteerbaar. Er zitten nog een aantal fouten in die wet. Dubbellidmaatschappen, bijvoorbeeld NCRV-leden die ook lid zijn van de EO, vind ik een onmogelijkheid. Het tweede

is dat de schalen die er zijn (A, B, C, en aspirant-status - red.) veel te grof zijn. Dat zeg ik voornamelijk tegen de achtergrond van de werkgelegenheid. Als je voor- of achteruit gaat in je leden, moet de toe- of afname van zendtijd veel geleidelijker gaan. Bijvoorbeeld moet de zendtijd veranderen bij iedere 100.000 leden meer of minder. Bovendien is het zo dat wanneer je verdeeld bent, je meer zendtijd krijgt dan wanneer je samen gaat.

Je moet beloond worden naarmate je organisatie groter is. Dat heeft tot effect dat een aantal omroeporganisaties samen zullen gaan. Ik voor mezelf ben geen voorstander van een eenheidsomroep, maar voor een driestromenland. Dan zou je met elkaar kunnen samengaan, maar dat is nu helemaal niet meer mogelijk. Bijvoorbeeld AVRO, TROS en Veronica. Dan de tweede groep, ik dacht dat zouden kunnen zijn NCRV en KRO. En een derde groep Vara en VPRO.

De vierde fout die erin zit is, dat als je niet

meer voldoet aan de eisen (laten we zeggen je zakt beneden 100.000) dat je dan dezelfde dag weer het aspirant-lidmaatschap kunt aanvragen. Zo blijft je altijd in de ether, je bent er niet uit te branden. Dus je zou moeten zeggen: als een omroeporganisatie eruit raakt, dan heeft die niet het recht om weer te beginnen eerder dan na een jaar. Nu kun je natuurlijk onmiddellijk een nieuwe organisatie beginnen en de leden overnemen. De AVRO heeft het treffende bewijs geleverd hoe je kunt manipuleren. Dat zijn dus mijn bezwaren tegen de wet. Ik ben voor pluriformiteit, maar als je grote zuilen had, zou je veel beter kunnen componeren. Dan kun je veel beter serieprogramma's brengen. Ook inventieve, informatieve programma's. De grote organisaties zouden dan veel meer bereid moeten zijn ook de flanken een mogelijkheid te geven. Zoals de VPRO dat geeft voor zijn Simplisties Verbond'.

Het getalskriterium moet dus niet verdwijnen, maar alleen bijgesteld?

'Het moet een meer glijdende schaal zijn met een tendens van het belonen van het samengaan'.

Maar komt het dan niet in de buurt van wat anderen zich bij een nationale omroep voorstellen?

'Als die drie organisaties dan elk zeven, acht of negenhonderd duizend leden hebben, ik noem maar wat, dan hebben ze elk ongeveer evenveel zendtijd. Een nationale omroep in de zin zoals de VPRO dat dacht is het dan niet. Het gevaar van een nationale omroep is dat het, als je niet oppast, een staatsomroep wordt. Ik ben fel tegen een staatsomroep. Dat is onheil. En daar moet je pluriformiteit tegenover zetten. De vraag is alleen, hoever moet die pluriformiteit gaan? Moet je ieder uitgangspunt belonen met toegang tot de ether? Of moet je zeggen: de grote stromen, en die moeten binnen hun organisatie - dat is een vorm van democratie - de verschillende onderstromen aan het woord laten'.

Maar u vindt wel dat al die stromingen toegang tot de ether moeten hebben? Er zijn ook mensen die - mede door de opkomst van TROS en VOO - zeggen: geen politieke en geestelijke stromingen in de ether; radio en tv zijn ontspannings-media.

'Radio en televisie moeten de maatschappelijke inzichten in Nederland weerspiegelen. Ze moeten visies, ideeën brengen en anderen daarmee confronteren'.

En nu de NOS. Is dat het, volgens sommigen, oppermachtige orgaan of is het, weer volgens anderen, een reus op lemen voeten?

'Ik vind allereerst dat je tegenover het streven van de omroeporganisaties om alles zelf te doen de meest verbijsterende service van de NOS moet stellen. Je kunt natuurlijk minder de pieken bedienen, dat deel van de service moet je uitbesteden. Waarover ik nu spreek is de facilitaire NOS. Van het begin af aan ben ik er voorstander van geweest dat wij onze gebouwen, hulpmiddelen en archieven ook ten dienste van derden zouden stellen, om op die manier geld terug te verdienen'.

'Het kan natuurlijk niet aangaan dat je dure gebouwen hebt en dat een aantal omroepen hun werk wil uitbesteden aan derden onder het motto: ik heb een vriend en die doet dat zo verdomd goed, die laat ik dit ontwerpen en die laat ik dat doen. Aan de andere kant is er het gevaar dat er 'n grote technocratie gaat komen bij de NOS, dat het creatieve moment wordt weggedrongen. Daar ben ik bang voor. Het hangt ervan af of men bij het aannemen van mensen op topposities er zich voldoende van bewust is naast efficiency-mensen ook creatieve mensen te zetten. Dat is de ene NOS. De andere NOS, dat is de coördinatieve NOS. Nou, die is nog nooit goed uit de verf gekomen. De coördinatie op programmagebied, om werkelijk ondanks de gescheidenheid meer integraal te werken. Er is nu een technische coördinatie en geen beleids-

koördinatie. Nog geen echte programma-koördinatie in de zin van: wij, de omroep, vinden dat er te weinig programma's zijn waarin humor is. We gaan nu zo koördineren dat er elke dag een programma met humor is. Of een programma dat die of die behoefte vervult, doen jullie het of zullen wij het doen. Dat is een heel ander type koördinatie dan niet twee dezelfde type programma's tegelijk uitzenden. Dat vind ik technische koördinatie waar we niets mee opschieten'.

'Ik zei, ik ben weliswaar voorzitter van de NOS, maar ik voel mij verantwoordelijk voor de hele omroep. Ik vond dat je moest proberen samen iets voor elkaar te krijgen. Ik heb dat ook vele malen geprobeerd en soms ook voor elkaar gekregen. Ik weet: mijn leven bestaat uit zeer veel dingen die geslaagd zijn, omdat ik zoveel dingen heb voorgesteld die niet gelukt zijn'.

De echte 'ontmoeting' binnen de taak van de NOS is nooit erg uit de verf gekomen.

'Nee, maar dat komt omdat we uit de verzuilingsperiode komen. Dat wil zeggen schuttingen tussen de verschillende stromingen in het land. Maar omdat men een medium ging gebruiken, namelijk televisie, dat een schaarste-artikel was en omdat de kijker een duur toestel had en toch ging kijken, draaide de mentaliteit om en ging men bewust ook anderen in het programma betrekken. Je ziet dat nu zelfs bij een EO. Als maatschappelijk verschijnsel is het zo dat ontmoetingen met andere gedachtengangen niet meer expliciet toegewezen kunnen worden aan de NOS. Iedere omroeporganisatie doet dat. Dat is mijn visie geweest in de loop van de jaren. Dat laat onverlet dat ik vind dat iedere zendgemachtigde aan 'ontmoeting' moet doen. Maar, nu iedereen dat doet, kan de NOS het niet meer alleen doen. Ik vind het ten principale fout dat ten aanzien van de NOS de ontmoeting alleen daarom eruit geschrap is als taakopdracht'.

De NOS is nog het sterkst geworden op dat technische punt, op het vlak van de faciliteitenvoorziening.

'Ik heb me verzet tegen het zo'n sterk lichaam maken van de faciliteiten. De NOS krijgt nu te veel een technisch gezicht, wat ik in hoge mate betreur'.

U vindt dus eigenlijk dat het NOS-programma een programma geworden is dat eigenlijk niet had mogen zijn, een typisch NOS-programma?

'Er zijn wel omschrijvingen in de wet. Maar waar we behoefte aan hebben, is de confrontatie van meningen in Nederland. Dat mag ieder doen, maar die doet dat tegen de achtergrond van het eigen beginsel. Want die moet leden hebben en houden. Er is één organisatie die zich kan permitteren om een aantal verschijnselen en opvattingen te laten zien, zoals die in samenleving liggen. Zo mogelijk samen met omroeporganisaties. De NOS hoeft zich daarbij van leden of geen leden niets aan te trekken. Een NOS-programma moet er echt zijn. Zo'n vent als Planken, onvervangbaar'!

Maar de bedoeling was indertijd toch dat het NOS-programma door de omroepen samen gemaakt zou worden?

'Dat is weer het conflict tussen theorie en praktijk. Als je niet samen bént, kun je ook niks samen maken. Hoe kan een discoherente groep nu ooit een programma-idee hebben. Want aan het programma maken moet een programma-idee ten grondslag liggen. Met een stel huurlingen kán dat toch niet? Dat is weer een theoretisch-politiek studeerkamer-model'.

drs. Joop Voogd:

'Wat is overgebleven van de NOS, is een beetje de rest die de anderen niet willen hebben'.

'Ik heb de hoop, maar ik kijk nu in een verre toekomst, dat de jonge generatie mondig opgroeit, zodat het niet meer loont voor de satellieten om vooral reclameboodschappen en verstrooiende programma's over ons uit te strooien. Dat is natuurlijk een proces van lange duur. Maar in de politiek moet je optimist blijven. Anders zul je nooit zien dat je iets bereikt, waarvoor je gestaan hebt'.

Drs. Joop J. Voogd (geboren 1916) studeerde economie aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam. Sinds 1 oktober 1963 is hij lid van de Tweede Kamer voor de PvdA; als zodanig was hij woordvoerder over omroepzaken, de taak die thans door Kosto is overgenomen. Hij was sekretaris van het Rijksbureau voor Tabak, en adjunktdirecteur van de Wiardi Beckmanstichting. Voogd was hoofdredacteur van Nieuwe Koers, en redacteur van De Vlam. Daarnaast droeg hij aan verschillende andere tijdschriften publicaties bij. Tegenwoordig is drs. Voogd lid van het bestuur van de toneelgroep Centrum, van de Raad van Europa en van de West-Europese Unie, voorzitter van het Curatorium van Vrij Nederland en lid van het hoofdbestuur van de Vara.

'Kleijwegt deed bij ons omroepzaken. Op een gegeven moment - dat moet in 1964 geweest zijn - was hij erg voorstander van verhoging van de omroepbijdragen. Hij zat in het hoofdbestuur van de Vara en had zijn standpunt natuurlijk overal in spreekbeurten uitgesproken. Maar in de fractievergadering op dinsdagmorgen, terwijl hij om 1 uur 's middags op de kathedraal moest staan, bleek dat de fractie in meerderheid het standpunt van Kleijwegt niet deelde. Onzin, reserves genoeg, niet nodig.

Hij zei toen: je kan van mij niet verwachten dat ik dat ga verdedigen. Om kwart voor een kwam Tans naar mij toe en zei: we hebben besloten dat jij dat vanmiddag maar moet doen. Ik had een kwartier voorbereiding. Jan Broeksz kwam nog snel van de overkant hierheen gerend om me te bepraten dat de verhoging wél moest, maar het was een besluit van de fractie. Een kwartier later stond ik achter de kathedraal en dat was eigenlijk mijn eerste kennismaking hier in huis met omroepzaken'.

Dat was altijd de 'dubbelheid' in de PvdA. Aan de ene kant de sterk doorspelende Vara-belangen, aan de andere kant - en daar was u een sterk bepleiter van - de gedachte in de richting van een nationale omroep.

'Ja, dat was heel duidelijk. Maar ik moet zeggen dat die twee gedachten zich toch in de PvdA verenigd hebben, omdat wij altijd sterk de geprofileerde omroep hebben verdedigd en tegelijkertijd voor ons de gezamenlijkheid een van de uitgangspunten was. We vonden dat er een aantal dingen was waarvan het onzin was om die gescheiden te doen, die zodanig van het Nederlandse volk waren dat je daar geen politieke of maatschappelijke kleur achter moest zoeken.

De omroepwet heeft beide elementen in zich gehad: de geprofileerdheid van de omroepen en de gezamenlijkheid in de NOS. Waarbij ik wel moet zeggen dat tussen de Vara en PvdA wel verschillende aktsenten bestonden over de hoeveelheid zendtijd die aan de NOS werd toegewezen. De gedachte aan een NOS heeft bij de PvdA altijd sterker geleefd

dan bij de omroeporganisaties'.

In 1964 is er een rapport uitgekomen van een PvdA-kommissie waarin zowel u als Broeksz zaten. In de inleiding staat dat in de PvdA twee stromingen bestaan, die in het plan verenigd worden. Daar zitten al duidelijk de hoofdlijnen uit de nota-Vrolijk in.

'Met name de gedachte van de gezamenlijkheid hebben we wel een beetje op de omroeporganisaties moeten veroveren. Het feit dat de omroeporganisaties de gevestigden waren, sprak ons overigens niet zozeer aan. Vandaar ook het element van de openheid. Maar wel het feit dat ze geprofileerd waren. De AVRO was daarbij voor ons een beetje een vraagteken. Maar die was traditioneel, die bestond al en die kon men misschien als de liberale omroep beschouwen. Vooral de kwestie van de geprofileerde omroep speelde bij ons een sterke rol'.

In Hilversum was vaak de houding: die nationale omroep, we weten niet wat het is. Maar omdat we het ze niet uit het hoofd kunnen praten, moeten we er maar een beetje aan toegeven.

'De echte gedachte van een nationale omroep heeft zelfs een keer, ik dacht in 1946, in ons verkiezingsprogramma gestaan. Dat was duidelijk nog een uitvloeisel van de bezettingsjaren. Daar zijn we toch van teruggekomen vanuit de vraag: wat staat er achter een nationale omroep? Wat voor een gedachte vertegenwoordigt het? Hij staat ook niet meer in de volgende programma's, omdat we niet goed zagen wat dat eigenlijk moest voorstellen. Dat is dus een beetje vervangen door de gedachte: wat je samen kan doen, moet je samen doen. Ook de gedachte van de NOS als een soort ontmoetingscentrum heeft erg sterk geleefd. Die gedachte is er nu, sinds Van Doorn, een beetje uit verdwenen'.

Je krijgt de indruk dat een heel stuk van het kompromis dat in de omroepwet besloten ligt, in de schoot van de PvdA geboren is.

'Ik durf niet precies in te schatten hoe het bij anderen lag. Maar het houdt mis-schien wel verband met het doorbraak-karakter van de PvdA, waarin mensen van verschillende denominaties elkaar vonden op een bepaald vlak. Ze wilden elkaar ook erkennen en met elkaar samenwerken en dat vond ik wel terug in de omroepwet'.

Uit uw verhaal in de Tweede Kamer indertijd heb ik begrepen dat u aardig tevreden was met het ontwerp-Omroep-wet dat er toen lag?

'Ja hoor, we hebben het bepaald gesteund. Voor wat het beginsel betreft ben ik nog steeds tevreden. Ik vind het persoonlijk nog altijd jammer dat het element van het ontmoetingsprogramma verdwenen is. Wat nu is overgebleven van de NOS, is toch een beetje de rest die de anderen niet willen hebben. Ik vind het ook een beetje jammer omdat ik het gevoel heb, dat de omroeporganisa-ties er niet erg hard aan hebben meegewerkt om dat gestalte te geven. En dat terwijl ik de aantrekkelijke figuur van de NOS toch altijd vond dat de omroeporganisaties als participanten zelf medeverantwoordelijk zijn voor een goed produkt van de NOS. Tegen de omroeporganisaties heb ik altijd gezegd: met jullie kritiek op de NOS en jullie pogingen om van de NOS zendtijd af te knabbelen, snijden jullie toch een beetje in eigen vlees. Jullie zijn medeverant-woordelijk voor de NOS. Dat is duidelijk in de bestuursstructuren tot uiting gebracht.

We hebben ons ook altijd verzet tegen pogingen om de zendtijd van de NOS te verminderen. Ik zie niet dat door de NOS oneigenlijke programma's gemaakt zijn. Het is eigenlijk ook iets waarover ik mij niet zo bijzonder opwind. Zeker als je nagaat dat straks de NOS en de omroep-organisaties een aantal gezamenlijke belangen hebben. Het hele dringen naar een commerciële omroep, daar moeten ze zich samen tegen verweren. Als straks de technische ontwikkelingen dreigen het hele bestel in Nederland overhoop te gooien, lijkt het me niet verstandig om ruzie te maken over vragen of iets nu wel of niet onder de NOS valt'.

Maar van die gezamenlijke frontvorming valt nog weinig te merken?

'Nee, hoewel ik de indruk heb dat de verhouding tussen de omroeporganisa-ties en de NOS - behalve wat incidentele gevechten - wat beter is dan een aantal jaren geleden'.

Even terug naar de Omroepwet indertijd. Naast de samenwerking waren daarin openheid en pluriformiteit de hoofd-punten. Terwille van de voorgestelde openheid verdedigde u indertijd ook het getalskriterium. Hoe denkt u daar nu over in het licht der ontwikkelingen?

'We hebben jaren naar een beter criterium gezocht. Het getal zegt wel wat, maar niet alles. Maar we hebben het eigenlijk nooit kunnen vinden. Elk ander criterium getuigt toch van een zekere willekeur. Bij een kwaliteitskriterium is de vraag wie dat moet beoordelen. We zijn toch wel een beetje van dat getalskriterium aan het terugkomen. Daarbij gaat het niet om de verdediging van een aantal bestaande omroep-organisaties - hoewel een aantal daarvan mijn voorkeur heeft -, maar om het feit dat door die openheid er een aantal omroeporganisaties zijn bijgekomen die niks voorstellen. En dat is nooit de bedoeling geweest van de Omroepwet en van de openheid.

Als er een als zodanig herkenbare liberale omroep zou zijn bijgekomen, dan zou ik dat hebben toegejuicht als een goed resultaat van het open bestel. Maar dat er een TROS en een Veronica (die nog wel te onderscheiden zijn van de AVRO, in voor de AVRO gunstige zin moet ik zeggen) zijn bijgekomen die eigenlijk niks voorstellen, geen gedachte erachter, dat hebben we toen niet bedoeld'.

U ziet geen mogelijkheid om dat kwali-teitskriterium, het wegen, op een verantwoorde manier toe te passen?

'Er ligt nu natuurlijk de gedachte, destijds neergelegd in de motie-De Boer, dat nieuwe zendgemachtigden iets zouden moeten toevoegen aan het bestel. Met de gedachte erbij dat je op

den duur ook wel bestaande zendgemachtigden op dat criterium zou kunnen gaan toetsen. Dan kom je toch een beetje bij de wegingsfaktor terecht. Maar het is een gedachte die we nog erg moeten uitwerken, omdat dat weer in strijd kan komen met een andere gedachte. Namelijk het standpunt waarop we altijd gestaan hebben dat een politiek lichaam als de minister of de Kamer zich niet moet bezighouden met de beoordeling van de inhoud van de programma's. Daarom waren we er met Van Doorn ook erg voor om de berispingbevoegdheid van de minister te schrappen. Hoe je nu, naast het getalskriterium, die wegingsfaktor kunt invoeren zonder dat je aan een politiek lichaam nog een inhoudelijke betekenis toekent, daar zijn we gewoon nog niet uit. De gedachte heeft ons aangesproken, maar de vraag wie moet gaan beoordelen en wie de beslisser moet gaan controleren, kan ik niet beoordelen en ik denk niemand van ons'.

De Openheid zag u indertijd ook gerealiseerd via de 'zendpot'; 5 procent van de totale zendtijd voor groepen die geen omroeporganisatie willen worden, maar zo toch een stukje zendtijd kunnen krijgen. De laatste jaren bestaat de neiging dat wat terug te brengen, omdat het de versnippering nogal in de hand zou werken.

'Ik zou - als ik het nu moet beoordelen - al diegenen die normaal gesproken niet aan het woord kunnen komen en toch echt wel wat te vertellen hebben (ook al ben ik het er inhoudelijk volstrekt mee oneens) eigenlijk het liefst onder de vleugels van de NOS willen hebben. Ik weet dat dat een verantwoordelijkheidsprobleem schept, ik heb daar vaak met de NOS over gediskussieerd. Dat betekent dat het NOS-bestuur zegt: ik wil weten wat er uitgezonden wordt, want ik ben daar verantwoordelijk voor, ik wordt daarover aangesproken. Dat is wel begrijpelijk, maar aan de andere kant betekent het wel een beetje een inmenging in de zendtijd van die groepen. Ik moet eerlijk zeggen dat ik wel eens vind dat de NOS wat dat betreft een beetje te veel koudwatervrees heeft.

Kijk, een hoofdredakteur van een krant heeft natuurlijk precies hetzelfde. Die ziet ook niet elk stuk dat een journalist schrijft, maar hij is toch verantwoordelijk als er een civiele zaak uitkomt. Ik vind dat je wat dit betreft ook enige durf moet hebben en enig vertrouwen in je medewerkers. Voor de rest zou ik me als NOS-bestuur niet zoveel zorgen maken of er ergens een organisatie aan het woord komt waarvan iedereen weet dat die zelf zijn programma maakt, terwijl het bestuur alleen maar formeel verantwoordelijk is'.

Binnen het gezamenlijk programma werd gedacht aan eigen NOS-programma's, maar daarnaast ook aan uitzendingen die in samenwerking met verschillende omroeporganisaties tot stand zouden moeten komen. Het eerste is gebeurd, het tweede niet; die samenwerking is nooit van de grond gekomen.

'Nee, dat heb ik altijd betreurd, omdat ik juist vond dat de NOS een zaak is van de omroeporganisaties. Ik zou daarom niet weten waarom medewerkers van de omroeporganisaties ook niet zouden meewerken aan het programma van de NOS. Dat is ook hún zaak, dat zit in de gedachte besloten. De weerstand daartegen vind ik niet juist'.

Maar deze samenwerking in de omroep is niet geworden wat u er, blijkens een verhaal van u in de jaren '60 in Het Parool, van verwacht had: 'Dit samenwerkingsorgaan is de gedachte van een nieuw orgaan waarin veel meer en veel bewuster dan in de huidige samenwerkingsvormen van de omroep de verbondenheid in het Nederlandse volk gestalte krijgt. Niet als iets wat kleurloos en neutraal is, iets dat tegengestelde meningen zoveel mogelijk vermijdt, maar als iets dat tegenstellingen, discussie, konfrontatie juist aandurft'. U werkte het oorspronkelijke idee van de nationale omroep uit in de richting van een grotere samenwerking?

'Dat is juist. Nu wordt wel eens tegen-gevoerd - en dat is niet onwaar - dat de omroeporganisaties die tot de zestiger jaren heel erg intern gericht waren, nu

zelf dit soort dingen doen. Gelukkig zijn ze wat dit betreft met de tijd meegegaan, omroeporganisaties organiseren nu ook discussieavonden tussen politieke tegenstanders.

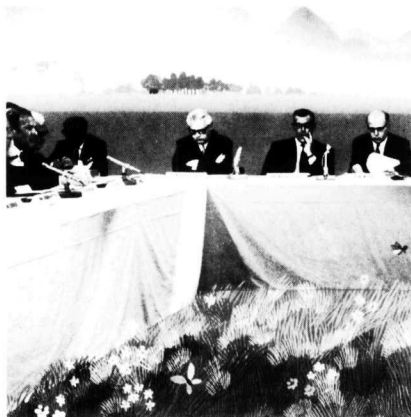
Maar ik heb toch iets van die misschien idealistische gedachte overgehouden dat er een orgaan moet zijn dat op niet-neutrale manier iets weerspiegelt van de aard van het Nederlandse volk en de verschillen en overeenkomsten daarin. Het is misschien een erg ideële gedachte, maar hij is bij mij niet weg-geweest'.

*Waar kwam die gedachte vandaan?
Vooral van de 'doorbraak' mensen en
minder vanuit de oude SDAP-ers?*

'De mensen die altijd Vara-lid geweest zijn, die met hand en tand - ook al klinkt dat sentimenteel - inderdaad met dubbel-tjes en kwartjes in de rottijd van de arbeidersklasse hún Vara hebben opgebouwd, die willen natuurlijk alleen de Vara. Maar dat de gedachte van een stuk gezamenlijkheid afkomstig zou zijn van niet zulke bezeten Vara-aanhangers, is niet juist. Ik wilde en wil voor geen goud de Vara laten verdwijnen of in kracht laten verminderen. Ik vond alleen dat het aan het karakter van de Vara niet afdeed als er daarnaast een stuk gezamenlijkheid was'.

Bij discussies over een nationale omroep of over grotere samenwerking binnen de omroep speelde altijd de angst voor een te grote overheidsinvloed, voor een soort staatsomroep.

'Dat weet ik, maar daar ben ik nooit bang voor geweest, omdat ik altijd het gevoel heb gehad dat de gedachte aan een staatsomroep in Nederland verschrikkelijk vreemd zou zijn. Die zou ook nooit het parlement halen. Maar bovendien omdat wij in de bestuursstructuren van de NOS de overheid bepaald niet een overheersende rol hebben gegeven'.

In het NOS-bestuur kwamen ook kulturele leden. Vanuit de omroep is daar-tegen nogal geageerd, u was ervoor. Waarom?

'Ik vond dat de cultuur in Nederland eigenlijk nog zo'n slecht ontwikkeld gebied was. Daarom vond ik het naar voren schuiven van kulturele organisaties juist in een kultureel -informatief medium als de omroep van betekenis. Al te lang werd dat element eigenlijk in het bestuur van Nederland gemist. Voor de oorlog kwam het helemaal niet aan zijn trekken'.

Na de oorlog is de hele sektor van cultuur en vrijetijdsbesteding steeds meer in commerciële richting gedreven. Kijk naar de muzikwereld of naar pers en tijdschriften. De omroep zit daartussen, slagwoorden als 'vertrouwen' en 'vervoering' geven die tendens aan.

'Dat is waar. Maar ik hoop en heb het gevoel dat dit een overgangsfase is. Je kunt zeggen dat Nederland tot in de jaren zestig bezig is geweest met de opbouw tot een welvarend land. Na alle oorlog, spanningen en narigheid wilden de mensen het ook een beetje makkelijk hebben. Ik doe niet denigrerend over mensen die thuiskomen en zeggen: ik wil wel even iets anders. Ik heb dat ook wel eens als ik de hele week spreekbeurten vervuld heb en in de Kamer bezig ben geweest.

Maar ik heb het gevoel dat vooral de jonge generatie dat allemaal al gehad heeft, de verlokking van de welvaart. Dat die een samenleving, waar niets meer te beleven is, zat wordt. Je merkt het aan heel merkwaardige dingen: grote café's verdwijnen, kleine bistro's waar je met elkaar in gesprek komt, komen op. De kleinschaligheid, de hang naar dingen van vroeger. Een geweldige belangstelling voor wat er in de oorlog is gebeurd. Dat alles schept bij mij de overtuiging dat een jonge generatie die veel meer dan de mijne met dat medium en de welvaart is opgegroeid zich zal afwenden van programma's die in wezen niks voorstellen. Ik merk een toenemende belangstelling voor: wat gebeurt daar, wat zit er nu achter, wie heeft de macht in de wereld. En dat focus ik niet op een omroeporganisatie, maar ik merk dat bij allemaal'.

Landré zegt juist dat de mensen genoeg hebben van paternalisme, van omroepen die wel even zullen uitleggen hoe het in elkaar zit.

'Ik ken die opmerkingen van hem, maar ik vond dat altijd wat goedkoop. Want ik denk dat als mensen werkelijk kunnen kiezen uit alternatieven, dat ze helemaal niet gemakkelijk kiezen voor datgene wat je lui kunt ondergaan. Soms wel, goddank kan dat. Maar minder naarmate mensen zich bewust worden wat er in de samenleving aan de hand is. TROS en VOO spelen in op één bepaald facet van de mens, waar het makkelijkste succes is te halen. Het kost natuurlijk veel meer moeite om iets wat méér betekent in de wereld in een goed kunstmeerbare vorm te vertalen. Er zit in deze ontwikkeling ook iets dat mij minder spijt, iets van emancipatie. Waar kon een arbeider vroeger terecht? Bij het instituut voor volksontwikkeling, de Stem des Volks, de AJC. Maar de rest was voor hem niet weggelegd. Ze waren er gewoon niet welkom. De emancipatie van de arbeiders heeft ervoor gezorgd dat die organisaties niet meer zo nodig zijn. Dat is op zichzelf een verschijnsel van integratie in de samenleving, waarover je je kunt verheugen. Alleen het nadeel is weer dat ze op die manier

dreigen te worden opgenomen in een soort burgerlijke cultuur, om het zo maar aan te duiden. En dat hebben wij er niet mee beoogd'.

Maar veel keus hebben ze niet. De hoge cultuur die ver van hun leefwereld afstaat aan de ene kant en Vader Abraham aan de andere kant. Daartussen is er niks.

'Dat is volstrekt juist. De socialistische beweging heeft veel aan cultuur gedaan, maar aan cultuurpolitiek en cultuurbeleid is merkwaardigerwijze weinig gedaan. Je ziet het zelfde op het terrein van het maatschappelijk werk. De gedachte was: als het genationaliseerd is, zijn alle problemen uit de weg. Dat vind ik onjuist. We hebben het denken over de cultuur nogal verwaarloosd, maar dat is zich aan het herstellen. Ons houdt op het ogenblik de vraag bezig of we met alle emancipatie-pogingen niet doende zijn geweest de mensen te verheffen tot de 'burgerlijke cultuur' en wat je ertegen zou kunnen doen. En de vraag of er een socialistische cultuur bestaat. Ik denk daar òm de dag anders over'.

Nog even terug naar de Omroepwet. U vond indertijd dat deze de toets der kritiek kon doorstaan omdat hij een wezenlijke openheid en de mogelijkheid voor wezenlijke vernieuwingen bood. Hoe denkt u daar in het licht der ontwikkelingen nu over?

'Ik vind dat de omroepwet lange jaren aan die criteria heeft voldaan. Er is openheid geweest, er is pluriformiteit geweest, er is samenwerking geweest in de NOS, al was het niet op de manier zoals ik mij dat toen had voorgesteld. Er is ook, wat ik erg belangrijk vind, non-commercialiteit geweest. Dus ik vind dat dat omroepbestel helemaal niet zo ellendig heeft gefunctioneerd, dat het niet zo verschrikkelijk verloederd is. De principiële uitgangspunten zijn nog wel aanwezig, maar ik geef toe dat ze op het ogenblik sterk bedreigd worden. Niet alleen door de satelliet - dat is waarschijnlijk de grootste bedreiging - maar ook van binnenuit: de commercie, 'het web'. Vandaar de gedachte die Aad Kosto ontwikkeld heeft: if you can't beat

them, join them. Laat het dan maar gebeuren, maar zorg dan wel dat de opbrengst niet aan commerciële ondernemingen toevalt, maar binnen de omroep blijft'.

Is dat het enige alternatief. Bent u al aan de konklusie: if you can't beat them, join them?

'Ik ben er iets minder ver aan toe als Aad, maar ik vind dat hij daarover interessante gedachten heeft. We zijn op het ogenblik in een commissie bezig, waar Aad voorzitter van is. Zijn pleidooien bijvoorbeeld voor vergroting van het aandeel van de STER als tegenwicht tegen de hemellichamen die er komen, daar zit wel wat in. Het kost mij wel moeite om afstand te nemen van mijn afkeer jegens de STER. Maar misschien is dat te onderwerpen door strengere regelingen, zoals er per 1 januari op komst zijn'.

Soms kan toegeven aan bepaalde ontwikkelingen betekenen dat je ook het verdere gevecht verliest.

'Kijk, het kost mij moeite om die uitgangspunten los te laten. Maar als je op een gegeven moment ziet dat je bezig bent een 'losing fight' te vechten... Ik heb zelf nog wat meer aarzelingen dan Aad, die trouwens zelf ook nog niet stellig die overtuiging heeft. Het is een gevecht tegen de heuvel op. Ik wil door mij zelf erin te begeven in ieder geval de regulering en de opbrengsten ervan in de hand houden voor het doel wat mij ook in 1967 voor ogen stond'.

Maar als je de gedachten die u straks uitte over 'vertrouwen' als voorbijaand verschijnsel plaatst naast nieuwe ontwikkelingen als satelliet en beeldplaat, zou je - als met gemeenschaps-geld betaalde omroep - ook kunnen kiezen voor niet-toegeven aan de commercie. Die dingen brengen die nooit door de Luxemburgse satelliet overgenomen zullen worden?

'Dan zou je - en dat is een gedachte die in onze kring ook wel opgeld doet - het systeem van omroepbijdragen moeten verlaten. Een overheid die prijs stelt op

het voortbestaan van omroeporganisaties die iets geprofileerd brengen, zou deze uit de algemene middelen moeten betalen. Dit is een gedachte die bij ons ook speelt omdat dan volgens het belastingstelsel degene die het meest kan missen ook het meeste betaalt. Omroep wordt dan een voorziening zoals het onderwijs of vormingsinstellingen, die voor een belangrijk deel bestaan omdat de overheid er iets voor over heeft'.

Het getalskriterium zou dan ook van de baan zijn?

'Dat is juist. We hebben wel eens de gedachte gelanceerd van omroepverkiezingen. De PvdA heeft op een kongres gezegd dat de gedachte de moeite waard is om nader bestudeerd te worden. Nou, het enthousiasme in Hilversum daarover was niet overmatig'.

Als ik u over omroep en omroepwet hoor praten, proef je voortdurend de kloof tussen theorie en praktijk, tussen de principes en wat ervan geworden is.

'Ik heb met volle overtuiging achter de omroepwet gestaan, omdat ik er duidelijk de vier elementen van openheid, pluriformiteit, samenwerking en non-commercialiteit in herkende. U merkt wel dat een aantal dingen die ik heb voorgestaan aan het wankelen zijn gebracht. Maar ik merk dat ik ontzettend gehecht ben aan de uitgangspunten die in de omroepwet niet als een soort compromis maar als een harmonie van verschillende opvattingen zijn gekomen. Ik heb de hoop, maar ik kijk nu in een verre toekomst, dat de jonge generatie mondig opgroeit, zodat het niet meer loont voor de satellieten om vooral reclameboodschappen en verstrooiende programma's over ons uit te strooien. Maar dat is natuurlijk een proces van lange duur. Maar in de politiek moet je optimist blijven. Anders zul je nooit zien dat je iets bereikt, waarvoor je gestaan hebt'.

kolofon

Redaktie brochures:

mr. Peter W. van Willigen, voorzitter

drs. Jo Bardoel

Renso H. van Bergen

Samenstelling:

drs. Jo Bardoel

Renso H. van Bergen

Redactionele medewerking:

Heleen C. Hermans

Foto's: foto-afdeling NOS e.a.

Ontwerp, omslag en basis lay-out:

Ton Holst, grafische dienst NOS

Druk: drukkerij Brügemann b.v., Hilversum

Uitgave Nederlandse Omroep Stichting

Postbus 10

Hilversum

In deze reeks zijn reeds eerder
verschenen:

1. Omroep dicht bij huis (de regionale omroep), september 1976 - uitverkocht
2. Wie heeft er nog een boodschap aan? (de radio), september 1977
3. Televisie als koopwaar (de merchandising), maart 1978 - uitverkocht
4. Edukatieve omroep in silhouet, april 1979.

Het doel van deze reeks is feiten en meningen te geven over omroepzaken die van maatschappelijk belang zijn. In deze Podiumbrochures worden standpunten opgenomen die zowel binnen als buiten de omroep leven.

Bestellingen à f 7,50 per stuk op girorek. nr. 1422 van de NOS onder vermelding van 'Omroepodium-brochure nr. 5', of telefonisch bij afd. In- en Externe Betrekkingen (tel. 035-773792 / 774272).

Brochure nr. 2 à f 5,00; brochure nr. 4 à f 7,50.

29 mei 1979